

ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน กรณีศึกษาตำบลคลองแดน
อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา

Food Security of Khlong Dan Community: A Case Study
of Khlongdan Sub-district, Ranot District, Songkhla Province

ภาณุมาศ สุนทรวิจิตร
Panumas Soontornvijit

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Degree of Master of Science in Environmental Management

Prince of Songkla University

2559

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน กรณีศึกษาตำบลคลองแดน
อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา

Food Security of Khlong Dan Community: A Case Study
of Khlongdan Sub-district, Ranot District, Songkhla Province

ภาณุมาศ สุนทรวิจิตร
Panumas Soontornvijit

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Degree of Master of Science in Environmental Management

Prince of Songkla University

2559

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อวิทยานิพนธ์ ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองเตน กรณีศึกษา ตำบลคลองเตน
อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา
ผู้เขียน นางสาวภาณุมาศ สุนทรวิจิตร
สาขาวิชา การจัดการสิ่งแวดล้อม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

คณะกรรมการสอบ

.....ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปุกัญญาณิช อินทรพัฒน์) (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวลักษณ์ รุ่งตะวันเรืองศรี)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปุกัญญาณิช อินทรพัฒน์)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธันวดี สุขสาโรจน์) (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภัทรพงษ์ เกริกสกุล)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภัทรพงษ์ เกริกสกุล) (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เก็ตถวา บุญปรากฏ)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทธิพร บุญมาก)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ
สิ่งแวดล้อม

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ธีระพล ศรีชนะ)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้มาจากการศึกษาวิจัยของนักศึกษาเอง และได้แสดงความขอบคุณบุคคลที่มีส่วนช่วยเหลือแล้ว

ลงชื่อ.....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปุณณานิซ อินทรพัฒน์)
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ลงชื่อ.....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉันทวี สุขสาโรจน์)
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ลงชื่อ.....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภัทรพงษ์ เกริกสกุล)
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ลงชื่อ.....

(นางสาวภาณุมาศ สุนทรวิจิตร)
นักศึกษา

ข้าพเจ้าขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้ไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งในการอนุมัติปริญญาในระดับใดมาก่อน และ
ไม่ได้ถูกใช้ในการยื่นขออนุมัติปริญญาในขณะนี้

ลงชื่อ.....

(นางสาวภาณุมาศ สุนทรวิจิตร)

นักศึกษา

ชื่อวิทยานิพนธ์	ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน กรณีศึกษา ตำบลคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา
ผู้เขียน	นางสาวภาณุมาศ สุนทรวิจิตร
สาขาวิชา	การจัดการสิ่งแวดล้อม
ปีการศึกษา	2558

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ตรวจสอบสภาพด้านอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลาอำเภอรโนด จังหวัดสงขลา และ 2) พัฒนาการปรับตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือน สงขลา โดยเป็นการวิจัยเชิงผสมผสาน (Mixed Methods Research) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและการใช้ข้อมูลเชิงปริมาณในการสนับสนุนข้อมูลเพื่อให้ความชัดเจนเพิ่มขึ้น ทั้งนี้การศึกษาสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ขั้นตอนหลัก คือ 1) การเตรียมการเบื้องต้น 2) การตรวจสอบสถานะความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน 3) การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน และ 4) การตรวจสอบข้อมูลสถานภาพความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลคือ 1) แนวทางการสัมภาษณ์ และ 2) แบบสำรวจสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน และทำการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและสถิติพรรณนา ผลการศึกษาของการตรวจสอบสถานะความมั่นคงทางอาหารชุมชนคลองแดน พบว่าครัวเรือนในชุมชนคลองแดนนั้นมีความมั่นคงทางด้านอาหารเนื่องจากผลการศึกษาพบว่าแต่ละครัวเรือนนั้นไม่เคยประสบสภาวะการอดอยาก และไม่มีครอบครัวใดอดอาหาร ทั้งนี้ทุกครัวเรือนมีศักยภาพในการซื้อและจัดหาอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือน แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาครั้งนี้พบว่ารายจ่ายที่เกิดขึ้นในเรื่องของการจัดหา และ/หรือการซื้ออาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือนนั้นนั้นมีอัตราที่สูง และผลการศึกษาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองแดนมีองค์ประกอบ 6 องค์ประกอบคือ 1) การมีอยู่ของอาหาร 2) การเข้าถึงอาหารของครัวเรือน 3) การใช้ประโยชน์จากครัวเรือน 4) เสถียรภาพของอาหารของครัวเรือน 5) การพึ่งตนเอง และ 6) การปรับตัว โดยจำแนกระดับการวิเคราะห์ตัวชี้วัดเป็น 4 ระดับ คือ 1) ระดับย่อยสุดคือหน่วยระดับแปลง 2) ระดับหน่วยครัวเรือน 3) ระดับหน่วยชุมชน และ 4) สิ่งแวดล้อม และมีตัวชี้วัดทั้งสิ้น 42 ตัวชี้วัด ทั้งนี้ข้อมูลจากการศึกษาสามารถใช้เป็นข้อมูลกระตุ้น (data shock) เพื่อให้คนในชุมชนตื่นตัวในเรื่องกระบวนการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนต่อไปในอนาคต

Thesis Title	Food Security of Khlongdan Community: A Case Study of Khlongdan Sub-district, Ranot District, Songkhla Province, Thailand
Author	Miss Panumas Soontornvijit
Major Program	Environmental Management
Academic Year	2015

Abstract

The study aims to 1) survey food of household in Khlongdan community, Khlongdan Sub-District, Ranot District, Songkhla province and 2) develop food security indicators in household level framework. This study, the mixed methods research, used qualitative method supported by quantitative data. The study had the 4 phases of collecting data 1) preparing primary data, 2) surveying food security of household in the community, 3) development of framework of food security indicators in household level and 4) crossing check data feedback. The tools for collecting data were 1) topic guideline to interview and 2) the food status survey of the household level in Khlongdan community, Khlongdan Sub-District, Ranot District, Songkhla province. The study was content analysis and descriptive statistic to analyze data. The Result of surveying to the food security situation in Klongdan community found that this community have a food security, because all household never had a problem with starving situation and not had a household starve, so all households have a potential to provide the food support their family. However, the household in Khlongdan community has the high food expense rate. and The food security indicators in household level framework of Khlongdan community found 6 components were; 1) availability of food, 2) access to food at the household level, 3) utilization of the household, 4) food stability of the household, 5) self-reliance and 6) adaptation. The last, this study found the classification of framework are 4 levels 1) field level, 2) household level, 3) community level and 4) environment level and the indicators of food security in household level in Khlongdan community has 42 indicators. For the purpose that, this information can to use data shocking to villager in community for emphasizing to the food security process of household in the future.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้หากไม่ได้รับความอนุเคราะห์การให้ข้อมูลจากชาวชุมชนคลองแดน อำเภอกระโนด จังหวัดสงขลา และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภัทรพงษ์ เกริกสกุล, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธันวดี สุขสาโรจน์และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปญญาณิช อินทรพัฒน์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำชี้แนะคำปรึกษาตลอดจนให้การช่วยเหลือในการดำเนินงานต่างๆ พร้อมทั้งทุ่มเททั้งกำลังกายและกำลังใจ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวลักษณ์ รุ่งตะวันเรื่องศรีประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เก็ดถวา บุญปรากการ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทธิพร บุญมาก กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะ คำแนะนำ ข้อเสนอเพิ่มเติมในการปรับแก้บทร่างวิทยานิพนธ์เพื่อให้วิทยานิพนธ์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณ พี่ๆ เพื่อนๆ น้องๆ ที่เสียสละเวลาในการเก็บข้อมูลและช่วยเหลือในต่างงานวิจัยลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบคุณครอบครัวสุนทรวิจิตรทุกๆ คน ที่สนับสนุนเงินทุน กำลังใจ และคอยให้คำปรึกษา และข้อแนะนำที่ดี ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ภาณุมาศ สุนทรวิจิตร

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(5)
ABSTRACT	(6)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
สารบัญ	(8)
สารบัญตาราง	(10)
สารบัญภาพ	(11)
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ที่มาและความสำคัญ	1
1.2 คำถามวิจัย	3
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ	5
บทที่ 2 การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร	5
2.1.1 ความหมายความมั่นคงทางอาหาร	5
2.1.2 มิติความมั่นคงทางอาหาร	7
2.1.3 ดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร	14
2.1.4 ประเภทดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร	15
2.1.5 ระดับดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร	18
2.1.6 วิธีการพัฒนาตัวชี้วัด	21
2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	23
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	
3.1 ขอบเขตการวิจัย	30
3.2 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	33
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	38
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย	39
3.5 สรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	40
บทที่ 4 ผลการศึกษา	
4.1 ผลการเตรียมการเบื้องต้น	42
4.2 ผลการสำรวจความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองแดน	42
4.2.1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล	43
4.2.2 การถือครองที่ดิน และฐานทรัพยากรการผลิตการเกษตร	44
4.2.3 การมีอยู่ของอาหาร	45

4.2.4	การเข้าถึงอาหารของครัวเรือน	46
4.2.5	การใช้ประโยชน์จากครัวเรือน	48
4.2.6	เสถียรภาพของครัวเรือน	48
4.2.7	การพึ่งพาตนเอง	49
4.2.8	การปรับตัว	50
4.2.9	แนวทางในการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนจากข้อมูลครัวเรือน	50
4.3	ผลการพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนคลองแดน	51
4.3.1	พัฒนาการด้านการผลิตอาหารของคนชุมชนคลองแดน	51
4.3.2	การสร้าง ความหมายความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน	52
4.3.3	การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน	54
4.3.4	การคัดเลือกตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน	64
4.4	ผลการตรวจสอบข้อมูลสถานภาพความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน	72
บทที่ 5 สรุปอภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ		
5.1	สรุปและอภิปรายผลการศึกษา	75
5.1.1	สถานภาพความมั่นคงของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา	75
5.1.2	กรอบตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดนอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา	77
5.2	ข้อเสนอแนะ	79
5.2.1	การนำผลการวิจัยไปใช้	79
5.2.2	ข้อเสนอแนะในเชิงการศึกษา	79
5.2.3	ข้อเสนอแนะในเชิงการพัฒนา	79
บรรณานุกรม		81
ภาคผนวก		89
	ภาคผนวก ก. ประเด็นการสัมภาษณ์กลุ่ม	90
	ภาคผนวก ข.บริบทชุมชนคลองแดน	92
	ภาคผนวก ค.หนังสือเชิญตรวจสอบเครื่องมือ	105
	ภาคผนวก ง.แบบสำรวจรายครัวเรือน	109
	ภาคผนวก จ.ต้นทุนการผลิตพืชแต่ละชนิด	131
	ภาคผนวก ฉ.ตารางค่าใช้จ่ายอาหารของครัวเรือน	133
	ภาคผนวก ช.ประมวลรูปภาพประกอบในการวิจัย	136
ประวัติผู้วิจัย		142

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 2-1	มิติของความไม่มั่นคงทางอาหารจากงานวิจัยเชิงปริมาณ	11
ตารางที่ 3-1	สรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	40
ตารางที่ 4-1	แสดงอาชีพของผู้ให้ข้อมูล	44
ตารางที่ 4-2	การถือครองที่ดินของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์	45
ตารางที่ 4-3	การหาอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน	47
ตารางที่ 4-4	ต้นทุนการผลิตข้าวต่อไร่ของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน	47
ตารางที่ 4-5	สาเหตุที่ทำให้ปัจจุบันมีแหล่งอาหารจากธรรมชาติในชุมชนคลองแดนของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์	48
ตารางที่ 4-6	แหล่งจัดหาอาหารที่ใช้ในการภายในชุมชน	49
ตารางที่ 4-7	ช่วงเวลาพัฒนาการด้านการผลิตอาหารของชุมชน	51
ตารางที่ 4-8	ตัวชี้วัดถึงความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองแดนในมิติของผู้ร่วมเวทีสัมภาษณ์กลุ่ม	54
ตารางที่ 4-9	ข้อมูลเปรียบเทียบตัวชี้วัดจากการทบทวนวรรณกรรมและข้อมูลของชุมชนคลองแดน	58
ตารางที่ 4-10	ผลการพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารร่วมของสมาชิกชุมชนคลองแดน	64
ตารางที่ 4-11	สรุปลำดับความสำคัญของการพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารร่วมของสมาชิกชุมชนคลองแดน	68
ตารางที่ 4-12	ตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองแดน	70
ตารางที่ 4-13	ประเด็นเพิ่มเติมในการพัฒนาดัชนีความมั่นคงทางอาหาร	73

สารบัญญภาพ

		หน้า
ภาพที่ 3-1	สรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	33
ภาพที่ 4-1	แสดงรายการค่าใช้จ่ายอาหารแต่ละประเภทของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน	46

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

ในปี 2554 ประชากรโลกเพิ่มขึ้นร้อยละ 1.2 ต่อปี (วรชัย ทองไทย, 2554) เป็นผลให้ปี 2555 มีประชากรโลกประมาณ 7,000 ล้านคน โดยองค์การสหประชาชาติ (United Nations, UN) คาดการณ์ว่าในปี 2573 (ค.ศ. 2040) จะมีประชากรเพิ่มขึ้นประมาณ 9,000 ล้านคน ซึ่งจะส่งผลให้มีความต้องการใช้ทรัพยากรโลกเพิ่มสูงขึ้นมาก ความต้องการอาหารเพิ่มขึ้นอีกอย่างน้อยร้อยละ 50 และจะต้องการพลังงานเชื้อเพลิงและน้ำสะอาดเพิ่มขึ้นในอัตราร้อยละ 45 และร้อยละ 30 ตามลำดับ (กรมทรัพยากรน้ำ, 2555) ซึ่งทำให้โลกต้องเผชิญหน้ากับภาวะขาดแคลนทรัพยากรอาหาร ทรัพยากรน้ำ และพลังงานที่จะตอบสนองความต้องการของประชากรโลกที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและมีความเป็นไปได้ที่ประชากรถึง 3,000 ล้านคนทั่วโลกจะต้องอยู่ในสภาวะยากจนจากความต้องการทรัพยากรธรรมชาติที่เพิ่มขึ้นนี้ก่อให้เกิดผลที่ตามมา คือ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การขาดแคลนพลังงาน เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิกฤตอาหารเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจอย่างยิ่งในปัจจุบัน

โดยทั่วไปวิกฤตอาหารเกิดขึ้นจากหลายสาเหตุ เช่น ปัญหาโลกร้อน ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ พืชพลังงานแย่งพื้นที่ผลิตพืชอาหาร การแก่งแย่ง เป็นต้น (ศุภชัยวิชัยสิทธิ์ไทย, 2551) จากวิกฤตอาหารดังกล่าวส่งผลให้โลกกำลังประสบกับวิกฤตการณ์ด้านอาหารอย่างน่าหวาดหวั่น โดยเฉพาะ ปี 2549–2554 ประเทศไทยเกิดวิกฤตดังกล่าวติดต่อกันถึง 2 ครั้ง ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมที่กำลังตกอยู่ในสภาวะการณ์สุ่มเสี่ยงกับสภาวะความไม่มั่นคงทางด้านอาหาร เนื่องจากสาเหตุหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการเลิกทำอาชีพชาวนา การละทิ้งที่ดินทำกินของเกษตรกร และปัญหาเชิงโครงสร้างต่างๆ ที่ยังแก้ไขไม่ได้ เช่น ปัญหาที่ดินทำกินสิทธิการเข้าถึงทรัพยากร ปัญหาความสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรอาหาร ปัญหาของระบบการผลิตอาหารที่ไม่ยั่งยืน เป็นต้น (สุภาพคนไทย, 2554) จากรากฐานปัญหาดังกล่าวทำให้เห็นว่าความมั่นคงทางด้านอาหารเชื่อมโยงกับความเป็นธรรมและความยั่งยืนทางระบบนิเวศของสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ โดยเฉพาะจำนวนผลผลิตอย่างแยกไม่ออกแต่ทิศทางนโยบายของรัฐนั้นกลับมุ่งไปที่การส่งเสริมภาคธุรกิจการเกษตรขนาดใหญ่เพื่อส่งออกเป็นหลักโดยไม่คำนึงถึงความมุ่งมั่นที่จะปรับเปลี่ยนโครงสร้างพื้นฐานของฐานทรัพยากรอาหารให้มีความเสมอภาคแก่เกษตรกรรายย่อย การสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมป้องกันแก้ไขไม่ให้เกิดการผูกขาดระบบเศรษฐกิจอาหารจากกลุ่มนายทุน นอกจากนี้ยังพบว่ารัฐไม่ได้เสริม

ประสิทธิภาพด้านสิทธิและศักยภาพให้แก่ชุมชนในการจัดการทรัพยากร และการก่อให้เกิดความมั่นคง และยั่งยืนต่อระบบการผลิต (กฤษฎา บุญชัย, 2556) จากปัจจัยที่ได้กล่าวมาในช่วงต้นล้วนส่งผล กระทบต่อสถานการณ์ความมั่นคงและยั่งยืนด้านอาหารของประเทศและท้องถิ่นหากการแก้ปัญหาไม่ สามารถดูแลและจัดการระบบอาหารโซ่อาหารของประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ประเทศอาจประสบกับความไม่มั่นคงทางอาหารอย่างไรก็ตามวิกฤติการดังกล่าวนั้นก็ส่งผลต่อประเทศไทยด้วยเช่นกัน

ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมาก ทั้งด้านจำนวนประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงจากวิถีเกษตรกรรม ไปสู่วิถีทุนนิยมอุตสาหกรรม ซึ่งได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและกระบวนการของระบบผลิตและการบริโภคอย่างเห็นได้ชัด ในช่วงหลังทศวรรษที่ 18 ได้มีการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการปฏิวัติอุตสาหกรรม ส่งผลให้รูปแบบการผลิตและการบริโภคเปลี่ยนแปลงไป จากการพัฒนาที่ได้ กล่าวมาในช่วงต้นแสดงให้เห็นว่าโลกกำลังสูญเสียสิ่งที่สำคัญที่สุดไป นั่นคือ ความมั่นคงทางด้าน อาหาร ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการดำเนินชีวิต สำหรับประเทศไทยขณะนี้กำลังได้รับ ผลกระทบจากการสูญเสียของทรัพยากรทางธรรมชาติ และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ตลอดจน ความลดลงของการพึ่งตนเองในด้านอาหารของครัวเรือน ทั้งในด้านวิถีของระบบทางการเกษตร ซึ่งเป็นวิถีหลักของชุมชนท้องถิ่น รวมไปถึงการเข้าถึงและการมีอยู่ของทรัพยากรอาหารตามแหล่ง ธรรมชาติ ซึ่งเป็นเหตุให้ชุมชนอยู่ในสภาวะความเสี่ยงความมั่นคงทางด้านอาหาร (ธนันชัย มุ่งจิต, 2555 และปิยนถ อิมดี, 2547)

อย่างไรก็ตามมิติด้านความมั่นคงทางด้านอาหารมีความเชื่อมโยงกันอย่างยิ่งระหว่าง ความเสี่ยงจากการเกิดการเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิและสภาพภูมิอากาศ การสูญเสีย ความหลากหลายของทรัพยากรทางด้านชีวภาพ การขาดแคลนระบบน้ำ ตลอดจนถึงระบบของ พลังงาน เมื่อระบบอาหารได้เป็นปัจจัยหรือกลไกหนึ่งที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจโลกด้านเครือข่าย การผลิต การกระจาย การตลาด และการบริโภค ความมั่นคงทางด้านอาหารเป็นผลพวงของ ปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างปัจจัยต่างๆ ซึ่งมักจะไม่ถูกอธิบายในการวิเคราะห์ถึงระบบห่วงโซ่อาหาร ซึ่งมักจะเน้นด้านการผลิต (เกียรติศักดิ์ ยิ่งยืน, 2555) โดยส่วนใหญ่การวิเคราะห์ความมั่นคงทางด้าน อาหารในสังคมไทยนั้นมักจะวิเคราะห์ในระดับประเทศโดยใช้กรอบตัวชี้วัดในภาพรวมหรือ มาตรฐานสากล ในทางกลับกันการมองปัญหาของความมั่นคงทางด้านอาหารในระดับชุมชนถูกละเลย ทำให้การแก้ไขและการสร้างความมั่นคงในระดับนโยบายจึงเน้นที่การเพิ่มผลผลิตเป็นประเด็นหลัก โดยประเด็นของการสร้างความเข้มแข็งหรือความมั่นคงของชุมชนในด้านอาหารยังขาดความชัดเจน และการช่วยเหลือหรือสนับสนุน ส่วนความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนมีความเกี่ยวข้องและ

สัมพันธ์กันกับระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความหลากหลายในชุมชน ซึ่งมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันทั้งในด้านของระบบการผลิต และการบริโภคของชุมชนภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคมไทยความมั่นคงทางอาหารจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในส่วนของแหล่งฐานทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีความสำคัญทั้งทางนิเวศวิทยา และฐานทรัพยากรสำหรับการผลิตอาหาร (สุภา ไยเมือง, 2554) โดยความมั่นคงทางด้านอาหารมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยและพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ซึ่งในแต่ละชุมชนต่างก็มีความแตกต่างทางทรัพยากรสภาพแวดล้อมและภูมินิเวศของชุมชนทำให้มีอาหารที่แตกต่างกันเช่นพื้นที่ทางภาคใต้ มีฐานทรัพยากรที่สำคัญคือ ทรัพยากรชายฝั่งทะเล ซึ่งเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่มีมาอย่างยาวนาน เมื่อเวลาเปลี่ยนแปลงไป ก็เกิดผลกระทบทั้งดีและไม่ดีต่อแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ และความมั่นคงทางอาหารของชุมชน (ประภาพร ขอไพบุลย์, 2555)

จากประเด็นดังกล่าวนี้เองจึงเกิดคำถามหลักว่า “มีอะไรที่เป็นตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารนี้ได้” คำถามดังกล่าวนี้เองผู้ศึกษาตั้งคำถามดังกล่าวเป็นคำถามวิจัยหลักโดยคัดเลือกพื้นที่ศึกษาซึ่งมีเกณฑ์ว่า 1) ต้องสามารถค้นหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ชัดเจนเพื่อใช้ศึกษาพัฒนาการและเปรียบเทียบได้กับปัจจุบัน 2) ต้องเป็นพื้นที่ที่สามารถทำการปลูกข้าวได้ ทำการประมงพื้นบ้าน ปลูกยางพารา และปาล์มน้ำมันได้ 3) เป็นพื้นที่ที่มีการดำเนินประเพณีของภาคใต้ และ 4) ต้องอยู่ในพื้นที่จังหวัดสงขลา จากเกณฑ์ดังกล่าวผู้ศึกษาจึงเลือกแบบจำเพาะเจาะจง (purposive) ได้แก่ ชุมชนคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา เป็นพื้นที่ทำการศึกษาในครั้งนี้

1.2 คำถามการวิจัย

ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดนมีลักษณะอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อสำรวจสถานภาพด้านอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา
- 2) เพื่อพัฒนารอบชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา

1.4 ประโยชน์ของการวิจัย

- 1) ทำให้ทราบถึงสถานภาพด้านอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา
- 2) ทำให้ทราบถึงกรอบตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนคลองแดน ตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

ความมั่นคงทางด้านอาหาร หมายถึง หน่วยระดับครัวเรือนและชุมชนมีอาหารเพียงพอต่อความต้องการบริโภค ทั้งในสภาวะปกติและไม่ปกติ โดยให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองด้านอาหาร การเข้าถึงฐานทรัพยากรอาหารของชุมชน และสามารถจัดหาอาหารมาบริโภคได้อย่างไม่ขัดสนขาดแคลน ที่โดยกระบวนการจัดหาดังกล่าวนั้นครอบคลุมถึงระบบเศรษฐกิจของครัวเรือนร่วมด้วย

ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน หมายถึง ดัชนีหรือเกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินความมั่นคงทางอาหารในชุมชนคลองแดน ซึ่งเป็นการพัฒนาขึ้นมาโดยคนในชุมชนคลองแดนเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาเครื่องมือ และตรวจสอบตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหาร

สถานะด้านอาหาร หมายถึง สถานภาพด้านอาหารในชุมชนคลองแดนตามผลการสำรวจสถานภาพด้านอาหารของชุมชน โดยใช้เครื่องมือที่ผู้ศึกษาได้พัฒนาขึ้นมาร่วมกันกับชุมชนในการจัดการทำการสำรวจถึงสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนภายในชุมชนคลองแดน

ชุมชนคลองแดน หมายถึง ผู้ที่อยู่อาศัยภายในและมีบ้านเรือนในตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ทั้งนี้ตัวของชุมชนนั้นครอบคลุมถึงทรัพยากรที่ดิน แหล่งน้ำ และสาธารณูปโภคพื้นฐาน ที่อยู่ในเขตการปกครองของตำบลคลองแดนตามแนวเขตการปกครองของกระทรวงมหาดไทย

การพึ่งตนเองทางอาหาร หมายถึง หน่วยระดับครัวเรือนและชุมชนมีการมีความสามารถผลิตและมีการพึ่งตนเองทางอาหารที่มาจากแหล่งอาหารในชุมชนและมีการผลิตมากกว่าการซื้อ

การเข้าถึงอาหาร หมายถึง หน่วยระดับครัวเรือนและชุมชนสามารถเข้าถึงอาหารจากแหล่งอาหารที่เพียงพอต่อความต้องการบริโภค

การใช้ประโยชน์ หมายถึง หน่วยระดับครัวเรือนและชุมชนมีอาหารที่รับประทานไปแล้วมีความปลอดภัยไม่เป็นโรคและมีการกิจกรรมหลากหลายในพื้นที่เกษตรกรรม

บทที่ 2

การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดนในครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร ความหมายของความมั่นคงทางอาหาร มิติสำคัญของความมั่นคงทางอาหาร ประเภทดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร

2.1.1 ความหมายความมั่นคงทางอาหาร

แนวคิดความมั่นคงทางอาหารพัฒนาแนวคิดมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ ที่ 1970 ซึ่ง ณ ตอนนั้น โลกได้ประสบกับวิกฤตทางด้านอาหารและพลังงาน ทำให้เกิดคำว่าความมั่นคงทางอาหารเป็นครั้งแรก ในการประชุมสุดยอดอาหารโลก ปี พ.ศ. 2517 โดยที่ประชุมมองความมั่นคงทางอาหารเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากความ “ไม่พอเพียงทางด้านอุปทาน” ของประเทศหรือภูมิภาคหนึ่งๆ (FAO, 2006) ต่อมา Revathathi, (2000 อ้างถึงในสุรชัย รักษาชาติ, 2545) ร่วมกับนักวิชาการและองค์กรระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับด้านอาหารได้ให้ความหมายของคำว่าความมั่นคงทางอาหารไปแนวทางเดียวกัน เช่น การประชุม World Food Security and Food Summit เมื่อพ.ศ. 2539 หรือ ค.ศ. 1996 ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี ได้มีการนิยามความมั่นคงทางอาหารไว้ว่า “ความมั่นคงทางอาหารเป็นสถานการณ์ที่ประชาชนทั้งหลายสามารถเข้าถึงอาหารทั้งในมิติทางกายภาพ และเศรษฐกิจได้อย่างปลอดภัยพอเพียงแก่ความต้องการของร่างกายทุกเมื่อ” จากนิยามนี้ทำให้นักวิชาการและองค์กรระหว่างประเทศได้กำหนดทิศทางความหมายหรือนิยามของความมั่นคงทางอาหารของตนเองในทิศทางที่สอดคล้องกัน อย่างไรก็ตามในระยะต่อมาได้มีการพัฒนาแนวคิดความมั่นคงทางอาหารให้มีมิติที่ซับซ้อนขึ้นตามความเข้าใจของคนในบริบทบทบาทของอาหาร หรือบริบทพื้นที่ (Maxwell and Smith, 1992) ตัวอย่างนิยามของความมั่นคงทางอาหารที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง เช่น องค์กรอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization : FAO) ให้ความหมายความมั่นคงทางอาหารไว้ว่า “ทุกคนในโลกจะบรรลุความมั่นคงทางอาหารได้ก็ต่อเมื่อทุกคนในทุกเวลามีความสามารถทางกายภาพและทางเศรษฐกิจที่จะเข้าถึงอาหารที่ปลอดภัย โดยมีสารอาหารครบหมู่เพื่อสนองความต้องการอาหารและรสชาติอาหารประจำวันในอันที่จะดำเนินชีวิตอย่างมีชีวิตชีวาและสุขภาพที่ดีในทุกระดับ” (FAO, 2006)

องค์การอนามัยโลก (WHO) ให้ความหมายของความมั่นคงทางอาหารว่า การที่ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงอาหาร ได้อย่างเพียงพอในตลอดเวลา รวมทั้งอาหารที่มีความปลอดภัยและคุณค่า โภชนาการที่เพียงพอแก่การดำรงชีวิตอย่างมีสุขภาพดีและแข็งแรง ทั้งนี้มีได้เพียงให้มีผลผลิตทางอาหารมากขึ้น แต่รวมถึงโอกาสของประชาชนที่สามารถมีรายได้ในการซื้ออาหารจะต้องมั่นใจได้ว่าประชาชนทุกคนแม้แต่คนจนที่สุดในกลุ่มคนจต้องได้รับอาหารด้วย และต้องคำนึงถึงประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2555)

เวีย คัมเปชันา (2539, อ้างถึงใน นวลใย วัฒนกุล, 2545) ให้นิยามความมั่นคงทางอาหารว่า ความมั่นคงทางอาหารเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่ทุกคนสามารถได้รับหลักประกันอำนาจอธิปไตย และอาหารที่ปลอดภัยอุดมด้วยโภชนาการและเหมาะสมตามวัฒนธรรม ในจำนวนและคุณภาพที่พอเพียงที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่อย่างมีสุขภาพและมีศักดิ์ศรีของมนุษย์

พระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ. 2551 ให้ความหมายความมั่นคงทางอาหารว่า หมายถึง การเข้าถึงอาหารที่มีอย่างเพียงพอสำหรับการบริโภค อาหารมีความปลอดภัยและมีคุณค่าทางโภชนาการเหมาะสมตามความต้องการ ตามวัยเพื่อการมีสุขภาพที่ดี รวมทั้งการมีระบบการผลิตที่เกื้อหนุน รักษาความสมดุลของระบบนิเวศและความคงอยู่ของฐานทรัพยากรอาหารทางธรรมชาติของประเทศ ทั้งในภาวะปกติหรือเกิดภัยพิบัติ สาธารณภัยหรือการก่อการร้ายอันเกี่ยวเนื่องมาจากอาหาร

งานศึกษาเกี่ยวกับความมั่นคงด้านอาหารในทัศนะของคนท้องถิ่นในประเทศลาว (NIAPP, 2000) พบว่า คนท้องถิ่นให้ความหมายความมั่นคงด้านอาหารว่า คือ การมีหลักประกันว่ามีอาหารในปริมาณที่เพียงพอสำหรับคนทุกคนและเข้าถึงได้ตลอดเวลา ซึ่งครอบคลุมทั้งในแง่วัตถุดิบใช้เป็นอาหาร และสิ่งที่นำมาซึ่งเงินตราหรือสิ่งแลกเปลี่ยนอาหารอันเป็นความหมายเชิงเศรษฐศาสตร์ บนพื้นฐานความต้องการด้านสุขอนามัยและความมีดุลยภาพของชีวิตที่เพิ่มขึ้นเพื่อสร้างเสริมสุขภาพ ความเจริญเติบโตและการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพตามปกติให้ดียิ่งขึ้น

สำหรับนิยามความมั่นคงทางด้านอาหารที่เป็นที่รู้จักและได้รับการอ้างอิงมากที่สุดมาจากการประชุมสุดยอดอาหารโลก (World Food Summit : WSF) ในปี พ.ศ. 2539 ซึ่งระบุว่าความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง “คนทุกคนมีความสามารถเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ปลอดภัยและมีโภชนาการ ทั้งในทางกายภาพและเศรษฐกิจ ในการตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจทางอาหารของพวกเขา เพื่อให้เกิดชีวิตที่ประกอบด้วยความกระตือรือร้นและสุขภาพะ” (World Food Summit, 1993) สำหรับประเทศไทยจะเห็นว่าความหมายของความมั่นคงทางอาหาร ภายใต้ พ.ร.บ. คณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ. 2551 ได้สอดคล้องกับ องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ หากแต่เพิ่มเติมในส่วนของ ครอบคลุมถึงระบบการผลิตที่สมดุลและความคงอยู่ของทรัพยากรอาหารด้วย

ความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง การกินดีอยู่ดี จะได้มาด้วยการมีสิทธิที่จะเข้าถึงการจัดการทรัพยากรในการผลิตการเกษตรที่ยั่งยืนอันได้แก่ ที่ดิน ทรัพยากรน้ำ ป่า ตลาดในชุมชน สิทธิที่จะเข้าถึงข้อมูลข่าวสารในการบริโภค และสิทธิในการมีชีวิตเป็นมนุษย์หรือสิทธิมนุษยชน(นพรัตน์ ละมุล, 2543)

จากการนิยามความมั่นคงด้านอาหารของแต่ละกลุ่มทั้งทางวิชาการ และองค์กรที่เกี่ยวข้องทางนโยบายดังปรากฏนั้น จะเห็นว่า ความมั่นคงด้านอาหาร มีการนิยามหรือให้ความหมายไว้ค่อนข้างมาก และมีความแตกต่างกันตามแต่ประสบการณ์และการให้คุณค่าของแต่ละกลุ่มแต่เมื่อพิจารณาแล้วในความแตกต่างนั้นก็กลับมีความหมายโดยรวมที่สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน นั่นคือเรื่องของความอยู่ดีกินดีและมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนทั้งสิ้นความแตกต่างจึงน่าจะอยู่ที่ว่า ในความอยู่ดีกินดีของแต่ละกลุ่มคนนั้นให้คุณค่ากับอะไร อย่างไร และมีความจำเป็นในเรื่องอาหารการกินเหมือนหรือต่างกันอย่างไร ขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละท้องถิ่น และสิ่งสำคัญของความมั่นคงด้านอาหารที่เหมือนกัน คือ ความสอดคล้องทางวัฒนธรรมและควมมีเสรีภาพที่ได้รับอย่างเท่าเทียมกันในการเข้าถึงอาหารตามความต้องการที่มีข้อจำกัดน้อยที่สุด เสรีภาพในการเข้าถึงอาหารตามความต้องการนั้น จะนำมาซึ่งความรู้สึกลับมั่นคงปลอดภัยทั้งทางกายและใจไปพร้อมกันจะเห็นว่าความมั่นคงด้านอาหารนั้นเป็นแนวคิดที่มีความสลับซับซ้อนซึ่งครอบคลุมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมือง

ดังนั้น ผู้วิจัยขอสรุปความหมายของความมั่นคงทางอาหารว่า หมายถึง การมีอาหารที่มีคุณภาพและเพียงพอต่อความต้องการบริโภคภายในระดับครัวเรือน ชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองด้านอาหาร สิทธิในการเข้าถึงฐานทรัพยากรอาหารของชุมชน และสามารถใช้ความรู้ความสามารถ ภูมิปัญญา ที่มีอยู่ในชุมชนมาจัดการกับทรัพยากรเหล่านั้นอย่างสอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชน และระบบนิเวศ อันจะทำให้ครอบครัวและชุมชนสามารถมีอาหารเพื่อบริโภคอย่างยั่งยืน ทั้งนี้เชื่อมโยงถึงระบบเศรษฐกิจของครัวเรือนที่ตอบสนองต่อการจัดหาอาหารร่วมด้วย

2.1.2 มิติความมั่นคงทางอาหาร

Maxwell and Smith (1991, อ้างถึงใน ปิยนารถ อิมดี, 2547) กล่าวว่า ความมั่นคงทางอาหาร มี 3 มิติ คือ 1) การมีอยู่ของอาหาร (Food Availability) 2) การเข้าถึงอาหาร (Food Accessibility) และ 3) การใช้อาหารให้เป็นประโยชน์ (Food Utilization) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การมีอยู่ของอาหาร (Food Availability) คือ การมีปริมาณอาหารที่มีคุณภาพเหมาะสมอย่างมั่นคงเพียงพอต่อทุกคนหรืออาหารนั้นจะต้องสามารถหาได้และมีการนำมาใช้ได้ทุก

เวลา ทุกคนสามารถนำอาหารมาใช้บริโภคได้อย่างเพียงพอ ในปริมาณที่เพียงพอ มีคุณภาพ มีความหลากหลายของอาหาร และต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นด้วย อีกทั้งมีการสะสมอาหารไว้ให้เพียงพอต่อความต้องการบริโภค

2. การเข้าถึงอาหาร (Food Accessibility) คือ ทุกคนสามารถเข้าถึงหรือมีทรัพยากรเพียงพอที่จะนำมาประกอบอาหารที่มีคุณค่า ทุกคนเข้าถึงทรัพยากรที่เหมาะสมสำหรับอาหารได้แก่ ที่ดิน น้ำ ป่า และเทคโนโลยี ทุกคนสามารถหาอาหารที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนได้ หรือการได้มาซึ่งอาหารจะต้องเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของทุกคน ทุกคนมีสิทธิที่จะเลือกปลูกและบริโภคได้ ซึ่งปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากร คือ กฎหมาย ประเพณี การมีอธิปไตยทางอาหาร ทรัพยากรสาธารณะร่วม การมีที่ดิน มีรายได้พอที่จะซื้ออาหาร ราคาของอาหารไม่แพงเกินไป รวมถึงระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ การแบ่งปัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3. การใช้อาหารให้เป็นประโยชน์ (Food Utilization) คือ การใช้อาหารให้ถูกต้องตามหลักโภชนาการ สุขอนามัย การดูแลสุขภาพ อาหารจะต้องนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน ต้องนำมาใช้เพื่อสุขภาพของบุคคล มีคุณค่าทางอาหาร และโภชนาการ มีความปลอดภัยและไม่เป็นอันตรายต่อร่างกาย ซึ่งปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ดังกล่าวคือ การมีความรู้ ความสามารถหรือศักยภาพในการผลิตอาหาร การหาอาหาร เทคโนโลยี เครื่องมือในการทำมาหากิน

องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ หรือ FAO (2006) และสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2551) กล่าวว่า มิติในความมั่นคงทางอาหารประกอบด้วย 4 มิติ คือ 1) ความเพียงพอ 2) การเข้าถึง 3) การใช้ประโยชน์ และ 4) ความเสถียรภาพโดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ความเพียงพอ คือ ความเพียงพอของปริมาณอาหารในคุณภาพที่เหมาะสม ซึ่งอาจได้มาจากการผลิตภายในประเทศหรือการนำเข้ารวมถึงความช่วยเหลือทางอาหาร

2. การเข้าถึง คือ การเข้าถึงทรัพยากรที่เพียงพอของบุคคลเพื่อได้มาซึ่งอาหารที่เหมาะสมและมีโภชนาการ ทรัพยากรที่ว่าหมายรวมถึงความสามารถของบุคคลที่จะกำหนดควบคุมกลุ่มสินค้าหนึ่งๆ ภายใต้บริบททางกฎหมาย การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนที่บุคคลอาศัยอยู่ (รวมถึงสิทธิตามประเพณี เช่น การเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน)

3. การใช้ประโยชน์ คือ การใช้ประโยชน์ด้านอาหารผ่านอาหารที่เพียงพอ น้ำสะอาดและการรักษาสุขภาพและสุขอนามัยเพื่อที่จะเข้าถึงภาวะความเป็นอยู่ที่ดีทางโภชนาการซึ่งความต้องการทางกายภาพทั้งหมดได้รับการตอบสนอง โดยนัยยะนี้จึงสัมพันธ์กับปัจจัยนำเข้าที่ไม่ใช่อาหารด้วย

4. ความเสถียรภาพ คือ ความเสถียรภาพทางอาหาร ประชาชน คริวเรือนและบุคคลจะต้องเข้าถึงอาหารที่เพียงพอตลอดเวลา ไม่ต้องเสี่ยงกับการไม่เข้าถึงอาหารอันเป็นผลมาจากวิกฤตที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน เช่น วิกฤตทางทางเศรษฐกิจหรือสภาพภูมิอากาศ เป็นต้น (หรือเหตุการณ์ที่เป็นไปตามวงจร) เช่น ภาวะความไม่มั่นคงทางอาหารตามฤดูกาล เป็นต้น ในความหมายนี้ จึงครอบคลุมทั้งมิติความเพียงพอและการเข้าถึงอาหาร

Anon South Centre (1997 อ้างถึงใน สุรชัย รักษาชาติ, 2545) กล่าวว่า องค์ประกอบความมั่นคงทางอาหารมี 5 มิติ ดังนี้ 1) การมีอาหารอย่างเพียงพอ (Food Sufficiency) 2) การพึ่งพิงตนเองได้ (Autonomy) 3) ความเชื่อมั่น (Reliability) 4) ความเที่ยงธรรม (Equity) 5) ความยั่งยืน (Sustainability) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การมีอาหารอย่างเพียงพอ (Food Sufficiency) หมายถึง การกระจายอาหารและความต้องการทางโภชนาการขั้นพื้นฐานให้กับทุกคนได้อย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในภูมิภาคทางเอเชียใต้และแอฟริกาที่ยังมีปริมาณแคลอรีโดยเฉลี่ยต่อคนต่อวันน้อยมาก

2. การพึ่งพิงตนเองได้ (Autonomy) เป็นมโนทัศน์ในเชิงคุณภาพ มีความเกี่ยวพันทั้งในระดับประเทศ และกลุ่มต่างๆ ทางสังคม ในระดับประเทศหมายถึงการที่รัฐชาติไม่ยอมอยู่ภายใต้การควบคุม หรือการออกคำสั่งทางนโยบายจากต่างชาติหรือองค์กรอื่นๆ ซึ่งในประเด็นนี้มีความเชื่อมโยงกับการพึ่งพิงการนำเข้าอาหารจากต่างประเทศด้วย เนื่องจากการนำเข้าอาหารเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่ยังบ่งบอกถึงความไม่สามารถที่จะผลิตอาหารได้เอง หากเมื่อใดก็ตามประเทศที่ส่งออกเกิดสงครามหรือวิกฤตใดๆ ขึ้นมาก็จะทำให้ประเทศผู้นำเข้าอาหารได้รับผลกระทบตามไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้ในเรื่องของภาระหนี้สินต่างประเทศซึ่งเป็นปัญหาโดยทั่วไปของประเทศกำลังพัฒนานับเป็นปัจจัยสำคัญที่บั่นทอนระบบการพึ่งพิงตนเองด้านอาหารเช่นกัน การพึ่งตนเองระดับกลุ่มหาย

3. ความเชื่อมั่น (Reliability) หมายถึง การที่สามารถเชื่อมั่นได้ว่ามีปริมาณอาหารสำรองอย่างเพียงพอในระหว่างความผันผวนของภูมิอากาศ ฤดูกาลในรอบปี รวมถึงปัจจัยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมที่มีพลวัตเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอจึงจำเป็นต้องแสวงหาแหล่งอาหารอันมั่นคง เพื่อสำรองไว้ให้กับคนในชาติ ได้แก่ ผลผลิตที่ได้จากภายในประเทศการนำเข้า การเข้าถึงแหล่งอาหารสำรอง นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือจากทุกภาคส่วนของสังคมเพื่อการธำรงรักษาไว้ ซึ่งความเพียงพอของอาหารอีกด้วย

4. ความเที่ยงธรรม (Equity) ถือเป็นมิติที่มีความสำคัญมากที่สุดประการหนึ่ง เพราะเป็นหนทางที่จะสร้างหลักประกันว่าปัจเจกบุคคลและกลุ่มต่างๆ ทางสังคมจะสามารถเข้าถึงอาหารได้อย่างเสมอภาคและเพียงพอ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ยากจนในสังคม เช่น เกษตรกรผู้ยากไร้ชาด

แคลนในที่ทำกิน ซึ่งในกรณีนี้จำเป็นต้องมีการปฏิรูปทางการเกษตรเพื่อให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้เข้าถึงทรัพยากรทางด้านเกษตรต่างๆ เช่นที่ดินทำกิน อันเป็นปัจจัยสำคัญหรือเป็นฐานของแหล่งอาหารที่จำเป็นเกือบทุกชนิดของคนยากจนในชนบท

5. ความยั่งยืน (Sustainability) หรือ การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) มีนัยยะของบริบทการพัฒนาที่คนในอนาคตสามารถประสบกับสิ่งที่ต้องการได้ เหมือนกับคนในยุคปัจจุบันที่กำลังได้เข้าถึงและใช้ประโยชน์อยู่ ความยั่งยืนในความมั่นคงทางอาหาร จึงเป็นมโนทัศน์ที่พยายามให้คนรุ่นหลังได้มีอาหารบริโภคอย่างพอเพียง ซึ่งการกระทำดังกล่าว จำเป็นต้องปรับกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาที่ต้องสร้างความหมายให้มียั่งยืนถึงการพัฒนาทั้งในเชิงปริมาณของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการมีคุณภาพที่ดีของคนในสังคมควบคู่กันไป เพราะไม่เช่นนั้นความมุ่งหวังความเจริญเติบโตในเชิงปริมาณทางเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวจะมีผลในระยะยาว ทำให้เกินขีดจำกัดความเจริญ กล่าวคือจะมีมลพิษที่เป็นผลกระทบจากภายนอกในทางลบ ซึ่งก่อให้เกิดความยั่งยืนในที่สุด

จากการให้ความหมายและองค์ประกอบของความมั่นคงทางอาหารของงานวิจัยความมั่นคงทางอาหารส่วนใหญ่จะกำหนดองค์ประกอบที่สอดคล้องกับ FAO แต่ก็มีกล่าวถึงจุดบกพร่องว่า คำนิยามของ FAO เน้นเฉพาะเป้าหมายความมั่นคงทางอาหารแต่ไม่ได้พูดถึงที่มาของอาหาร วิธีการผลิตอาหารตลอดจนบริบทสิ่งแวดล้อมอื่นๆของความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งมีงานวิจัยอีกหลายชิ้นที่ศึกษามิติอื่นๆ ของความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งอาจไม่ใช่เรื่องอาหารโดยตรง แต่อาจส่งผลความมั่นคงทางอาหาร เช่น สถานการณ์ความเสี่ยงและเปราะบาง ประเด็นด้านสิทธิความเป็นธรรมทางสังคม การพึ่งตนเอง การพัฒนาชุมชน ความเชื่อมั่น ความยั่งยืน เป็นต้น ซึ่งมีความสัมพันธ์กันทั้งสิ้น

นอกจากแนวคิดที่ได้มีการให้นิยามความหมายด้านความมั่นคงทางอาหารในมิติที่หลากหลายแล้ว ยังมีแนวคิดอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหาร และเป็นส่วนสำคัญในการนำมาพิจารณาเพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบหรือปัจจัยที่ส่งผลหรือมีผลต่อความมั่นคง และความไม่มั่นคงทางอาหาร ซึ่งศจินทร์ ประชาสันต์ (2552) ได้เสนอแนวคิดที่เกี่ยวข้องไว้ 7 มิติ ได้แก่ 1) ความเปราะบาง 2) มิติจิตวิทยาและสังคม 3) มิติการแก้ไขปัญหาหรือยุทธศาสตร์ในการปรับตัว 4) มิติชุมชน 5) มิติสิทธิทางอาหาร 6) มิติอธิปไตยทางอาหาร และ 7) มิติวัฒนธรรม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ความเปราะบาง เป็นแนวคิดที่สัมพันธ์กับมิติด้านเวลาหรือ “ความเสถียรภาพ” ของความมั่นคงทางอาหารอย่างใกล้ชิด คือ โอกาสที่บุคคลหรือครัวเรือนจะตกอยู่ในสถานการณ์ที่มีระดับความมั่นคงทางอาหารต่ำกว่าเกณฑ์ที่พึงมีในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ทั้งนี้ความเปราะบางของแต่ละกลุ่มคนมีระดับที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับความเสี่ยงและความสามารถในการรับมือในสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนสำหรับตัวอย่างการวิเคราะห์ความเปราะบางที่มีอยู่ เช่น

- พิจารณาจากทรัพย์สินหรือทุนที่บุคคลหรือครัวเรือนมีอยู่ โดยสมมุติฐานว่าการมีทรัพย์สินหรือทุนจะทำให้รับมือกับสถานการณ์เลวร้ายได้มากขึ้น และช่วยลดความเปราะบางลง
- การเน้นแหล่งที่มาของความเสี่ยง หมายถึง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นฉับพลัน เหตุการณ์ตามกระแสแนวโน้ม หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามฤดูกาล และศักยภาพในการจัดการความเสี่ยงของชุมชน
- เน้นที่การพยากรณ์ความแปรปรวนหรือขาดแคลนอาหารในอนาคต
- ความเป็นไปได้ที่ระดับการบริโภคของบุคคลหรือครัวเรือนจะลดต่ำลงจากระดับปกติ
- การวัดสถานะน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์หรือภาวะทุพโภชนาการ
- พิจารณาจากแหล่งที่อยู่และรูปแบบวิถีชีวิต

2. มิติจิตวิทยาและสังคม ความไม่มั่นคงทางอาหารทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกถูกกีดกันหรือขาดแคลน หรือทำให้ครัวเรือนรู้สึกกระวนกระวายใจว่าจะมีอาหารเพียงพอหรือไม่ ซึ่งนำไปสู่ปัญหาความเครียด ในมิติสังคม ความไม่มั่นคง หมายถึง การได้มาซึ่งอาหาร โดยวิธีการที่แตกต่างกันออกไปจากปกติ เช่น ไม่อาจบริโภคอาหารได้ 3 มื้อต่อวัน ไม่อาจเข้าร่วมกิจกรรมหรืองานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับอาหาร ต้องบริโภคอาหารที่ได้มาจากการบริจาค ต้องลักขโมย หรือติดหนี้ชำระค่าอาหาร เป็นต้น ในทางจิตวิทยาได้ด้วย เช่น ทำให้รู้สึกไร้อำนาจ รู้สึกผิด และอาย ความไม่มั่นคงทางอาหารของบุคคลและครัวเรือนในมิตินี้ประกอบด้วยลักษณะ 4 อย่าง คือ ความรู้กังวลใจเกี่ยวกับอาหาร คุณภาพของอาหารที่ไม่เพียงพอ ปริมาณอาหารไม่เพียงพอ และวิธีการได้มาซึ่งอาหารโดยไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมซึ่งสอดคล้องกับการอธิบายความไม่มั่นคงทางอาหารของ Radimer (1990, อ้างถึงใน ศจินทร์ ประชาสันต์, 2555) ตามตารางที่ 2-1

ตารางที่ 2-1 มิติของความไม่มั่นคงทางอาหารจากงานวิจัยเชิงปริมาณของ Radimer (1990)

มิติความไม่มั่นคงทางอาหาร	ระดับปัจเจกบุคคล	ระดับครัวเรือน
มิติความไม่มั่นคงทางอาหาร	ระดับปัจเจกบุคคล	ระดับครัวเรือน
เชิงปริมาณ	การบริโภคไม่เพียงพอ	อาหารหมดลง
เชิงคุณภาพ	ความไม่เพียงพอทางโภชนาการ	อาหารไม่เหมาะสม
เชิงจิตวิทยา	ขาดตัวเลือก รู้สึกขาดแคลน	กระวนกระวายใจเรื่องอาหาร
เชิงสังคม	รูปแบบการบริโภคถูกรบกวน	ได้อาหารโดยวิธีการที่สังคมไม่ยอมรับ

ที่มา : ศจินทร์ ประชาสันต์ (2555)

3. มิติการแก้ไขปัญหาหรือยุทธศาสตร์ในการปรับตัว เมื่อเกิดปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารในครัวเรือน ครัวเรือนมักจะไม่ได้หยุดนิ่งแต่อาจจะแสดงออกมาทั้งในแง่ของจิตวิทยาและความพยายามแก้ไขปัญหาในลักษณะที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา โดยการแก้ไขหรือการปรับตัวของครัวเรือนจะมีความแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับความสามารถ ทรัพยากร ความรุนแรงและระยะเวลาของสถานการณ์ เช่น เมื่อมีเกิดปัญหาขึ้น ครัวเรือนจะพยายามแก้ไขปัญหาโดยลดความเสี่ยงและจัดการความเสี่ยง แต่หากวิกฤตยังไม่คลี่คลาย ครัวเรือนจำเป็นต้องนำทรัพยากรที่มีอยู่ออกมาใช้มากขึ้น และหากครัวเรือนเกิดล้มเหลวในการจัดการปัญหา อาจทำให้ครัวเรือนล้มละลายขายที่ดินจนกระทั่งอาจเกิดการตัดสินใจย้ายถิ่นเพื่อหางานทำในเมือง

4. มิติชุมชน ความมั่นคงทางอาหารของปัจเจกบุคคลและครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง หากชุมชนมีศักยภาพ ความสามารถในการพึ่งพาและดูแลจัดการด้านอาหารได้มากขึ้นจะทำให้แก้ปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารได้อย่างยั่งยืน โดยไม่ต้องพึ่งพิงความช่วยเหลือเร่งด่วนจากแหล่งทุนภายนอกหรือความช่วยเหลือด้านอาหารจากภาครัฐและการแก้ไขปัญหาในมิตินี้ คือ เน้นการแก้ไขปัญหอาหารที่ระบบอาหารท้องถิ่นโดยพิจารณาทั้งห่วงโซ่อุปทานอาหาร ตั้งแต่สภาพการผลิตทางการเกษตร การจัดจำหน่าย และการขนส่ง

5. มิติสิทธิทางอาหาร เป็นแนวคิดที่มีรากฐานมาจากกฎหมายระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และจำเป็นจะต้องมีเพื่อให้บรรลุสิทธิมนุษยชนด้านอื่นๆ ได้แก่

- การมีอาหารเพียงพอต่อความต้องการ (adequacy) ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยปราศจากสารที่เป็นอันตราย และสอดคล้องกับวัฒนธรรมการบริโภค

- การมีอาหารอย่างยั่งยืน (sustainability) คือ การมีอาหารเพียงพอต่อความต้องการของคนรุ่นนี้และคนในอนาคต รวมทั้งความสามารถในการเข้าถึงและจัดหาอาหารให้เพียงพอต่อความต้องการในระยะยาวได้

- การจัดให้มีอาหารอย่างเพียงพอ (availability) คือ ความสามารถเลี้ยงดูตนเองโดยตรงจากทรัพยากรธรรมชาติทางการเกษตร หรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ หรือจัดให้มีอาหารเพียงพอผ่านระบบการแจกจ่าย การแปรรูป และการตลาดมีระบบเหมาะสม

- ปัจเจกชนเข้าถึงอาหารได้ (accessibility) ในลักษณะที่ยั่งยืนและไม่แทรกแซงสิทธิมนุษยชนอื่นๆ ที่พึงมีพึงได้

ตามแนวคิดของมิตินิติทางอาหารนี้ แสดงให้เห็นว่ารัฐแต่ละประเทศมีหน้าที่ที่จะต้องเคารพปกป้องและเติมเต็มสิทธิด้านอาหารของประชาชนโดยการดำเนินการเองภายในหรือร่วมมือกับต่างประเทศโดยผ่านมาตรการที่สำคัญ คือมาตรการทางกฎหมาย

6. มิตินิติทางอาหาร คือ สิทธิของประชาชนที่จะกำหนดนโยบายเกษตรและอาหารของตนเอง ที่จะปกป้องและควบคุมการค้าและการผลิตทางการเกษตรภายในประเทศเพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนและกำหนดขอบเขตการพึ่งตนเองที่จำกัดการทุ่มตลาด โดยชุมชนท้องถิ่นจะได้รับความสำคัญในการจัดการใช้และสิทธิต่อทรัพยากรจากหลักการที่สำคัญของสิทธิทางอาหาร 7 ข้อ คือ

- อาหารคือสิทธิพื้นฐานของมนุษย์ ทุกคนต้องเข้าถึงอาหารที่ปลอดภัย มีโภชนาการและยอมรับได้ในทางวัฒนธรรมทำเชิงปริมาณและคุณภาพที่เพียงพอต่อการดำรงไว้ซึ่งชีวิตที่มีสุขภาพอย่างเต็มศักดิ์ศรีมนุษย์

- การปฏิรูปการเกษตรโดยการปฏิรูปที่ดิน เพื่อให้เกษตรกรที่ไร้ที่ดินและเกษตรกรผู้หญิงเป็นเจ้าของที่ดินของตนเองในการทำการเกษตร

- ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะที่ดิน น้ำ เมล็ดพันธุ์และปศุสัตว์

- ระบบการค้าใหม่ โดยให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อการบริโภคภายในประเทศ และสร้างความพอเพียงเป็นอันดับแรก

- ยุติโลกาภิวัตน์ของความอดอยาก อันเกิดมาจากการผูกขาดของบริษัทข้ามชาติ ซึ่งได้รับการสนับสนุนโดยนโยบายทางเศรษฐกิจการค้าเสรี โดยมีการควบคุมการเก็บภาษีการกึ่งกำไร และบริษัทจะต้องมีมาตรฐานความประพฤติ

- สันติภาพทางสังคม จะต้องไม่ใช่อาหารเป็นเครื่องมือของความรุนแรง ยุติความยากจนและการทำให้คนเล็กคนน้อยกลายเป็นคนชายขอบ

- การควบคุมทางประชาธิปไตย โดยเกษตรกรรายย่อยต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายทุกระดับ

ดังนั้น การสร้างเสริมสิทธิทางอาหารจึงมีความหมายถึงการมีกรอบนโยบายในประเทศและระหว่างประเทศที่ส่งเสริมและสนับสนุนหลักการข้างต้น

7. มิตินิติทางอาหาร วัฒนธรรมเป็นปัจจัยพื้นฐานที่เชื่อมโยงกับฐานทรัพยากรทางอาหารเข้ากับของความมั่นคงทางอาหารรวมถึงวิถีชีวิต มิตินิติทางอาหารมีองค์ประกอบ ดังนี้ การเข้าถึงความมั่นคง ความอุดมสมบูรณ์ของอาหารและยาจากพืช การสืบทอดการใช้อาหารดั้งเดิม รวมถึงพิธีกรรมหรือวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ศักยภาพในการปรับตัว และการผลิตอาหารดั้งเดิมเพื่อสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม

จากทบทวนมิติตามความมั่นคงทางอาหาร พบว่า ส่วนใหญ่ความมั่นคงทางอาหารจะกำหนดองค์ประกอบที่สอดคล้องกับองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ FAO (2006) แต่บางส่วนได้ตัดมิติเสถียรภาพด้านอาหารและมีการเพิ่มเติมมิติอื่น เช่น มิติคุณภาพอาหาร มิติจิตวิทยา และสังคม มิติตัวตนธรรม เป็นต้น แม้ว่าการนิยามความหมายและองค์ประกอบของ FAO ได้รับการยอมรับและอ้างอิงมากที่สุดแต่ก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่า คำนิยามนั้นเน้นแต่เป้าหมายแต่ไม่ได้พูดถึงแหล่งที่มาของอาหาร กระบวนการผลิตอาหารและบริบทของพื้นที่

2.1.3 ดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร

ศจินทร์ ประชาสันต์ (2555) กล่าวถึง ดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหารว่าหมายถึง ชุดของปัจจัยที่ใช้วัดมิติใดมิติหนึ่งหรือหลายมิติของความมั่นคงทางอาหารที่แสดงให้เห็นถึงสถานภาพความเป็นอยู่ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหรือผลลัพธ์ที่ได้จากมาตรการแทรกแซงโดยพัฒนาการของดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหารมี 3 ลักษณะ ดังนี้

1. จากความพอเพียงของอาหารสู่ประเด็นการเข้าถึงอาหาร

เนื่องจากในระยะแรกที่แนวคิดความมั่นคงทางอาหารถูกมองว่าเป็นปัญหาของการขาดแคลนอุปทาน ดัชนีที่ใช้เป็นหลักจะอยู่ในรูปของส่วนต่างระหว่างปริมาณผลผลิตอาหารและความต้องการอาหารของประชากรในระดับภูมิภาคหรือประเทศ ส่วนในระดับย่อยลงไป คือระดับครัวเรือนและปัจเจกบุคคลจะใช้ภาวะโภชนาการเป็นดัชนีวัดความมั่นคงทางอาหาร และความเชื่อที่ว่า การขาดแคลนอาหารในระดับมหภาคจะส่งผลกระทบต่อให้เกิดภาวะทุพโภชนาการ

2. จากการวัดภววิสัยสู่อัตวิสัย

การวัดภววิสัยสู่อัตวิสัยเป็นการวัดจากพื้นฐานความเป็นจริงจากทฤษฎีไปสู่การวัดในมุมมองความรู้สึกของแต่ละบุคคล พัฒนาการในส่วนนี้ได้รับอิทธิพลมาจากการศึกษาเรื่องความยากจน ซึ่งได้หันมาให้ความสำคัญกับการพึงประสงค์ของคนจน แทนการวัดจากมูลค่าที่เป็นตัวเงินแบบเดิม ดัชนีความมั่นคงทางอาหารโดยอัตวิสัย คือ ดัชนีที่อยู่บนฐานของความรู้สึกหรือการรับรู้หรือประสบการณ์ของครัวเรือนหรือปัจเจกบุคคล รวมถึงการให้ความสำคัญกับคุณค่าและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ทางอาหาร

3. จากการใช้ดัชนีตัวแทนสู่ดัชนีพื้นฐาน

การวัดความมั่นคงทางอาหารในงานจำนวนมากมักใช้ดัชนีตัวแทน เช่น ระดับรายได้ ปริมาณแคลอรีข้อมูลการบริโภค หรือทรัพย์สินที่มี เป็นต้น ซึ่งดัชนีเหล่านี้ไม่ได้เป็นดัชนีพื้นฐานของความมั่นคงทางอาหารโดยตรง แต่เป็นดัชนีตัวแทนของระดับความมั่นคงทางอาหาร สำหรับข้อจำกัดของการใช้ดัชนีตัวแทน คือ ในบางบริบทอาจจะไม่สามารถบอกความมั่นคงทางอาหารได้อย่างถูกต้อง

2.1.4 ประเภทดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร

ศจินทร์ ประชาสันต์ (2555) กล่าวว่า ดัชนีความมั่นคงทางอาหารสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ดัชนีกระบวนการ เป็นการวัดปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวกับอุปทานและการเข้าถึง
2. ดัชนีผลลัพธ์ เป็นการวัดความมั่นคงทางอาหารจากมุมมองของการบริโภคอาหาร
3. ดัชนีโครงสร้าง เป็นการติดตามตรวจสอบการดำเนินตามพันธกรณีของรัฐ

ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1.4.1 ดัชนีกระบวนการ

ดัชนีกระบวนการเป็นดัชนีที่แสดงความมั่นคงทางอาหารในมิติของอุปทานอาหาร (Food Supply) และการเข้าถึง (access) ในพื้นที่หนึ่งๆ ประกอบด้วยการศึกษาปัจจัยทางสภาพอากาศ เศรษฐกิจและสังคมต่างๆที่จะส่งผลกระทบต่อหรือเกี่ยวข้องกับอุปทานและการเข้าถึงอาหาร โดยทั่วไป มักพบดัชนีกระบวนการแบบใดแบบหนึ่งในระบบการประเมินผลหรือระบบติดตามความมั่นคงทางอาหารที่ใช้กันอยู่

1. สถานการณ์อุปทานอาหาร (Food Supply) เป็นการแสดงสถานการณ์อุปทานอาหาร มีอยู่หลายตัวชี้วัด เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ (เช่น ปริมาณน้ำฝน) สภาพและการเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวม สถานการณ์การผลิตทางการเกษตร ตารางสมดุลอาหาร (Food Balance Sheet) การจัดการแมลงและศัตรูพืช โครงสร้างตลาดและการสนับสนุนเชิงสถาบันอื่นๆ (เช่น จำนวนตลาดหรือจำนวนร้านค้าในท้องถิ่น ระยะทางไกลไกลจากแหล่งอาหาร สภาพถนนหนทาง และการเข้าถึงโครงการช่วยเหลือต่างๆ ของรัฐ เป็นต้น) รวมถึง ความขัดแย้งในพื้นที่และสงคราม

2. ดัชนีรายได้ (Income Indicators) เป็นดัชนีที่สะท้อนถึงการเข้าถึงอาหาร โดยเฉพาะในหมู่คนที่ไม่สามารถผลิตอาหารเองและต้องซื้อเป็นหลัก การวัดทางตรง ทำได้โดยการนำรายได้จากทุกแหล่งของครัวเรือนมารวมกัน แต่การวัดทางตรงอาจต้องใช้เวลาและได้ข้อมูลรายได้ที่ต่ำกว่าความเป็นจริง ดังนั้นจึงมีการใช้ตัวแปรแทนหรือวัดทางอ้อมแทน ซึ่งใช้เวลาน้อยกว่า และมีต้นทุนค่าใช้จ่ายในการเก็บข้อมูลต่ำกว่า เช่น การเป็นเจ้าของทรัพย์สินที่สำคัญเช่น ที่ดินและสินค้าฟุ่มเฟือย ค่าใช้จ่ายทั้งหมดของครัวเรือน จำนวนแหล่งที่มาของรายได้ จำนวนคนที่อยู่ในวัยทำงานของครัวเรือน ประเภทวัสดุที่ใช้สร้างบ้าน ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของครัวเรือน เป็นต้น

3. ยุทธศาสตร์การปรับตัวของครัวเรือน (Coping Strategy Indicators) เป็นดัชนีที่ต่างจากดัชนีตัวอื่นๆ เนื่องจากอยู่บนพื้นฐานแนวคิด “ความไม่มั่นคงทางอาหาร” มากกว่า “ความมั่นคงทางอาหาร” ซึ่งให้ความสำคัญกับ “ความเปราะบาง” และ “ความสามารถในการจัดการกับความเสี่ยงที่เกิดขึ้น” ของครัวเรือน ความเปราะบางต่อความไม่มั่นคงทางอาหารของครัวเรือนจะ

แตกต่างกันเพียงไรจะพิจารณาจากยุทธศาสตร์การปรับตัวของครัวเรือน/ปัจเจกในแต่ละช่วงเวลาเมื่อเกิดภัยพิบัติหรือปัจจัยความเสี่ยงต่างๆที่นำมาสู่สถานการณ์ความไม่มั่นคงทางอาหาร หากครัวเรือนประสบสถานการณ์ทางอาหารที่เลวร้ายมากขึ้น รูปแบบของการปรับตัวจะมีแนวโน้มเป็นไปในทิศทางที่ย้อนกลับไปเป็นแบบเดิมได้น้อยลง(Less Reversible) ข้อดีของยุทธศาสตร์นี้คือ เหมาะกับบริบทในแต่ละท้องถิ่น ให้ความสำคัญกับประเด็นความเปราะบาง ใช้เวลาเก็บข้อมูลน้อย คำถามเป็นที่เข้าใจได้ง่าย

2.1.4.2 ดัชนีผลได้จากการบริโภค (Outcome Indicators)

การวัดดัชนีผลได้จากการบริโภคเป็นตัวแปรแทนในการวัดความมั่นคงทางอาหารของปัจเจกหรือครัวเรือน การวัดผลได้จากการบริโภคนี้อาจวัดได้หลายทาง ได้แก่

1. การรับรู้ของครัวเรือน การสอบถามครัวเรือนเรื่องความมั่นคงทางอาหารสามารถเปิดเผยให้เห็นถึงแง่มุมการยอมรับทางวัฒนธรรมในอาหารที่ครัวเรือนบริโภค รวมถึงปัญหาการขาดแคลนและการเข้าถึงอาหารในบางช่วงเวลาของปี

2. รายจ่ายหรืองบประมาณด้านอาหารของครัวเรือน การวัดรายจ่ายด้านอาหารของครัวเรือนสามารถบ่งบอกถึงความสามารถและความเสี่ยงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในการดูแลความมั่นคงทางอาหารของตนเอง ครัวเรือนได้ที่มีรายจ่ายด้านอาหารคิดเป็นสัดส่วนต่อรายจ่ายทั้งหมดจำนวนมากย่อมมีความเสี่ยงหรือเปราะบางต่อความไม่มั่นคงทางอาหารมากนอกจากนี้รายจ่ายด้านอาหารยังสามารถนำมาแปลงเป็นข้อมูลพลังงานแคลอรีได้อีก

3. ปริมาณพลังงานจากอาหาร

- การวัดพลังงานจากอาหารที่ปัจเจกบุคคลบริโภคจะวัดจากประเภทและปริมาณอาหารทั้งหมดที่บริโภคเข้าไป (รวมถึงขนมขบเคี้ยว) ในแต่ละวันทั้งที่บริโภคภายในครัวเรือนหรือซื้อหาจากนอกครัวเรือนเป็นระยะเวลาประมาณ 7 วันติดต่อกัน เพื่อรวมปัจจัยความเบี่ยงเบนในแต่ละวันที่เกิดขึ้น การวัดอาจทำได้ทั้งโดยการสังเกตและการสัมภาษณ์จากความทรงจำ จากนั้นปริมาณอาหารที่บริโภคจะถูกแปลงเป็นปริมาณพลังงานแคลอรีตามสูตร การคำนวณการวัดความมั่นคงทางอาหารก็จะนำตัวเลขพลังงานแคลอรีที่คำนวณได้มาเทียบกับค่าตัวเลขความต้องการอาหารขั้นต่ำมาตรฐาน

- การวัดพลังงานจากอาหารที่เตรียมเพื่อบริโภคในครัวเรือน วิธีนี้วัดพลังงานจากปริมาณอาหารที่ผ่านการปรุงหรือแปรรูปที่ครัวเรือนเตรียมไว้สำหรับการบริโภคภายในระยะเวลาหนึ่งๆ ซึ่งโดยมากจะเป็น 1-2 สัปดาห์ โดยเก็บข้อมูลจากการสอบถามผู้รับผิดชอบดูแลอาหารในครัวเรือน จะมีการแยกอย่างชัดเจนระหว่างปริมาณอาหารที่ซื้อ ปริมาณอาหารที่เตรียมเพื่อการบริโภค และปริมาณอาหารที่เสิร์ฟจริง ส่วนใหญ่การเก็บข้อมูลจะได้หน่วยวัดปริมาณอาหารที่อยู่

ในรูปหน่วยวัดท้องถิ่น เช่นกระป๋อง หม้อ ถุง ดังนั้น จึงต้องมีการแปลงหน่วยเหล่านั้นให้อยู่ในรูปหน่วยวัดมาตรฐาน เช่น กิโลกรัม แล้วหักลบปริมาณอาหารที่สูญเสียไปจากการปรุงหรือกระบวนการแปรรูป หลังจากนั้นจึงแปลงให้อยู่ในรูปของพลังงานแคลอรี

4. ความหลากหลายของการบริโภคอาหารเป็นดัชนีหนึ่งที่มีงานศึกษารองรับค่อนข้างมาก และพบว่ามีความสัมพันธ์กับปริมาณแคลอรีการบริโภคต่อหัวและปริมาณแคลอรีที่ครัวเรือนมีไว้สำหรับการบริโภคทั้งในเขตชนบทและเขตเมือง ทั้งในครัวเรือนฐานะปานกลางและยากจน สามารถนำมาใช้เป็นตัวแทนของคุณภาพอาหารที่ครัวเรือนบริโภคได้ ความหลากหลายของอาหารในช่วงเวลาหนึ่งยังบ่งบอกถึงความสัมพันธ์กับระดับรายได้ที่เพิ่มขึ้นหรือลดลง และเป็น การส่งสัญญาณถึงความเปราะบางของกลุ่มประชากรเมื่อจำนวนความหลากหลายของอาหารที่บริโภคเริ่มลดลง ทั้งนี้ความหลากหลายของอาหารพิจารณาจากจำนวนประเภทอาหารหรือกลุ่มอาหารที่ครัวเรือนรับประทานภายในช่วงระยะเวลาหนึ่ง การเก็บข้อมูลทำได้ให้สมาชิกในครัวเรือนหนึ่งคนหรือมากกว่านั้นระบุประเภทหรือชนิดอาหารที่ครัวเรือนรับประทาน และความถี่ในการรับประทานจากรายการอาหารที่เตรียมไว้ก่อนหน้านี้แล้วจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ยิ่งรายการอาหารที่เตรียมไว้มีจำนวน 100-200 รายการจะทำให้การแยกกลุ่มระหว่างครัวเรือนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่างกันทำได้ดีขึ้น

5. ความถี่ในการบริโภคอาหาร เป็นการวัดความถี่ในการบริโภคอาหารจำนวนหนึ่งที่เป็นส่วนสำคัญของแต่ละมื้อในช่วงระยะเวลา 24 ชั่วโมงที่ผ่านมา เช่น ถ้ามื้อถึงจำนวนมื้ออาหารที่บริโภคต่อวัน จำนวนมื้ออาหารที่ประกอบไปด้วยเนื้อสัตว์ เป็นต้น วิธีนี้จะทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการเก็บข้อมูลและยังทำให้รับทราบความแตกต่างในความถี่ของการบริโภคของแต่ละครัวเรือน

6. ปริมาณการสำรองอาหาร หมายถึง การสำรองอาหารในช่วงปีที่ผ่านมาหรือในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่งที่ครัวเรือนอาจมีความเปราะบางต่อความไม่มั่นคงทางอาหารเป็นพิเศษ เช่น ช่วงก่อนการเก็บเกี่ยว เป็นต้น

2.1.4.3 ดัชนีเชิงโครงสร้าง

ดัชนีเชิงโครงสร้าง (Structural indicators) แสดงถึงโครงสร้างทางสถาบันหรือทางกฎหมายต่างๆ ที่ดำรงอยู่และทำหน้าที่เป็นหลักประกันกับความมั่นคงทางอาหาร สถาบันเหล่านี้รวมถึงรัฐธรรมนูญ กฎหมายภายในประเทศ กรอบนโยบายและการดำรงอยู่ขององค์กรที่เกี่ยวข้อง ดัชนีเชิงโครงสร้างนี้เกี่ยวข้องกับการติดตามและตรวจสอบการดำเนินการตามพันธกรณีของรัฐในเรื่องสิทธิการเข้าถึงอาหาร ส่วนใหญ่การพิจารณาดัชนีเชิงโครงสร้างจะดูเพียงว่า “มี” หรือ “ไม่มี” เท่านั้น แต่บางครั้งคำตอบนี้อาจไม่เพียงพอ เพราะจำเป็นต้องสอบถามเพิ่มเติมถึงคุณภาพของกฎหมายและสถาบันที่มีอยู่ ตัวอย่างดัชนีเชิงโครงสร้าง เช่น กฎหมายว่าด้วยสิทธิที่จะมีอาหารอย่างเพียงพอ

สถาบันที่เกี่ยวข้องกับสิทธิทางอาหาร สถาบันด้านตุลาการที่จะให้การเยียวยาอย่างทันท่วงที กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคและอาหารปลอดภัย นโยบายแห่งชาติว่าด้วยการผลิตทางการเกษตร การคุ้มครองการเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับการผลิต โครงการความช่วยเหลือทางสังคม เป็นต้น

2.1.5 ระดับดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร

ดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหารเป็นปัจจัยที่ใช้วัดมิติใดมิติหนึ่งหรือหลายมิติของความมั่นคงทางอาหารที่แสดงให้เห็นถึงสถานภาพที่เป็นอยู่ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหรือผลลัพธ์ที่ได้จากมาตรการแทรกแซงและพัฒนาการที่สำคัญของการพัฒนา จากการทบทวนเอกสาร ผู้วิจัยสามารถสรุปดัชนีชี้วัดได้ 3 ระดับ ซึ่งสอดคล้องกับงานขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (2549) และสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติและมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (2555) ดังนี้

2.1.5.1 ดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับโลก

องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ กำหนดเกณฑ์การชี้วัดสำหรับการประเมินสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารไว้ดังนี้

1. การประเมินสต็อกคงเหลือของธัญญาหารโลก โดยการสำรวจปริมาณธัญญาหารแล้วนำมาเปรียบเทียบกับความต้องการในการบริโภคของประชากร ซึ่งมาตรฐานของ FAO ได้กำหนดไว้ให้ถือว่าเมื่อเปรียบเทียบระหว่างปริมาณอาหารกับความต้องการบริโภคถ้ามีอัตราส่วนเท่ากับร้อยละ 17-18 เป็นตัวชี้วัดว่ามีความมั่นคงทางอาหาร
2. การพิจารณาถึงศักยภาพและความสามารถของประเทศผู้ส่งออกอาหารที่สำคัญ 5 ประเทศหลักของโลกคือ ออสเตรเลีย อาร์เจนตินา แคนาดา สหภาพยุโรป และสหรัฐอเมริกา
3. การสำรวจปริมาณสต็อกคงเหลือของธัญญาหารในแต่ละหมวด ได้แก่ ข้าวสาลี ข้าวโอ๊ต ข้าวโพด เป็นต้น
4. การติดตามประเมินการผลิตธัญญาหาร ซึ่งเป็นการประเมินจากกลุ่มประเทศที่มีประชากรที่มีรายได้ต่ำและมีภาวะการขาดแคลนอาหารสูง เช่น จีน อินเดีย เป็นต้น และการประเมินการเคลื่อนไหวของราคาส่งออกธัญญาหารชนิดต่างๆ เช่น ข้าวโพด ข้าว เป็นต้น

2.1.5.2 ดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับประเทศ

สุธานี มะลิพันธ์ (2552) กล่าวถึงองค์ประกอบของเกณฑ์ชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับประเทศ (National Food Security Situation) ไว้ดังนี้

1. ความพอเพียงของอาหารกับความต้องการบริโภคอาหารของคนในประเทศ
พิจารณาจากความต้องการพลังงานของอาหารต่อคนต่อวัน

2. ความสามารถในการเข้าถึงอาหาร พิจารณาจากความสามารถที่จะเข้าถึงอาหารได้ตลอดเวลา โดยพิจารณาจากรายได้ประชาชาติของประชากรต่อคนต่อปีและสัดส่วนในด้านรายจ่ายอาหารรวม
3. การมีปริมาณอาหารสะสม พิจารณาจากความสามารถในการผลิตภายในประเทศ เช่น การคาดการณ์ความหลากหลายของการผลิตอาหาร เป็นต้น
4. สถานการณ์บริโภคอาหารของประชาชน พิจารณาจากสัดส่วนของประชากรที่ขาดอาหารเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนประชากรทั้งหมดของประเทศ
5. ตัวชี้วัดด้านสถานะทางโภชนาการ พิจารณาจากสัดส่วนร้อยละของเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี ที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน
6. ตัวชี้วัดด้านทางสาธารณสุข โดยพิจารณาจากอัตราการเสียชีวิตของเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี
7. ตัวชี้วัดด้านอนามัย พิจารณาจากปริมาณการมีแหล่งน้ำสำหรับอุปโภคบริโภคที่มีคุณภาพสะอาดและปลอดภัย

2.1.5.3 ดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนและชุมชน

สำหรับเกณฑ์ชี้วัดสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารในระดับท้องถิ่น

Iram and Butt (2004) ได้กล่าวว่า ตัวชี้วัดที่สำคัญที่สุดของการมีความมั่นคงด้านอาหาร คือรายได้ของครัวเรือน โดยครัวเรือนที่มีระดับรายได้สูงจะสามารถได้มาซึ่งอาหาร มีโอกาสและทางเลือกมากกว่าครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำ ในที่นี้ระดับของรายได้จะนำไปสู่การซื้ออาหารที่มีคุณภาพและโภชนาการที่สูงหรือต่ำ และปัจจัยทางสภาพแวดล้อมก็มีส่วนในการสนับสนุนให้คนได้มีคุณภาพที่ดีด้วย เช่น การมีน้ำสะอาด สภาพแวดล้อมที่ดี นำมาซึ่งสุขภาพที่ดีด้วยสภาพแวดล้อมคนจนคนรวยในพื้นที่ที่สภาพแวดล้อมไม่ดีก็ไม่อาจเข้าถึงอาหารหรือของใช้บริโภคที่มีคุณภาพได้ โดยในงานศึกษานี้มีข้อเสนอ 3 ประการ คือ 1) คำนี้ถึงการวิเคราะห์ทางเพศสภาพ ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้หญิงและผู้ชาย ตั้งแต่ระดับครัวเรือนและเน้นกลุ่มผู้หญิงเป็นหลักด้วย 2) ต้องผนวกเอาเรื่องสุขภาพมาวิเคราะห์ด้วย 3) นโยบายทางด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ บทบาทเชิงสถาบันในการสนับสนุนด้วยความมั่นคงด้านอาหาร ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ความมั่นคงด้านอาหารไม่ได้จำกัดอยู่เพียงเรื่องของครัวเรือนเพียงอย่างเดียวแต่ยังมีประเด็นที่ต้องวิเคราะห์เชื่อมโยงกับชุมชนและหน่วยงานองค์กรภายในท้องถิ่น จึงจะช่วยสะท้อนให้เห็นสภาพปัญหาโดยรวมได้ เนื่องจากครัวเรือนเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดและมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสังคม หน่วยใหญ่ในระดับชุมชน สังคมประเทศชาติ ดังนั้นการศึกษาความมั่นคงด้านอาหารจึงเป็นประเด็นที่ค่อนข้างจะซับซ้อน ทั้งนี้สภาพ

ปัญหาแต่ละแห่งมีข้อจำกัดและเงื่อนไขทางด้านสังคม รวมทั้งด้านทรัพยากร วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีอยู่ มีกินของคนในชุมชนท้องถิ่น

นอกจากนี้ปิยนารถ อิมติ (2549, อ้างถึงใน สุธานี มะลิพันธ์, 2552) ได้กล่าวว่าตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารประกอบด้วย

1. การมีอาหารเพียงพอกับความต้องการบริโภคภายในครัวเรือนและชุมชน โดยต้องมีอาหารสะสมอยู่พอสมควร อาหารมีหลากหลายประเภท โดยบริโภคอาหารที่มีอยู่ในท้องถิ่นมากกว่าการพึ่งพาอาหารจากภายนอก อาหารในท้องถิ่นมีราคาที่เหมาะสมไม่สูงเกินไปนัก

2. สมาชิกในครัวเรือนและชุมชนต้องเข้าถึงอาหารได้ทั่วถึง เท่าเทียม โดยการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแหล่งอาหาร ได้แก่ ป่าไม้ แหล่งน้ำ ที่ดิน หรือการมีรายได้ที่เพียงพอสำหรับการซื้ออาหารจากร้านค้า รถขายอาหารหรือตลาดเพื่อนำอาหารมาบริโภค

3. การมีระบบการจัดการที่ดี เพื่อให้มีอาหารที่เพียงพอกับความต้องการบริโภคภายในครัวเรือนและชุมชน ต้องมีการวางแผนการใช้ทรัพยากรที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ เพื่อผลิตอาหารประเภทต่างๆ สำหรับตอบสนองความต้องการบริโภค และมีการจัดการเพื่อให้อาหารที่มีสามารถกระจายไปสู่ครัวเรือน ชุมชน ได้อย่างทั่วถึง รวมถึงการรักษาระบบนิเวศให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพหรือให้มีความสมดุลอยู่เสมอ

บุศรา ลิ้มนิรันดร์กุล (2553) ได้กล่าวไว้ในรายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการ “การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารภายใต้บริบทสังคมไทย” ถึงกรอบแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารจากการวิเคราะห์บนฐานพื้นที่ทางภาคเหนือและบริบทอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง (ทุนต่างๆ) โดยพิจารณาใน 4 ประเด็น คือ แนวคิดด้านการผลิตที่ยั่งยืน ประเด็นรายได้ครัวเรือน ความเปราะบางหรือความเสี่ยงที่เกิดขึ้นได้และการบริโภคที่ยั่งยืน

นอกจากแนวคิดที่ได้มีการให้นิยามความหมายด้านความมั่นคงทางอาหารในมิติที่หลากหลายแล้ว ยังมีแนวคิดอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหาร และเป็นส่วนสำคัญในการนำมาพิจารณาเพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบหรือปัจจัยที่ส่งผลหรือมีผลต่อความมั่นคง และความไม่มั่นคงทางอาหาร ซึ่ง ศจินทร์ ประชาสันต์ (2552) ได้เสนอแนวคิดที่เกี่ยวข้องไว้ 7 มิติที่สำคัญ ตามที่กล่าวมาแล้วในข้อ 2.2

กล่าวโดยสรุป ดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหารมีอยู่หลายระดับ ซึ่งการศึกษาความมั่นคงทางอาหารควรให้ความสำคัญตั้งแต่ระดับล่างสู่ระดับบน ตั้งแต่ดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนและชุมชนไปจนถึงดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับโลกและต้องคำนึงถึงบริบทพื้นที่ควบคู่ไปด้วย อย่างไรก็ตามในงานวิจัยนี้จะเน้นในระดับครัวเรือนและชุมชนเป็นสำคัญ โดยเฉพาะประเด็นการมีอยู่ของแหล่งอาหาร การเข้าถึงแหล่งอาหาร ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งอาหาร และการใช้ประโยชน์อาหาร

2.1.6 วิธีการพัฒนาตัวชี้วัด

ศจินทร์ ประชาสันต์ (2552) กล่าวว่าวิธีการพัฒนาตัวชี้วัดนี้สามารถนำมาใช้เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะ สาเหตุและบริบทความ(ไม่)มั่นคงทางอาหารของพื้นที่หรือกลุ่มเป้าหมาย และนำความเข้าใจเหล่านั้นมาใช้เป็นข้อมูลในการเลือกและพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารที่สอดคล้องกับสถานการณ์จริงในท้องถิ่นดังนี้

1. วิธีการชาติพันธุ์วรรณาวิธีนี้คือ ผู้ศึกษาจะเข้าไปอยู่ร่วมกับชุมชนหรือครัวเรือนที่ต้องการศึกษาเป็นระยะเวลาหนึ่งเพื่อทำความเข้าใจกับสถานการณ์อาหาร และ/หรือ การให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับอาหารโดยคนในท้องถิ่น การศึกษาชาติพันธุ์วรรนามักทำโดยวิธีการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก

2. การประเมินชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal: RRA) และการประเมินชนบทอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal : PRA) เป็นการเก็บข้อมูลโดยใช้ผู้เชี่ยวชาญหลายสาขา เข้ามาเก็บข้อมูลพร้อมกันในหมู่บ้านโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกหรือการทำสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group) และนำข้อมูลมาแลกเปลี่ยนกันในตอนเย็น ข้อดีของ RRA คือ ใช้เวลาน้อย แต่ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วม ภายหลังจึงมีการปรับปรุงให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์โดยวิธีการ PRA เครื่องมือที่สามารถใช้ใน RRA และ PRA ได้ เช่น

- การทำแผนที่หมู่บ้านเพื่อระบุที่ตั้งของครัวเรือนที่มีความไม่มั่นคงทางอาหารและสาเหตุ
- การจัดลำดับความมั่นคงทางอาหาร โดยให้จำแนกครัวเรือนตามระดับความมั่นคงทางอาหารทั้งในปัจจุบัน ปีที่เกิดปัญหาและไม่มีปัญหา
- ปฏิทินความมั่นคงทางอาหาร เพื่อระบุสถานะความมั่นคงทางอาหารในแต่ละช่วงเวลาของปี หลังจากนั้นจะมีการสัมภาษณ์จากปฏิทินถึงรูปแบบการบริโภค กลยุทธ์ที่ครัวเรือนใช้แก้ปัญหา รวมทั้งสาเหตุของความไม่มั่นคง
- ปฏิทินกิจกรรม เพื่อระบุกิจกรรมรวมถึงกลยุทธ์ที่ครัวเรือนใช้ในช่วงเวลาที่มีปัญหาความมั่นคงทางอาหารและช่วงที่ไม่มีปัญหา

3. การสำรวจครัวเรือนโดยแบบสอบถาม วิธีการนี้เริ่มจากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาสถานการณ์ด้านอาหารและการให้นิยามหรือความหมายของผู้คนในท้องถิ่น หรือการศึกษาจากเอกสารหรือประสบการณ์ท้องถิ่นที่มีการบันทึกมาก่อนหน้านี้ หลังจากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาพัฒนาเป็นคำถามแล้วทำการทดสอบโดยการสัมภาษณ์เดี่ยวหรือกลุ่ม เมื่อได้แบบสอบถามที่สมบูรณ์ขึ้นแล้วก็นำไปใช้กับกลุ่มตัวอย่าง

4. วิธีเศรษฐกิจ- อาหาร (Food- Economy Approach) วิธีนี้ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและ RRA โดยเริ่มจากการนำมาสร้างรูประบุตำแหน่งที่ตั้งของครัวเรือนและวิธีการได้มาซึ่งรายได้ อาหาร และรายจ่าย ในช่วงภาวะปกติ โดยแสดงให้เห็นความแตกต่างของสถานภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในพื้นที่นั้นๆ ข้อมูลส่วนรายได้และแหล่งที่มาอาหารจะอยู่ในรูปของกราฟวงกลมจากนั้นจึงระบุปัญหาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขหรือบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหาร เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ การเปลี่ยนแปลงในภาคเกษตร ระบบเศรษฐกิจและสุดท้ายนำข้อมูลทั้งสองชุดนี้มาวิเคราะห์ร่วมกันถึงผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่จะมีต่อความมั่นคงทางอาหารและความสามารถของครัวเรือนในการแก้ไขปัญหา โดยใช้โปรแกรมซอฟต์แวร์ที่เรียกว่า “แผนที่ความเสี่ยง” (Risk Map)

5. ระบบผู้เชี่ยวชาญการประเมินและวิเคราะห์โดยกลุ่มผู้เชี่ยวชาญซึ่งอาจถูกนำมาใช้ร่วมกับวิธีการอื่นๆได้ เช่น งานของ Phillips and Taylor (1998) ที่เริ่มจากการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อพัฒนารอบแนวคิด หลังจากนั้นใช้วิธีการทางเทคนิค รวมถึงกลุ่มผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นและในประเทศนำเสนอและคัดเลือกดัชนีที่จะใช้ในการพัฒนาแบบสอบถามปลายปิดและปลายเปิด โดยคำถามปลายปิดจะระบุกลุ่มตัวเลือกคำตอบซึ่งได้มาจากการทำสัมภาษณ์กลุ่ม การวิเคราะห์ข้อมูลใช้โปรแกรมฐานข้อมูล

6. การรายงานประสบการณ์ตรงเป็นวิธีการที่มีแนวทางต้นแบบมาจากสหรัฐฯ ที่ให้ครัวเรือนรายงานประสบการณ์ความรู้สึกโดยตรงที่มีต่อสถานการณ์อาหารของตน วิธีการทำได้หลายรูปแบบ เช่น เริ่มจากการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึก การทำ RRA หรือร่วมกับการทำแบบสอบถามเพื่อจำแนกครัวเรือนที่ท้องถิ่นคิดว่ามีความมั่นคงและไม่มั่นคงทางอาหาร รวมถึงทำความเข้าใจบริบทที่เกี่ยวข้อง หลังจากนั้นทำการวิเคราะห์ร่วมกับครัวเรือนเพื่อหาดัชนีที่เหมาะสมในการติดตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงด้านความมั่นคงทางอาหาร

สาคร ทานา (2548) ได้เสนอแนวทางและการพิจารณากระบวนการพัฒนาตัวชี้วัด ในประเด็น ดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาตัวชี้วัดอย่างมีส่วนร่วม ควรมีการจัดให้มีการพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารจากทุกภาคส่วน และครอบคลุมกลุ่มคนที่หลากหลายชุมชน ทั้งทางนิเวศ วัฒนธรรม สังคม รวมทั้งหลากหลายพื้นที่ เช่น กลุ่มคนในเมือง โรงเรียน ฯลฯ เนื่องจากความมั่นคงทางอาหารมีหลากหลายมิติ และเป็นพลวัต ในพื้นที่เดียวกันคนในพื้นที่อาจมีความมั่นคงทางอาหารแตกต่างกัน จึงควรดูให้หลากหลายครอบคลุมมากที่สุด

2. ระบบข้อมูล ระบบจัดเก็บข้อมูลถือเป็นเรื่องความสำคัญ หากมีตัวชี้วัด แต่ไม่มีข้อมูล ก็จะทำให้ประเมินสถานะความมั่นคงทางอาหารไม่ได้ ระบบข้อมูล ควรีระบบการจัดเก็บที่สร้างความเข้าใจสำหรับชุมชนซึ่งเป็นผู้เก็บข้อมูล รวมทั้งมีการสะท้อนกลับข้อมูลให้กับชุมชนได้นำไปตรวจสอบ และใช้ประโยชน์ด้วยทั้งนี้การจัดเก็บข้อมูลควรมีความต่อเนื่อง เก็บทุกปี ในปัจจุบันมีข้อมูล จปฐ. หรือข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานที่มีการจัดเก็บเป็นประจำ แต่อาจไม่เพียงพอต่อการประเมินความมั่นคงทางอาหาร จึงควรพัฒนาระบบข้อมูลบนฐานตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร

3. เครื่องมือในการเก็บข้อมูล ควรเป็นเครื่องมืออย่างง่ายที่ชุมชนทำเองได้ ไม่ซับซ้อนมาก

4. การเผยแพร่ต่อสาธารณะ ควรมีการประเมินสถานะความมั่นคงทางอาหารทั้งในระดับชุมชน ท้องถิ่น และระดับประเทศ และจัดทำเป็นรายงานต่อสาธารณะ เพื่อให้ประชาชนได้รับทราบ และได้ร่วมกันในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน กลุ่ม ชุมชน หรือประเทศ

จากการทบทวนวรรณกรรมในข้างต้น แสดงให้เห็นว่า นิยามความหมายความมั่นคง มีหลากหลายแตกต่างกันไปตามพื้นที่และไม่สามารถมีตัวชี้วัดเพียงตัวที่อธิบายความมั่นคงทางอาหารทั้งในประเทศและชุมชนได้ เนื่องจากความมั่นคงทางอาหารมีความสัมพันธ์กันหลายมิติ เช่น มิติทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม อีกทั้งวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งการพัฒนาตัวชี้วัดนั้น เป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมและชุมชนให้มีความมั่นคงทางอาหาร จึงต้องมีหลากหลายมิติ ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและบริบทของชุมชน ให้สะท้อนผลสถานะความมั่นคงทางอาหารของคนในชุมชน อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือที่การสร้างความมั่นคงให้กับชุมชนเพื่อกำหนดและพัฒนาเสนอแนวทางในการสร้างความมั่นคงให้กับชุมชนได้มีอาหารที่มีคุณภาพเหมาะสมอย่างเพียงพอตลอดปีและเพียงพอต่อความต้องการบริโภคภายในระดับครัวเรือนและชุมชน

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ส่วนใหญ่การศึกษาความมั่นคงทางอาหารเป็นการศึกษาในพื้นที่ชุมชนชนบท ได้แก่ งานวิจัยของสุรชัย รักษาชาติ (2545), ปิยนารถ อิมดี (2547), มนัชยา มรรคอนันต์โชติ (2549), อุทุมพร หลอดโค (2552) และสุธานี มะลิพันธ์ (2552) เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งผลิตทรัพยากรอาหารที่สำคัญซึ่ง มีทั้งทรัพยากรตามธรรมชาติ การสร้างแหล่งอาหารด้วยตัวเอง และมีงานวิจัยของ น้ำอ้อย ภัคติวงศ์และคณะ (2543) และ มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) (2555) ที่ทำการศึกษาพื้นที่ชนบทในทุกภูมิภาคของประเทศโดยทำการเลือกหมู่บ้านที่สามารถเป็นตัวแทนในลักษณะภูมิประเทศและวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่เพื่อเป็นตัวแทน

ของแต่ละภูมิภาค และพบว่าสาเหตุของความไม่มั่นคงทางอาหารโดยส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการลดลงของการเกษตรเพื่อบริโภคมาเป็นการเกษตรเพื่อการค้าที่เน้นปริมาณ (ปิยนาก อิมดี , 2547) และ มนัชยา มรรคอนันตโชติ (2549) ทรัพยากรอาหารในพื้นที่ และมีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ในการทำการเกษตร เปลี่ยนจากการทำเกษตรเพื่อการค้า สำหรับงานวิจัยของอุทุมพร หลอดโค (2552) ได้กล่าวว่าการผลิตอาหารขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศเป็นหลัก เป็นต้น

สำหรับสาเหตุของปัญหาของความไม่มั่นคงทางอาหารในงานวิจัยต่างๆ ล้วนมีความเหมือนและแตกต่างกันขึ้นอยู่กับประเด็นการศึกษาของนักวิจัยและสภาพสิ่งแวดล้อมหรือบริบทในพื้นที่ ทั้งนี้ นักวิจัยพบว่า การศึกษาและวิเคราะห์ความมั่นคงทางอาหารมักจะให้ความสำคัญกับ 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ การมีอาหาร การเข้าถึงอาหาร และการใช้ประโยชน์ เพราะความมั่นคงทางอาหารเป็นผลลัพธ์ของกิจกรรมระบบอาหาร (ปิยนาก อิมดี, 2547 และ พนม ดั่งทอง, 2552) ดังนั้น เสถียรภาพและความสมดุลของทั้ง 3 องค์ประกอบจึงเป็นมิติที่สำคัญของความมั่นคงทางอาหาร นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยบางส่วนกล่าวว่า การวิเคราะห์ความมั่นคงทางอาหาร มักวิเคราะห์ในระดับประเทศ โดยใช้กรอบตัวชี้วัดในระดับภาพรวม (กระทรวงการพัฒนาศังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2554) และ FAO (2006) ทำให้การมองปัญหาความมั่นคงทางอาหารในระดับท้องถิ่นถูกละเลย เนื่องจากการแก้ปัญหาในระดับนโยบายยังคงเน้นการเพิ่มผลผลิตเป็นหลักเพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภคที่เพียงพอ ในขณะที่มิติความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนจะมีปัญหาที่มีความเหมือนและแตกต่างกันไปตามบริบทในพื้นที่และการเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้นๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ แหล่งอาหาร สิทธิในการเข้าถึงแหล่งอาหาร การพึ่งตนเองในการด้านอาหาร สังคมและวัฒนธรรม ความเสี่ยงและเปราะบาง และศักยภาพในครัวเรือน (สุภา ไยเมือง, 2554 และพฤกษ์ ยิบมันตะสิริ, 2553)

การศึกษาของเบญจพรรณ เอกะสิงห์ (2554) เกี่ยวกับการสร้างตัวชี้วัดและดัชนีการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงเพื่อความยั่งยืนอย่างผสมผสานหลายมิติ วิธีการ ได้สำรวจจุดอ่อนของการสร้างตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนในอดีต และได้ปรับปรุงตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงจากของเดิมที่มีอยู่แล้วใช้ข้อมูลที่มีของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยโดยมีการเก็บข้อมูลปฐมภูมิเพิ่มเติมรวมทั้งตัวชี้วัดการพัฒนาด้านทรัพยากร สิ่งแวดล้อมโดยอาศัยข้อมูลทางระบบภูมิสารสนเทศ และได้ทดสอบตัวชี้วัดเหล่านี้ในพื้นที่โครงการหลวงและโครงการขยายผลโครงการหลวงรวม 4 แห่ง โดยมีการให้น้ำหนักตัวชี้วัดของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผลการศึกษา วิธีการนี้ สามารถระบุค่าตัวชี้วัดในแต่ละด้านและดัชนีการพัฒนาโดยรวม ทำให้สามารถทราบถึงประเด็นที่ยังต้องมีการพัฒนาในแต่ละด้านของแต่หมู่บ้าน/พื้นที่ ตัวชี้วัดและดัชนีการพัฒนาที่สร้างขึ้นเปรียบเทียบกับค่ามาตรฐาน

ในส่วนของการพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนได้พัฒนาตัวชี้วัดจากการศึกษาความมั่นคงทางอาหารโดยทำการศึกษาลงพื้นที่และการเข้าถึงของอาหาร การมีอยู่ การใช้ประโยชน์ และการจัดการ โดยนำข้อมูลดังกล่าวจากการลงพื้นที่และสัมภาษณ์ของคนในพื้นที่แล้วนำมาผลมาสรุปเป็นตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารได้ดังนี้

Raphael and Matin (2009) ศึกษาเรื่อง “Impact of off-farm income on food security and nutrition in Nigeria” เพื่อทราบถึงบทบาทของรายได้นอกฟาร์มต่อความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการในชนบท ซึ่งดำเนินการระหว่างเดือนเมษายน-สิงหาคมในปี 2006 ในรัฐการา (Kwara) ของไนจีเรีย เป็น 1 ใน 6 รัฐที่ยากจนที่สุดและพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันทางเศรษฐกิจสังคมในพื้นที่มากเนื่องจากประกอบด้วย 3 กลุ่มชาติพันธุ์และเป็นรัฐที่เชื่อมระหว่างพื้นที่ภาคเหนือและภาคใต้ในไนจีเรีย โดยเก็บข้อมูลตัวอย่างด้วยเทคนิคแบบสุ่ม จำนวน 220 ครัวเรือน ใน 40 หมู่บ้านจาก 8 เขตการปกครองท้องถิ่น ทำการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือน และแบบสอบถามแบบมีโครงสร้างเพื่อให้ได้ข้อมูลค่าใช้จ่าย การบริโภค รายได้ในและนอกฟาร์ม ลักษณะทางเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือน และบทบาทของสถาบันต่างๆ ใช้การพรรณนาและเศรษฐกิจมิติต่างๆ เช่น การวิเคราะห์สมการถดถอยกำลังสองน้อยที่สุด (Ordinary least square regression: OLS) เพื่อตรวจสอบกลไกของรายได้นอกฟาร์มมีผลต่อปริมาณแคลอรีและสารไมโครอาหาร คุณภาพอาหารและ พัฒนาการทางร่างกายของเด็ก โดยนำข้อมูลการบริโภคอาหารที่คำนวณในรอบ 7 วัน ครอบคลุมอาหาร 105 รายการ เสริมด้วยการวัดสัดส่วนร่างกาย (น้ำหนัก และส่วนสูง) ของเด็กก่อนวันเรียนจนถึงอายุ 60 เดือน จำนวน 127 คนจาก 220 ครัวเรือน ผลการศึกษาชี้ว่ารายได้นอกฟาร์มมีส่วนในการจัดหา แคลอรีเพิ่มขึ้นในระดับครัวเรือนและผลทางบวกต่อความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการอาหาร นอกจากนี้ผลการศึกษาชี้ว่ารายได้นอกฟาร์มสนับสนุนให้เกิดการผลิตที่เข้มข้นมากกว่าเดิม ผลผลิตต่อหน่วยเพิ่มขึ้น และมีรายได้ในฟาร์มที่เพิ่มขึ้น ด้วยการลดข้อจำกัดในด้านเงินทุนในการผลิตเกษตร ดังนั้นการพัฒนาครัวเรือนที่ยากจนให้มีรายได้สู่ภาคนอกการเกษตร เป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถร่วมลดปัญหาความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการในพื้นที่ชนบทได้

การศึกษาและวิเคราะห์ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเกษตรดังที่ได้นำเสนอเป็นตัวอย่างจากบทความต่างๆ สามารถสรุปได้ว่า

- ความมั่นคงทางอาหารผูกพันกับฐานทรัพยากรทรัพยากรธรรมชาติ และโอกาสเข้าถึงแหล่งทรัพยากรเหล่านั้น การอนุรักษ์และการฟื้นฟูฐานทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ป่า ซึ่งชุมชนมักจะมองว่าเป็นสมบัติสาธารณะ (common pool resources) จำเป็นต้องมีการจัดการที่ระดับชุมชน

- ระบบการผลิตทางเกษตรที่หลากหลายมีส่วนลดภาวะเสี่ยงจากภัยพิบัติทางธรรมชาติและภาวะการเปลี่ยนแปลงด้านตลาดและราคา การวางแผนการผลิตที่หลากหลายสามารถสนับสนุนให้เกิดความมั่นคงทางอาหารสำหรับเกษตรกรรายย่อย ซึ่งรูปแบบการผลิตมีทั้งที่เน้นพืชเป็นหลัก ตลอดจนการผสมผสานปศุสัตว์ควบคู่กับการผลิตพืช ซึ่งจำเป็นต้องยกระดับความรู้ด้านบริหารจัดการและการลงทุนด้านการเงิน

- รายได้นอกภาคเกษตร มีส่วนสำคัญสนับสนุนให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ได้ขยายตัวอย่างกว้างขวางในสังคมชนบทซึ่งแต่เดิมฐานเศรษฐกิจอิงกับการผลิตทางเกษตรเป็นหลัก การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ อาจมีผลต่อขีดความสามารถและการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ในการผลิตทางเกษตรและอาหาร เมื่อฐานเศรษฐกิจของครัวเรือนได้ปรับเปลี่ยนการพึ่งพิงรายได้จากนอกภาคเกษตรมากขึ้น

- การเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมกรรมการบริโภคมีส่วนสำคัญต่อภาวะโภชนาการของชุมชน และส่งผลต่อรูปแบบการผลิตและการแปรรูปอาหาร ความรู้ความเข้าใจด้านอาหารหรือ “อาหารศึกษา” จึงเป็นแนวทางหนึ่งของการสร้างเสริมความสามารถในการใช้ประโยชน์จากอาหารเพื่อยกระดับสุขภาพของครัวเรือนและชุมชน

Maxwell (1995) ศึกษาเรื่อง ทางเลือกของกลยุทธ์ในความมั่นคงด้านอาหาร การวิเคราะห์ครัวเรือนของเกษตรกรในเขตเมืองของ Campla ได้กล่าวถึงการเข้าถึงอาหารด้วยวิถีทางเลือกอื่น ๆ ในการสร้างความมั่นคงด้านอาหารของคนเมือง ซึ่งมีที่ดินน้อย มีข้อจำกัดในการผลิตอาหาร หากมีการจัดการที่ดินที่มีอยู่จำนวนน้อยให้มีประสิทธิภาพก็จะสามารถทำการผลิตที่ให้ผลผลิตสูงและมีปริมาณอาหารเพียงพอ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านทรัพยากรที่ดิน ซึ่งการจัดการที่ดีในเรื่องของที่ดินจะสามารถสร้างทางเลือกในการเข้าถึงอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการได้มากขึ้น งานวิจัยนี้จึงสนับสนุนให้มีการจัดการที่ดินในเมืองให้มีประสิทธิภาพและเน้นการใช้ประโยชน์ในที่ดินที่มีอยู่ในปริมาณที่น้อยจากการศึกษา ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนและชุมชนในชนบท พบองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน คือ 1) การพึ่งตนเองด้านอาหาร 2) สิทธิและการเข้าถึงระบบอาหารและความเสี่ยง ความเปราะบางและ 3) ศักยภาพในการแก้ไขปัญหาด้านอาหารของครัวเรือนและชุมชน องค์ประกอบทั้งสามส่วนหลักนี้ มีรายละเอียดตัวชี้วัด รายงานเรื่อง “การพัฒนาดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร” ได้สังเคราะห์และสรุปความมั่นคงทางอาหารในระดับบุคคลหรือครัวเรือนในฐานะที่เป็นสิทธิมนุษยชนอย่างหนึ่งจำแนกได้เป็น 5 มิติ คือ แ่งความพอเพียง การเข้าถึงการใช้ประโยชน์ เสถียรภาพ มิติจิตวิทยาและสังคม ความมั่นคงทางอาหารในระดับนี้ไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับบริบทความมั่นคงทางอาหารในชุมชน ซึ่งมีประเด็นพิจารณาที่สำคัญ 2 เรื่อง คือ อธิปไตยทางอาหารหรือการที่ชุมชนมีสิทธิที่จะตัดสินใจได้มาซึ่งอาหารด้วยตนเอง และวัฒนธรรมด้าน

อาหารหรือฐานวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับอาหาร อันหมายถึงพิธีกรรม ความเชื่อ องค์ความรู้ ภูมิปัญญา รวมถึงโครงสร้างทางสถาบันและกฎหมายต่างๆที่มีเพื่อปกป้อง รักษาและสร้างความเข้มแข็งให้กับ วัฒนธรรมเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าหากจะค้นหาดัชนีชี้วัด ความมั่นคงทางอาหารที่สมบูรณ์จริงๆ จึงไม่ใช่ เรื่องง่าย เพราะมีขอบเขตและประเด็นที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างกว้างขวาง และได้มีการสังเคราะห์ กรอบแนวคิดความมั่นคงทางอาหาร พร้อมเสนอแนะเครื่องมือในวัดประเมิน

งานวิจัยของ สุภา ไยเมือง (2554) ศึกษาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนใน 26 ชุมชนของอำเภอเมือง, อำเภอขุนยวม, อำเภอปางมะผ้า, อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน, จังหวัดเชียงใหม่-เชียงใหม่, อำเภอปัว จังหวัดน่าน, อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี, อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม, 10 อำเภอ 6 จังหวัดในภาคอีสาน (ขอนแก่น, เลย, มหาสารคาม, ร้อยเอ็ด, ยโสธร, สุรินทร์), อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่, และชุมชนประมงพื้นบ้าน ใน 3 อำเภอ 3 จังหวัดภาคใต้ (กระบี่ นครศรีธรรมราช, ตรัง) โดยใช้วิธีการศึกษาทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ และเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของ ครัวเรือนและชุมชนในชนบท เมืองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน คือ 1) การพึ่งตนเองด้านอาหาร 2) สิทธิ และการเข้าถึงระบบอาหาร ความเสี่ยง ความเปราะบาง และ 3) ศักยภาพในการแก้ไขปัญหาด้าน อาหารของครัวเรือนและชุมชน ส่วนพฤกษ์ ยิบมันตะสิริ (2553) ศึกษาการพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคง ทางอาหารภายใต้บริบทสังคมไทย จังหวัดเชียงใหม่โดยวิธีการเชิงปริมาณและคุณภาพ มีขอบเขตพื้นที่ วิจัยคือระดับหมู่บ้าน มีการเก็บข้อมูลเป็นรายครอบครัว และมีการสุ่มตัวอย่างเพื่อให้เป็นตัวแทนของ ชุมชน เน้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้สร้างความเชื่อมโยงระหว่างฐานทรัพยากร อาหาร กระบวนการผลิต การตลาด โดยใช้กรอบแนวคิดการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน ผลการศึกษา พบว่า ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร เมืองค์ประกอบสำคัญ 4 ส่วน คือ ด้านความพอเพียง มิติด้าน จิตใจ ด้านศักยภาพ และด้านความเสี่ยงและการปรับตัว จากการศึกษาทั้งสองเรื่องนี้ได้แบ่งตัวชี้วัด ออกเป็น 8 กลุ่มตัวชี้วัดเช่นกันซึ่งทั้งสองงานวิจัยนี้ได้เป็นที่ยอมรับและถูกอ้างอิงมากที่สุดในตอนนี้

Tchumtchoua and Lopez (2005) ได้ให้ความหมายความมั่นคงทางอาหารชุมชนที่ น่าสนใจ ว่าหมายถึง “สถานะที่คนทุกคนในชุมชนได้รับอาหารที่ปลอดภัย เหมาะสมกับวัฒนธรรม มี คุณค่าทางโภชนาการ ผ่านระบบอาหารที่ยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจและเชิงสิ่งแวดล้อมเพื่อส่งเสริมให้ ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองและมีความเป็นธรรมในสังคม” ซึ่งความหมายดังกล่าวนี้สะท้อนว่า ความมั่นคงอาหารชุมชนมีมิติครอบคลุมถึงระบบอาหารท้องถิ่น ความยั่งยืนของการผลิตและการ บริโภค และความเป็นธรรมในระบบอาหาร และการสร้างความมั่นคงอาหารชุมชนต้องต่อสู้เพื่อให้ บรรลุเป้าหมาย (Slater, 2007) ประกอบด้วย

1. การสร้างความเป็นธรรม ความยั่งยืนและความหลากหลายของระบบอาหาร
2. การแสวงหาอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการสำหรับทุกคนในชุมชน รวมถึงการส่งเสริมให้บริโภคอาหารที่ปลอดภัยต่อสุขภาพด้วย
3. การสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนด้วยการสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบอาหารท้องถิ่น
4. การเชื่อมโยงเกษตรกรกับผู้บริโภคเพื่อสนับสนุนให้เกิดความผูกพันกัน
5. การส่งเสริมให้เกษตรกรและผู้ที่ทำงานในระบบอาหารมีวิถีชีวิตที่ยั่งยืนและมีคุณภาพชีวิตที่ดีภายใต้สภาวะการทำงานที่เหมาะสม
6. สนับสนุนให้เกิดความเสมอภาคเพิ่มขึ้นโดยผ่านทางารขึ้นค่าแรงและค่าตอบแทนที่เหมาะสมแก่ผู้ทำงานให้สามารถเข้าถึงอาหารที่มีคุณค่าได้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและทั้งครอบครัว
7. เปลี่ยนแปลงการจัดการนโยบายองค์กรชุมชนให้สนับสนุนต่อเป้าหมายของความมั่นคงอาหารชุมชน
8. ชื่นชมยกย่องกับแนวทางในการดำเนินชีวิตที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม อาหารกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกมีเกียรติ ศักดิ์ศรี และมีความสุข ความภูมิใจ ในการเพาะปลูก การจัดเตรียมอาหารและการบริโภคอาหารแบบดั้งเดิม
9. สร้างขีดความสามารถของประชาชนในการสร้างสรรค์การเปลี่ยนแปลงด้วยการให้ความรู้และการเสริมสร้างพลังประชาคม

การสร้างความมั่นคงอาหารชุมชนให้บรรลุเป้าหมายดังที่กล่าวมานั้น เป็นแนวทางในการปฏิบัติไม่ได้เน้นในเรื่องของการให้ความช่วยเหลือด้านอาหารเป็นหลัก แต่เน้นที่การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีการจัดการตนเองด้านอาหาร เนื่องจากชุมชนเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติจึงไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายรองรับก็ได้ แต่สมาชิกชุมชนผูกพันกันด้วยแรงยึดโยงทางสังคม และวัฒนธรรม (โกวิท พงงาม, 2553) ดังนั้นการจัดการตนเองของชุมชนเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองด้านอาหารได้นั้น จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนได้ ผลจากการสำรวจข้อมูลค่าอาหารครัวเรือนของอำเภอแม่แตงในเดือนกรกฎาคม 2554 จำนวน 26 หมู่บ้านรวมทั้งสิ้น 345 ครัวเรือนพบว่าโดยเฉลี่ยประมาณ 3,200 บาทต่อเดือน ทั้งนี้อำเภอแม่แตงมีทั้งหมด 128 หมู่บ้าน ประมาณ 15,000 ครัวเรือน เมื่อคิดค่าใช้จ่ายอาหารในภาพรวม นั่นคือครัวเรือนทั้งอำเภอแม่แตงต้องจ่ายค่าอาหารโดยเฉลี่ยต่อเดือนประมาณ 48,000,000 บาทด้วยเหตุนี้จึงเป็นประเด็นที่ต้องเสริมสร้าง

ความเข้มแข็งระบบอาหารชุมชน ให้มีความความมั่นคง ด้วยการยึดโยงอยู่กับฐานวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ในที่สุด

จากงานวิจัยดังกล่าวได้เห็นว่าการศึกษาความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนนั้นมีการศึกษา 3 ประเด็นหลักคือ 1) การพึ่งตนเองด้านอาหาร 2) สิทธิและการเข้าถึงระบบอาหาร และความเสียเปรียบและความเปราะบางและ 3) ศักยภาพในการแก้ไขปัญหาด้านอาหารของครัวเรือนและชุมชนผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นการทบทวนเอกสารวิจัยในครั้งนี้ทำให้มีแนวทางในการศึกษาความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองเตนที่ดำเนินการศึกษาโดยสามารถใช้วิธีการและเครื่องมือที่เหมาะสมกับชุมชน รวมทั้งประเด็นการศึกษาที่ครอบคลุมมิติต่าง เพื่อศึกษาข้อมูลและแนวทางในการลดความเสี่ยงและแนวทางในการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชน

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้มุ่งเป้าในการพัฒนากรอบตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนชุมชนคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา โดยเป็นการวิจัยเชิงผสมผสาน (Mixed Methods Research) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและการใช้ข้อมูลเชิงปริมาณในการสนับสนุนข้อมูลเพื่อเพิ่มความชัดเจนเพิ่มขึ้น ทั้งนี้การศึกษานี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ขั้นตอนหลัก คือ 1) การเตรียมการเบื้องต้น 2) การสำรวจสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน 3) การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน และ 4) การตรวจสอบข้อมูลสถานภาพความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน ลำดับหัวข้อการนำเสนอมีดังนี้

- 3.1 ขอบเขตการวิจัย
- 3.2 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย
- 3.3 เครื่องมือในการวิจัย
- 3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 ขอบเขตการวิจัย

3.1.1 พื้นที่ศึกษา

การศึกษานี้เลือกพื้นที่วิจัยแบบเฉพาะเจาะจง โดยพิจารณาพื้นที่ศึกษาซึ่งมีเกณฑ์ว่า 1) ต้องสามารถค้นหาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ชัดเจนเพื่อใช้ศึกษาพัฒนาการและเปรียบเทียบได้กับปัจจุบัน 2) ต้องเป็นพื้นที่ที่สามารถทำการปลูกข้าวได้ ทำการประมงพื้นบ้าน ปลูกยางพารา และปาล์มน้ำมัน 3) เป็นพื้นที่ที่มีการดำเนินประเพณีของภาคใต้ และ 4) ต้องอยู่ในพื้นที่จังหวัดสงขลา จากเกณฑ์ดังกล่าวผู้ศึกษาจึงเลือกแบบจำเพาะเจาะจง (purposive) ได้แก่ ชุมชนคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา เป็นพื้นที่ทำการศึกษาในครั้งนี้

3.1.2 ประชากร กลุ่มตัวอย่าง วิธีการสุ่มตัวอย่าง และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ประชากรในการศึกษานี้ คือ ครัวเรือนในชุมชนคลองแดน จำนวนทั้งหมด 893 ครัวเรือน กลุ่มตัวอย่างในการศึกษานี้ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ กลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณเพื่อสำรวจสถานะด้านอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองแดน จำนวน 118 ครัวเรือน และ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย 1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเพื่อหาความหมายและตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน จำนวน 34 คน 2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเพื่อพัฒนาเครื่องมือสัมภาษณ์ครัวเรือน จำนวน 68 คน และ 3) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการสะท้อนข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูลในชุมชน จำนวน 46 คน

3.1.2.1 กลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ

กลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ คือ ครั้วเรือนที่อาศัยอยู่ในตำบลคลองแดนอย่างถาวรมีจำนวนทั้งหมด 118 ครั้วเรือนจาก 893 ครั้วเรือน (กรมพัฒนาชุมชนอำเภอระโนด, 2558)

เกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ

ผู้ที่เป็นหัวหน้าครั้วเรือนหรือผู้ที่ทำหน้าที่จัดหาอาหารแก่ครั้วเรือนโดยการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย โดยเลือกครั้วเรือนที่อาศัยอยู่ในชุมชนคลองแดนถาวร การศึกษาในครั้งนี้เป็นการสัมภาษณ์โดยตรงระหว่างผู้ศึกษาและผู้ให้ข้อมูล (face-to-face interview) ทั้งนี้การสำรวจเริ่มจากฐานคิดของการรวบรวมข้อมูลของรายงาน Morse (อ้างใน Mason, 2010) อธิบายว่าจำนวนผู้ให้ข้อมูลนั้นควรอยู่ระหว่าง 30-50 คน ซึ่งสอดคล้องกับ Bernard (อ้างใน Mason, 2010) ที่กล่าวถึงจำนวนผู้ให้ข้อมูลในลักษณะปรากฏการณ์นิยมอาจจำเป็นต้องใช้กลุ่มประชากรศึกษาสูงถึง 30-50 คน แต่อย่างไรก็ตาม Creswell (อ้างใน Mason, 2010) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าการกำหนดกลุ่มประชากรให้ข้อมูลนั้นใช้ขนาดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ควรอยู่ระหว่าง 20 - 30 คน แต่อย่างไรก็ตามสำหรับการศึกษาในครั้งนี้คัดเลือกตัวอย่าง ร้อยละ 10 ขึ้นไป จากจำนวนครั้วเรือนของตำบลคลองแดนอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ที่มีคนอยู่อาศัยทั้งสิ้น จำนวน 893 ครั้วเรือน ทั้งนี้ผู้ศึกษารวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทั้งสิ้นจำนวน 118 ครั้วเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 13.21 ของครั้วเรือนทั้งหมด

3.1.2.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพกลุ่มที่ 1 เพื่อกำหนดความหมายและพัฒนารอบตัวชีวิตความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน

เกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพกลุ่มที่ 1 มีดังนี้ 1) เป็นสมาชิกในชุมชนที่ได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์ 2) เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาเป็นเวลานานไม่น้อยกว่า 20 ปี เพื่อให้ได้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของรูปแบบการจัดการ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน 3) ผู้นำชุมชน (community leader) ทั้งที่ได้รับการแต่งตั้งจากหน่วยงานภาครัฐและจากสมาชิกชุมชนด้วยตนเอง 4) สมาชิกครั้วเรือนทั่วไปในชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอาหาร และ 5) สมาชิกทั่วไปที่อาศัยอยู่ในชุมชนคลองแดน ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้มีรายละเอียดดังนี้

- ผู้รู้ทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พัฒนาการของชุมชน (จำนวน 3 คน)
- ผู้สูงอายุ (จำนวน 11 คน)
- ผู้นำชุมชน (จำนวน 3 คน)
- ประชาชนทั่วไป (จำนวน 17 คน)

รวม 34 คน

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพกลุ่มที่ 2 เพื่อพัฒนากรอบตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนที่นำไปสู่การสร้างเครื่องมือ “การศึกษาความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน : กรณีศึกษาดำบลคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา” ที่ใช้ในการสัมภาษณ์ครัวเรือนเพื่อสำรวจสภาพความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน

เกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพกลุ่มที่ 2 มีดังนี้ 1) ผู้สูงอายุ โดยมีเกณฑ์ คือ เป็นผู้ที่มีอายุ 60 ขึ้นไป และอาศัยอยู่ในพื้นที่คลองแดนมากกว่า 20 ปี ขึ้นไป 2) ผู้นำชุมชน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง คือ มีตำแหน่งเป็น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชนคน เป็นต้น 3) ผู้รู้เกี่ยวกับอาหาร โดยมีเกณฑ์ คือ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการผลิตอาหาร 4) ประชาชนทั่วไป คือสมาชิกครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในตำบลคลองแดน ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้มีรายละเอียด ดังนี้

- ผู้สูงอายุ (จำนวน 12 คน)
- ผู้นำชุมชน (จำนวน 3 คน)
- ผู้รู้เกี่ยวกับอาหาร (จำนวน 19 คน)
- ประชาชนทั่วไป (จำนวน 34 คน)

รวม 68 คน

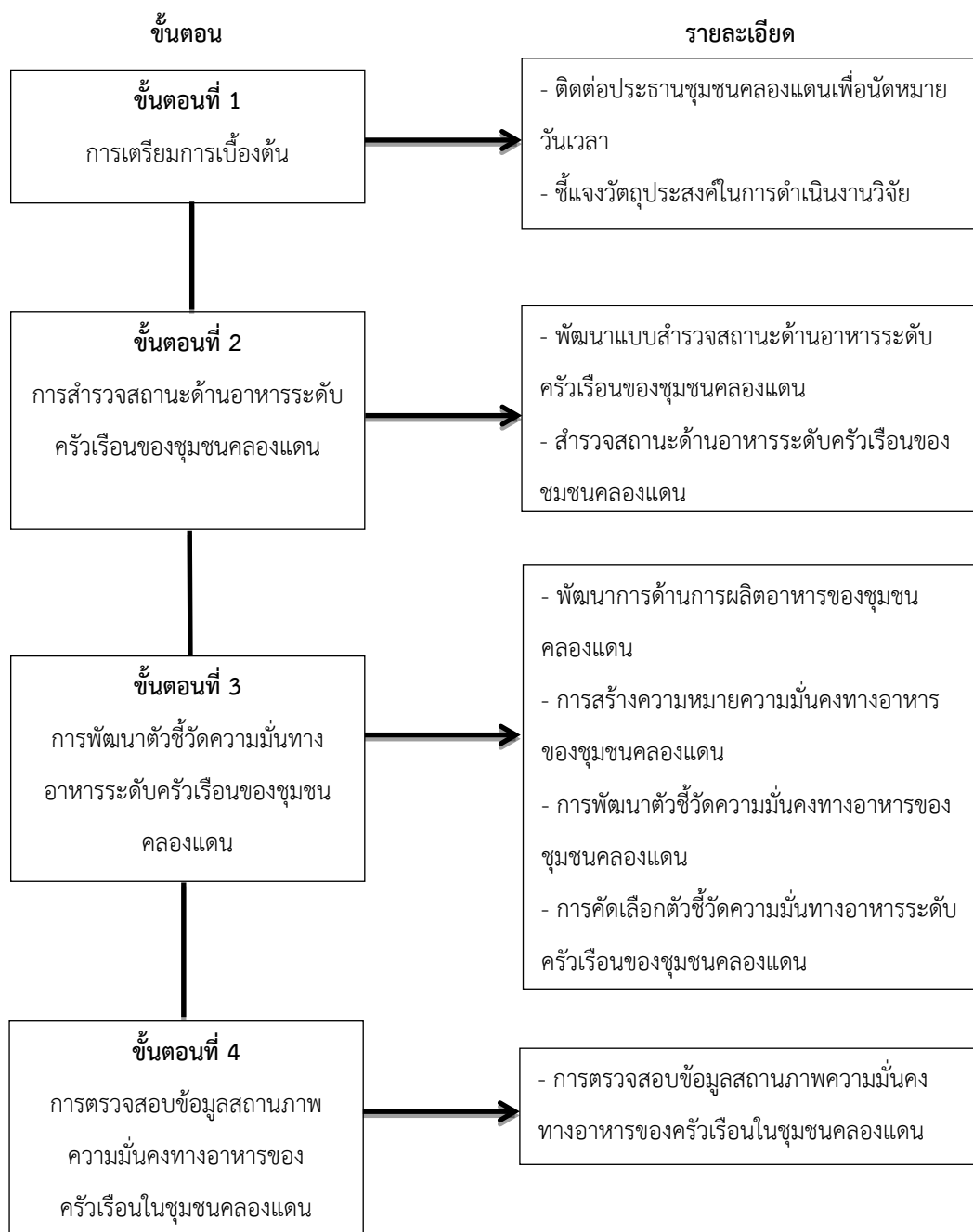
กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพกลุ่มที่ 3 เพื่อการสะท้อนข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูลในชุมชน

เกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพกลุ่มที่ 3 มีดังนี้ 1) ผู้สูงอายุ โดยมีข้อจำกัด คือ เป็นผู้ที่มีอายุ 60 ขึ้นไป และอาศัยอยู่ในพื้นที่คลองแดนมากกว่า 20 ปี ขึ้นไป 2) ผู้นำชุมชน โดยมีข้อจำกัดในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง คือ มีตำแหน่งเป็น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชนคน เป็นต้น 3) ผู้รู้เกี่ยวกับอาหาร โดยมีข้อจำกัด คือ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการผลิตอาหาร 4) ประชาชนทั่วไป คือสมาชิกครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในตำบลคลองแดน ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้มีรายละเอียด ดังนี้

- ผู้นำชุมชน (จำนวน 2 คน)
- ผู้สูงวัย (จำนวน 9 คน)
- ผู้รู้เกี่ยวกับอาหาร (จำนวน 20 คน)
- ประชาชนทั่วไป (จำนวน 15 คน)

รวม 46 คน

3.2 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ภาพที่ 3-1 สรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเพื่อการสำรวจสภาพด้านอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองแดน และการพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน ผู้ศึกษาได้แบ่งขั้นตอนออกเป็น 4 ขั้นตอน ตามภาพที่ 3-1

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมการเบื้องต้น

ขั้นตอนที่ 2 การสำรวจสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน

ขั้นตอนที่ 4 การตรวจสอบข้อมูลสถานภาพความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในชุมชน
คลองแดน

3.2.1 การเตรียมการเบื้องต้น

ขั้นตอนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนะตัวเองกับผู้นำชุมชนและชาวบ้านทั่วไปของชุมชนคลองแดนและนำเสนอข้อมูลงานวิจัยที่จะดำเนินการในพื้นที่ตำบลคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา ซึ่งผู้ศึกษาแนะนำตัวเองกับผู้นำชุมชนและชาวบ้านทั่วไป วันเสาร์ ที่ 7 เดือนมิถุนายน 2557 ผู้วิจัยได้เข้าพื้นที่ชุมชนคลองแดน ตำบลคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา ทำการแนะนำตัวและพูดคุยกับประธานชุมชนคลองแดน ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 2 และ 3 และชาวบ้านทั่วไปในชุมชนคลองแดน จำนวน 8 คน จากนั้นผู้ศึกษาได้ดำเนินการเสนอข้อมูลงานวิจัยกับคนในชุมชนเพื่อแจ้งรายละเอียดการดำเนินงานวิจัยในพื้นที่ตำบลคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา

3.2.2 การสำรวจสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน

ขั้นตอนนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาแบบสำรวจสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดนและเพื่อสำรวจสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน ซึ่งขั้นตอนนี้ผู้ศึกษาเก็บแบบสำรวจสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน โดยการถามตอบระหว่างผู้ศึกษาและผู้ให้ข้อมูลรายครัวเรือน ซึ่งถามเรียงคำถามตามแบบสำรวจ ครัวเรือนแรกเก็บจากต้นสายของหมู่ที่ 1 บ้านท่าเขิน แล้วเว้นไป 5 หลังคาเรือน เมื่อสิ้นสุดหลังสุดท้ายของหมู่ที่ 1 จึงสำรวจหมู่ที่ 2 บ้านแค หมู่ที่ 3 บ้านคลองแดน หมู่ที่ 4 บ้านบางหรอด และหมู่ที่ 5 บ้านดินนอ จนได้แบบสำรวจครบจำนวน 118 ครัวเรือนตามที่กำหนด ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ โดยอาศัยแบบสำรวจสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดนเป็นเครื่องมือ

3.2.3 การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน

ขั้นตอนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน โดยผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์กลุ่มเพื่อศึกษาบริบทด้านการผลิตอาหารของชุมชนคลองแดนหาความหมายความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดนพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน และคัดเลือกตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.2.3.1 ศึกษาบริบทด้านการผลิตอาหารของชุมชนคลองแดน โดยมีรายละเอียดการสัมภาษณ์ในประเด็นช่วงเวลาที่สำคัญต่างๆของชุมชน ปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและอาหารวิถีชีวิตการดำรงชีพ และการผลิตของคนในชุมชนคลองแดน

3.2.3.2 การสร้างความหมายความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน ซึ่งขั้นตอนนี้ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์กลุ่ม โดยมีรายละเอียดการสัมภาษณ์ในประเด็นคำนิยามของความมั่นคงทางอาหารของตำบลคลองแดน และเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของตำบลคลองแดน

สำหรับขั้นตอน 3.3.1 และ 3.3.2 มีเกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังนี้ 1) เป็นสมาชิกในชุมชนที่ได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์ 2) เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาเป็นเวลานาน ไม่น้อยกว่า 20 ปี เพื่อให้ได้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของรูปแบบการจัดการ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน 3) ผู้นำชุมชน (community leader) ทั้งที่ได้รับการแต่งตั้งจากหน่วยงานภาครัฐและจากสมาชิกชุมชนด้วยตนเอง 4) สมาชิกครัวเรือนทั่วไปในชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอาหาร และ 5) สมาชิกทั่วไปที่อาศัยอยู่ในชุมชนคลองแดน ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้ได้แก่

- ผู้รู้ทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พัฒนาการของชุมชน (จำนวน 3 คน)
- ผู้สูงอายุ (จำนวน 11 คน)
- ผู้นำชุมชน (จำนวน 3 คน)
- ประชาชนทั่วไป (จำนวน 17 คน)

รวม 34 คน

3.2.3.3 การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน ขั้นตอนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน โดยผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตามขั้นตอนที่ 3.2.3.2 และการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาพัฒนาเป็นตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน

3.2.3.4 คัดเลือกตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน

ขั้นตอนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อคัดเลือกตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน ผู้ศึกษาได้ประสานพื้นที่โดยการเดินทางไปพบประธานชุมชนคลองแดน คุณอภิชาติ เหมือนทอง (ผู้ประสานงานชุมชน) และคุณสมเกียรติ หนูเนียม (ประธานกลุ่มข้าวซ้อมมือ) เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของการประชุมกลุ่ม และขอความอนุเคราะห์ผู้ที่สมัครใจในการให้ข้อมูลในการเก็บรวบรวมการพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน ผู้ศึกษาได้รับความอนุเคราะห์จากประธานชุมชนคลองแดนให้ใช้วาระในการประชุมประจำเดือนของชุมชนโดยกำหนดให้นักศึกษาเข้าสัมภาษณ์กลุ่มในวันอังคาร ที่ 14 ตุลาคม 2557 เวลา 14.30–16.30 น.ลานวัดคลองแดน หมู่ที่ 1 ตำบลรามแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยชี้แจงวัตถุประสงค์ในการประชุมนำเสนอข้อสรุปจากขั้นตอนที่ 3.2.3.1 และ 3.2.3.2 ที่ผู้ศึกษาได้ทำวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) โดยการจัดหมวดหมู่ (theme) ของเนื้อหาและประเด็น (issue) ของหมวดหมู่แก่ที่ประชุมเพื่อทวนสอบข้อมูลอีกครั้ง ซึ่งผู้ศึกษาได้เปิดประเด็นตัวชี้วัดและให้ผู้เข้าร่วมประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นว่าข้อมูลเหล่านี้จะสามารถนำมาชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของคนภายในชุมชนคลองแดนได้หรือไม่ หากไม่ได้จะต้องมีอะไรมาเป็นตัวชี้วัดแทน จากนั้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมทำการลงมติรับหรือไม่รับตัวชี้วัด โดยทำการลงมติที่ละตัวชี้วัด และสรุปตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน

สำหรับขั้นตอนนี้มีเกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในขั้นตอนนี้ ดังนี้ 1) ผู้สูงอายุ โดยมีเกณฑ์ คือ เป็นผู้มีอายุ 60 ขึ้นไป และอาศัยอยู่ในพื้นที่คลองแดนมากกว่า 20 ปี ขึ้นไป 2) ผู้นำชุมชน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง คือ มีตำแหน่งเป็น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชน เป็นต้น 3) ผู้รู้เกี่ยวกับอาหาร โดยมีเกณฑ์ คือ เป็นผู้มีรู้ความสามารถในการผลิตอาหาร 4) ประชาชนทั่วไป คือสมาชิกครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในตำบลคลองแดน ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้มีรายละเอียด ดังนี้

- ผู้สูงอายุ (จำนวน 12 คน)
- ผู้นำชุมชน (จำนวน 3 คน)
- ผู้รู้เกี่ยวกับอาหาร (จำนวน 19 คน)
- ประชาชนทั่วไป (จำนวน 34 คน)

รวม 68 คน

3.2.4 การตรวจสอบข้อมูลสถานภาพความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลอง

แดน

ขั้นตอนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการตรวจสอบข้อมูลสถานภาพความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดนโดยมีการประสานพื้นที่โดยการเดินทางไปพบประธานชุมชนคลองแดนและคุณสมเกียรติ หนูเนียม (ประธานกลุ่มข้าวหอมมะลิ) เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของการประชุมและขอความอนุเคราะห์ผู้ที่สมัครใจในการให้ข้อมูลในการเก็บรวบรวมในการตรวจสอบข้อมูลสถานภาพความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน พร้อมประชาสัมพันธ์เชิญชวนผู้ให้ข้อมูลและกลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมประชุมครั้งนี้จากนั้นผู้ศึกษาได้รับความอนุเคราะห์จากประธานชุมชนคลองแดนให้ใช้วาระในการประชุมประจำเดือนของชุมชนโดยกำหนดให้ผู้ศึกษาเข้าสัมภาษณ์กลุ่มในวันอังคาร ที่ 9 กุมภาพันธ์ 2559 เวลา 14.30–16.30 น.บ้าน 100 ปี คลองแดน หมู่ที่ 1 ตำบลรามแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราชโดยมีการชี้แจงวัตถุประสงค์ในการประชุมนำเสนอข้อสรุปจากขั้นตอนที่ 3.2.3 แก่ที่ประชุมเพื่อทวนสอบข้อมูลอีกครั้งโดยเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมเสนอแนะแนวทางในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดนและสรุปเสนอแนะแนวทางในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน

สำหรับขั้นตอนนี้มีเกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่ 3 มีดังนี้ 1) ผู้สูงอายุ โดยมีข้อจำกัด คือ เป็นผู้มีอายุ 60 ขึ้นไป และอาศัยอยู่ในพื้นที่คลองแดนมากกว่า 20 ปี ขึ้นไป 2) ผู้นำชุมชน โดยมีข้อจำกัดในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง คือ มีตำแหน่งเป็น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชน เป็นต้น 3) ผู้รู้เกี่ยวกับอาหาร โดยมีข้อจำกัด คือ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการผลิตอาหาร 4) ประชาชนทั่วไป คือสมาชิกครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในตำบลคลองแดนผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่นี้ มีรายละเอียด ดังนี้

- ผู้นำชุมชน (จำนวน 2 คน)
- ผู้สูงวัย (จำนวน 9 คน)
- ผู้รู้เกี่ยวกับอาหาร (จำนวน 20 คน)
- ประชาชนทั่วไป (จำนวน 15 คน)

รวม 46 คน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

3.3.1. แบบนำสัมภาษณ์บริบทด้านการผลิตอาหารของชุมชนคลองแดนและความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน (ขั้นตอนที่ 3.2.3.1 และ 3.2.3.2)

วิธีการการพัฒนาแบบนำสัมภาษณ์บริบทด้านการผลิตอาหารของชุมชนคลองแดนและความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดนมีรายละเอียดดังนี้

- 1) ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านความมั่นคงทางอาหาร
- 2) ส่งแบบนำสัมภาษณ์ไปยังอาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบความถูกต้อง
- 3) ปรับปรุงเครื่องมือตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา
- 4) นำแบบนำสัมภาษณ์ไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างจริง (เอกสารแนบในภาคผนวก ก)

3.3.2. แบบสำรวจสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน (ขั้นตอนที่ 3.2.2)

วิธีการการพัฒนาแบบสำรวจสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดนมีรายละเอียดดังนี้

1) ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านความมั่นคงทางอาหาร
2) ส่งแบบสำรวจครัวเรือนไปยังผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาเนื้อหา ความเหมาะสม และความเป็นไปได้ในการเก็บข้อมูล จำนวน 3 ท่าน (เอกสารแนบในภาคผนวก ค) ได้แก่

1. รศ.ดร. สุจินต์ สิมารักษ์ สาขาเกษตรเชิงระบบ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2. ผศ.ดร. ยศ บริสุทธิ์ ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
3. ผศ.ดร. ภาสกร นันทพานิช คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

3) ปรับปรุงเครื่องมือตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐาน

- เพิ่มหัวข้อรายได้ออกเป็นหัวข้อใหญ่
- เพิ่มจำนวนและรายละเอียดการถือครองที่ดิน

ตอนที่ 2 ศักยภาพในการผลิตอาหารในครัวเรือน

- เพิ่มรายละเอียดในการผลิตโดยอิงข้อมูลจากอาชีพของคนในชุมชน

ตอนที่ 3 ข้อมูลด้านเศรษฐกิจและสังคม

- จัดเป็นหมวดหมู่ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

- เพิ่มประเภทหรือชนิดค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพให้ครอบคลุม
- กำหนดร้อยละด้านการจัดหาอาหารของครัวเรือน

ตอนที่ 4 ปัญหา อุปสรรคในการจัดหาอาหาร

- เพิ่มเติมประเด็นวัฒนธรรมและการปรับตัวให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

4) นำแบบสำรวจที่ผ่านการปรับปรุงตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิมาใช้ทดสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาในแง่ของบริบทและคำที่ใช้ในแบบสำรวจ โดยผู้ศึกษาทดสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหากับกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ตำบลรามแก้ว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีบริบทใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างจริงของงานวิจัยในครั้งนี้ จำนวน 30 ครัวเรือน

5) ปรับปรุงเครื่องมือให้เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น และการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าในระหว่างการใช้แบบสำรวจมีคำถามบางส่วนไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่ทำการศึกษา และคำถามบางส่วนเข้าใจยาก ผู้ศึกษานำมาปรับปรุงเนื้อหาให้ชัดเจน โดยการปรับคำถามให้เข้าใจ โดยประเด็นในการปรับแก้ มีดังนี้

- เพิ่มคำอธิบายเรื่องความมั่นคงทางอาหารเนื่องจากบางครัวเรือนไม่เข้าใจความหมายของความมั่นคงทางอาหารโดยผู้ศึกษาดำเนินการอธิบายก่อนการสัมภาษณ์
- เพิ่มข้อความเกี่ยวกับแหล่งน้ำในชุมชน

6) นำแบบสำรวจความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดนไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างจริง

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ส่วน การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณกับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

ข้อมูลทั่วไปของแบบสำรวจสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน

ผู้ศึกษาทำการรวบรวมข้อมูลดังกล่าว เช่น เพศ อายุ รายได้ รายจ่าย เป็นต้น โดยใช้สถิติพรรณนา ทำการหาผลรวม ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด โดยผู้ศึกษาทำการสรุปและนำเสนอในรูปแบบของตารางและทำการบรรยายในรูปแบบเชิงพรรณนา

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

1) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่ม (ขั้นตอนที่ 3.2.3.1 และ 3.2.3.2) ผู้ศึกษานำข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) โดยการจับหมวดหมู่ (theme) ของเนื้อหาและประเด็น (issue) ของหมวดหมู่

2) ข้อมูลจากการพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน (ขั้นตอนที่ 3.2.3) ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ข้อมูลจากขั้นตอนที่ 3.2.3.2 กับการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องด้านการพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และทำการเรียงลำดับความสำคัญ (ranking) ตามการออกเสียงของผู้เข้าร่วมประชุม

3) ข้อมูลจากการประชุมชุมชน (ขั้นตอนที่ 3.2.3.4) ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และทำการเรียงลำดับความสำคัญ (ranking) ตามการออกเสียงของผู้เข้าร่วมประชุม

4) ข้อมูลการประชุมกลุ่ม (ขั้นตอนที่ 3.2.4) วิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และโดยการจัดหมวดหมู่ (theme) ของเนื้อหาและประเด็น (issue) ของหมวดหมู่เพื่อทำการสรุปข้อมูล

3.5 สรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ตารางที่ 3-1 สรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	วัตถุประสงค์	วิธีการดำเนินการ	เครื่องมือ	กลุ่มเป้าหมาย
1. การเตรียมการเบื้องต้น	เพื่อแนะนำตัวและเพื่อนำเสนอข้อมูลงานวิจัย	- ติดต่อประสานชุมชนเพื่อแนะนำตัวและนำเสนอโครงการวิจัย	- โครงร่างงานวิจัย	- ผู้นำชุมชน 3 คน - ประชาชนทั่วไปในชุมชนคลองแดน จำนวน 5 คน รวม 8 คน
2. การสำรวจสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน	เพื่อพัฒนาแบบสำรวจสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดนและเพื่อสำรวจสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน	- ผู้ศึกษาใช้แบบสำรวจประกอบการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลแต่ละครัวเรือน	- แบบสำรวจ	- ครัวเรือนจำนวน 118 ครัวเรือน
3. การสัมภาษณ์กลุ่มด้านการผลิตอาหารของชุมชนคลองแดนและ	เพื่อทราบบริบทด้านการผลิตอาหารของชุมชนคลองแดนและความหมายและตัวชี้วัด	- ผู้ศึกษาสัมภาษณ์กลุ่มเพื่อศึกษาบริบทด้านการผลิตอาหารของชุมชนคลองแดน	- แบบนำสัมภาษณ์	- จำนวน 34 คน

ขั้นตอน การดำเนินการ วิจัย	วัตถุประสงค์	วิธีการดำเนินการ	เครื่องมือ	กลุ่มเป้าหมาย
หาความหมาย และตัวชี้วัดของ ความมั่นคงทาง อาหารของชุมชน	ของความมั่นคงทาง อาหารของชุมชน	และหาความหมายและ ตัวชี้วัดของความมั่นคง ทางอาหาร อาหารของชุมชน		
4.การพัฒนา ตัวชี้วัดความ มั่นคงทางอาหาร ของชุมชนคลอง แดน	เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดความ มั่นคงทางอาหารของ ชุมชนคลองแดน	- ผู้ศึกษาทำการ วิเคราะห์ข้อมูลจาก การสัมภาษณ์กลุ่มและ การทบทวน วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	-ข้อมูลจากการ สัมภาษณ์ - ข้อมูลจากการ ทบทวน วรรณกรรม	-
5.คัดเลือกตัวชี้วัด ความมั่นคงทาง อาหารระดับ ครัวเรือนของ ชุมชนคลองแดน	เพื่อคัดเลือกตัวชี้วัดความ มั่นคงทางอาหารระดับ ครัวเรือนของชุมชนคลอง แดน	- ผู้ศึกษาและ กลุ่มเป้าหมายร่วม ประชุมเพื่อรับทราบ ข้อมูลทั้งหมดจากการ วิเคราะห์ของผู้ศึกษา และทวนสอบข้อมูลอีก ครั้ง - ประชุมแลกเปลี่ยน ความคิดเห็นเกี่ยวกับ ตัวชี้วัดและลงมติรับ หรือไม่รับตัวชี้วัด	- ข้อมูลจากการ วิเคราะห์การ พัฒนาตัวชี้วัด ความมั่นคงทาง อาหารของ ชุมชนคลองแดน	- จำนวน 68 คน
6. การตรวจสอบ ข้อมูลสถานภาพ ความมั่นคงทาง อาหารของ ครัวเรือนใน ชุมชนคลองแดน	เพื่อการตรวจสอบข้อมูล สถานภาพความมั่นคงทาง อาหารของครัวเรือนใน ชุมชนคลองแดน	- ผู้ศึกษาและ กลุ่มเป้าหมายร่วม ประชุมเพื่อรับทราบ ข้อมูลทั้งหมดจาก การศึกษาและทวน สอบข้อมูลอีกครั้ง - ผู้ศึกษาให้ผู้เข้าร่วม ประชุมเสนอแนะ แนวทางในการสร้าง ความมั่นคงทางอาหาร ของชุมชนคลองแดน	- ข้อมูลสรุปการ วิจัยทั้งหมด	- จำนวน 46 คน

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนคลองแดน ได้ดำเนินการจำแนกผลออกเป็น 4 ส่วนหลักได้แก่ 1) ผลการเตรียมการเบื้องต้น 2) การสำรวจสถานะด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน 3) ผลการพัฒนาหาตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนคลองแดน และ 4) ผลการตรวจสอบข้อมูลสถานภาพความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน โดยผลการศึกษาแสดงดังต่อไปนี้

4.1 ผลการเตรียมการเบื้องต้น

ผลการศึกษาในขั้นตอนการเตรียมการเบื้องต้น ประกอบด้วย ติดต่อประธานชุมชนคลองแดน เพื่อบริหารเวลาในการแนะนำตัวและงานวิจัยเรื่องความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน โดยผลจากการที่ผู้ศึกษาติดต่อชุมชนโดยแนะนำตัวผู้ศึกษาและนำเสนอกรอบของจังหวัดสงขลาการวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมทั้งขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย เรื่องความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน กรณีศึกษาตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา กับประธานชุมชนคลองแดน ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 2 และ 3 และชาวบ้านทั่วไปในชุมชนคลองแดน จำนวน 8 คน พบว่าชุมชนคลองแดนให้ความสนใจกับงานวิจัยในครั้งนี้และมีความยินดีสำหรับการให้ข้อมูลและการมีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัยจนเสร็จสิ้น

4.2 ผลการสำรวจด้านอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองแดน

จากการเข้าพื้นที่เพื่อสำรวจสภาพด้านอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองแดนโดยมีข้อจำกัดว่าผู้ให้ข้อมูลต้องเป็นหัวหน้าครัวเรือนและเป็นผู้ที่จัดหาอาหารให้แก่ครัวเรือนเท่านั้นตามวัตถุประสงค์และเป็นครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในชุมชนคลองแดนถาวร พบว่า สามารถรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ได้ทั้งสิ้นจำนวน 118 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 13.21 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล

4.2.1.1 เพศ อายุ

จากจำนวนผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 118 คน จำแนกเป็นเพศหญิง จำนวน 66 คน (คิดเป็นร้อยละ 56) และเป็นเพศชาย จำนวน 52 คน (คิดเป็นร้อยละ 44) ของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด อายุของผู้ให้ข้อมูลเฉลี่ยที่ 55 ปี (อายุต่ำสุด 23 ปี และสูงสุด 85 ปี)

4.2.1.2 การศึกษา และสมาชิกในครัวเรือน

ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่จำนวน 45 ราย จบการศึกษาชั้นประถมศึกษา (ร้อยละ 38.14) รองลงมาได้แก่ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจำนวน 22 ราย และระดับปริญญาตรีจำนวน 22 ราย (คิดเป็นร้อยละ 18.64 และ 18.64 ของผู้ให้ข้อมูล) ระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพ จำนวน 13 ราย (คิดเป็นร้อยละ 11.02) ระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง และชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายตามลำดับ (คิดเป็นร้อยละ 7.63 และ 5.93 ตามลำดับ) สำหรับสมาชิกที่อยู่อาศัยส่วนมากจะอาศัยอยู่อาศัยจำนวน 2 - 4 คนต่อครัวเรือน (คิดเป็นร้อยละ 43.22) รองลงมาคือจำนวน 5-6 คนต่อครัวเรือน (คิดเป็นร้อยละ 34.75) และจำนวนมากกว่า 6 คนขึ้นไป (คิดเป็นร้อยละ 22.03)

4.2.1.2 การประกอบอาชีพ รายได้และเงิน

ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา (คิดเป็นร้อยละ 38.14) รองลงมา คือ รับจ้าง (ร้อยละ 21.19) รองลงมา คือ อาชีพค้าขาย (ร้อยละ 19.49) และอาชีพเลี้ยงสัตว์กับอาชีพรับราชการ ร้อยละ 7.63 เท่าๆกัน ส่วนชาวตำบลคลองแดนที่ประกอบอาชีพเสริมมีจำนวน 86 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 72.88 ของจำนวนทั้งหมด อาชีพเสริมส่วนใหญ่ คือ อาชีพรับจ้าง คิดเป็นร้อยละ 25.42 รองลงมา คืออาชีพค้าขาย คิดเป็นร้อยละ 20.34 อาชีพเลี้ยงสัตว์ คิดเป็นร้อยละ 12.71 อาชีพเลี้ยงสัตว์ คิดเป็นร้อยละ 7.63 อาชีพประมง คิดเป็นร้อยละ 4.24 และอาชีพทำสวนปาล์ม คิดเป็นร้อยละ 2.54 ตามลำดับ แสดงได้ดังตารางที่ 4-1

นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 12,911 บาท ต่อเดือน โดยผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ครัวเรือนส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 5,001-10,000 บาทต่อเดือน (คิดเป็นร้อยละ 37.29) รองลงมามีรายได้เดือนละประมาณ มากกว่า 20,000 บาทต่อเดือน (คิดเป็นร้อยละ 25.42) รองลงมา น้อยกว่า 5,000 บาท (คิดเป็นร้อยละ 18.64) และ ครัวเรือนที่มีรายได้ 10,001 -15,000 บาท (คิดเป็นร้อยละ 17.80) ตามลำดับ ด้านเงินออม พบว่า ครัวเรือนที่มีเงินออมมีจำนวน 92 ครัวเรือน (คิดเป็นร้อยละ 77.97) โดยเก็บเงินออมในรูปแบบของฝากธนาคาร ออมทรัพย์หมู่บ้าน ซื้ที่ดิน เลี้ยงวัว สำหรับครัวเรือนที่ไม่มีเงินออม และอีก 26 ครัวเรือนไม่มีเงินออม (คิดเป็นร้อยละ 22.03) ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่มีอาชีพรับจ้างและประมง

ตารางที่ 4-1 แสดงอาชีพของผู้ให้ข้อมูล

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
อาชีพหลัก		
ทำนา	45	38.14
รับจ้าง	25	21.19
ค้าขาย	23	19.48
รับราชการ	9	7.63
เลี้ยงสัตว์	9	7.63
ประมง	7	5.93
รวม	118	100
อาชีพเสริม		
รับจ้าง	30	25.42
ค้าขาย	24	20.34
เลี้ยงสัตว์	15	12.71
ปลูกผัก	9	7.63
ประมง	5	4.24
สวนปาล์ม	3	2.54
รวม	86	72.88

4.2.2 การถือครองที่ดิน และฐานทรัพยากรการผลิตการเกษตร

4.2.2.1 การถือครองที่ดิน

ผลการศึกษา พบว่า ผู้ให้ข้อมูลครัวเรือนมีที่ดินเป็นของตนเอง จำนวน 101 ครัวเรือน (คิดเป็นร้อยละ 86.44) โดยมีที่ดินทำกินเฉลี่ยประมาณ 8 ไร่ต่อครัวเรือน ซึ่งมีที่ดินเป็นของตนเองสูงสุด 40 ไร่ และต่ำสุดอยู่ที่ 1 งาน แสดงดังตารางที่4-2 ซึ่งที่ดินทุกแปลงนั้นมีกรรมสิทธิ์ที่เป็นลักษณะของโฉนดที่ดินทั้งหมด แต่มีบางครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง (คิดเป็นร้อยละ 13.56) และมีการเช่าที่ดินในการทำเกษตรกรรม โดยมีอัตราค่าเช่าที่ดิน ราคาตั้งแต่ 1,000 – 2,000 บาทต่อไร่ ต่อปี

ตารางที่ 4- 2 การถือครองที่ดินของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

การถือครองที่ดินจำนวน (ไร่)	จำนวน	ร้อยละ
ไม่มีที่ดิน	16	13.56
1-5	53	44.92
6-10	8	6.78
11-15	9	7.63
16-20	14	11.86
21-25	8	6.78
26-30	5	4.24
มากกว่า 30	5	4.24
รวม	118	100

4.2.2.1 น้ำอุปโภคบริโภค

ผลการศึกษา พบว่า จำนวน 63 ครั้วเรือนน้ำไม่เพียงพอต่อการอุปโภคและบริโภค (คิดเป็นร้อยละ 53.29) เนื่องจากบางฤดูกาลประสบปัญหาภัยแล้งทำให้น้ำที่ใช้ในการอุปโภคบริโภคไม่เพียงพอ และ อีก จำนวน 55 ครั้วเรือน (คิดเป็นร้อยละ 46.61) มีน้ำที่ใช้ในการอุปโภคและบริโภคอย่างเพียงพอ

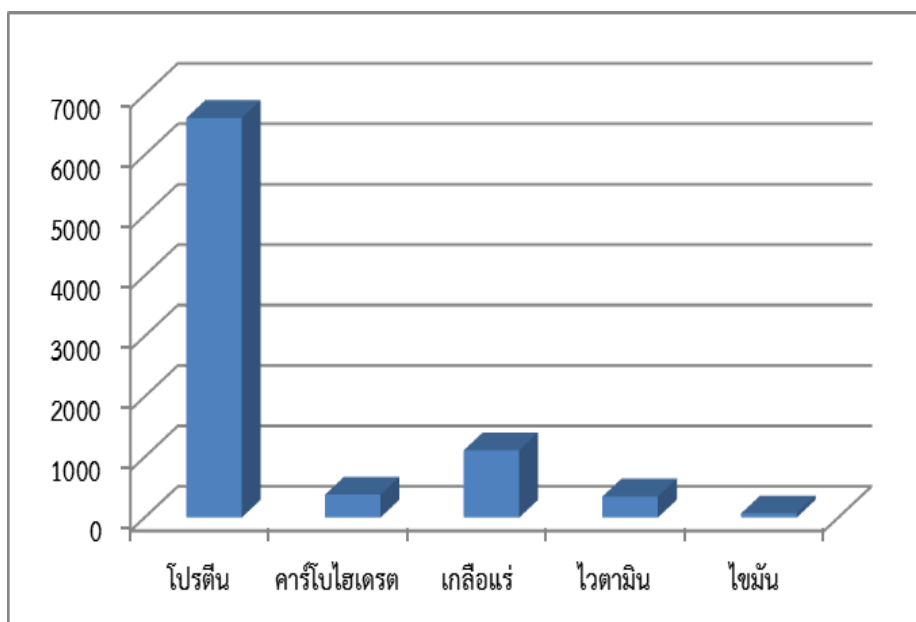
4.2.3 การมีอยู่ของอาหาร (ความพอเพียง)

องค์ประกอบการมีอยู่ของอาหาร มีอยู่ด้วยกัน 8 ตัวชี้วัด คือโดยผลการสำรวจพบว่า

4.2.3.1 การมีอาหารที่มีคุณภาพพอเพียงมีความหลากหลายของอาหารที่

สอดคล้องกับชุมชน มีการสะสมอาหาร

โดยพิจารณาจากค่าใช้จ่ายในการประกอบอาหารครั้วเรือน พบว่า ในส่วนค่าใช้จ่ายในการประกอบอาหารของครั้วเรือนในชุมชนคลองแดนเฉลี่ยอยู่ที่เดือนละ 8,519.11 บาท ซึ่งคิดเฉลี่ยค่าใช้จ่ายในการประกอบอาหารของแต่ละครั้วเรือนจะอยู่ที่ปีละ 102,229.35 บาท/ครั้วเรือน/ปี โดยจำแนกเป็นค่าอาหารประเภทโปรตีน 6,612.06 บาทต่อเดือน หรือ 79,344.81 บาท/ครั้วเรือน/ปี (คิดเป็นร้อยละ 77.61 ของค่าอาหารทั้งหมด) ทั้งนี้สัดส่วนของค่าใช้จ่ายในการประกอบอาหารของครั้วเรือนแสดงดังภาพที่ 4-1

ภาพที่4-1 แสดงรายการค่าใช้จ่ายอาหารแต่ละประเภทของคร้วเรือนในชุมชนคลองแดน*

*หมายเหตุ: ชุดข้อมูลแสดงดังภาคผนวก จ.

4.2.3.1 สามารถนำอาหารมาบริโภคได้ตลอด

โดยส่วนใหญ่อาหารที่บริโภคได้จากการซื้อ ซึ่งสะดวกสอดคล้องกับวิถีการทำมาหากินที่เร่งรีบและใช้เวลามาก พบว่าคร้วเรือนจำนวน 109 คร้วเรือนไม่มีปัญหาในการนำอาหารมาบริโภคได้ตลอดปี (คิดเป็นร้อยละ 92.4 ของคร้วเรือนที่ทำการสัมภาษณ์) มี 9 คร้วเรือนที่กล่าวว่ามีปัญหาเรื่องของการนำอาหารมาบริโภค (คิดเป็นร้อยละ 7.6 ของคร้วเรือนที่ทำการสัมภาษณ์) เมื่อสอบถามถึงสาเหตุพบว่าประเด็นเรื่องรายได้จะมีผลโดยตรงต่อการจัดหาอาหารเพื่อมาบริโภคในคร้วเรือน

4.2.4 การเข้าถึงอาหารของคร้วเรือน

4.2.4.1 ทุกคนสามารถเข้าถึงอาหารจากแหล่งอาหารในชุมชนได้อย่างเพียงพอ

ผลการศึกษาพบว่า คร้วเรือนทั้งหมดซื้ออาหารมาบริโภคเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตามมีคร้วเรือนจำนวน 105 คร้วเรือน (คิดเป็นร้อยละ 88.98 ของคร้วเรือนที่สัมภาษณ์) และมีคร้วเรือนที่ทำการหาอาหารจากแหล่งอาหารธรรมชาติ และการแบ่งปัน ดังแสดงไว้ในตารางที่ 4-3

ตารางที่ 4-3 การหาอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน

รายการ	จำนวนครัวเรือนที่เข้าถึง	จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น	ร้อยละ
ปลูกเอง	105	118	88.98
ซื้อ	118	118	100
หาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ	54	118	45.76
การแบ่งปัน	66	118	55.93

4.2.4.2 แหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร

ผลการศึกษาพบว่าครัวเรือนที่ดำเนินการทำการเกษตรนั้นไม่มีปัญหาเนื่องจากครัวเรือนที่ทำการเกษตรนั้นพึ่งพาน้ำฝนเป็นหลักในการทำการเกษตรโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนา

4.2.4.3 การถ่ายทอดความรู้เรื่องอาหาร

ผลการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่จำนวน 68 ครัวเรือน (คิดเป็นร้อยละ 57.63) มีการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาในการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ โดยเป็นการชวนลูกหรือหลานไปเก็บหรืออาหารด้วยกันและ อีก 50 ครัวเรือน (คิดเป็นร้อยละ 42.37) ไม่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาในการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ

4.2.4.4 ครัวเรือนมีปัจจัยในการผลิต

ผลการศึกษาด้านการผลิตทางการเกษตรพบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่จะจ่ายค่าการผลิตเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้จากข้อมูลการสัมภาษณ์ถึงการผลิตข้าวของเกษตรกรพบว่าต้นทุนการผลิตข้าวต่อไร่อยู่ที่ราคา 2,896.50 บาทต่อไร่ โดยรายละเอียดการผลิตแสดงดังตารางที่ 4-4 ต้นทุนการผลิตข้าวต่อไร่ ทั้งนี้ต้นทุนการผลิตพืชอื่นๆ แสดงดังภาคผนวก จ.

ตารางที่ 4-4 ต้นทุนการผลิตข้าวต่อไร่ของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน

รายละเอียด	จำนวน (บาท/ไร่/ครั้ง)
เมล็ดพันธุ์	21.5 0
ยาปราบศัตรูพืชและวัชพืช	350
ปุ๋ยเคมี	1,050
แรงงาน	200
ค่าไถ และยกร่อง	425
ค่าเกี่ยวข้าว/นวด	850
รวม	2,896.50

4.2.4.5 ความสมบูรณ์ของทรัพยากรท้องถิ่น

ได้มีความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกันคือ ปัจจุบันแหล่งอาหารจากธรรมชาติในชุมชนได้ลดลงสาเหตุที่ทำให้ปัจจุบันมีแหล่งอาหารจากธรรมชาติในชุมชนลดลง แสดงได้ดังตารางที่ 4- 5

ตาราง 4-5 สาเหตุที่ทำให้ปัจจุบันมีแหล่งอาหารจากธรรมชาติในชุมชนลดลงของผู้ตอบแบบ สัมภาษณ์

สาเหตุ	จำนวน	ร้อยละ
คนลมที่ไปทำนา	34	11.56
กลั้วสารปนเปื้อน	78	26.53
น้ำเค็มลุ่มล้า	12	4.08
แห้งแล้ง	43	14.63
อากาศร้อน	80	27.21
ไม่ให้เกิดผล	47	15.99

4.2.5 การใช้ประโยชน์จากครัวเรือน

4.2.5.1 รับประทานอาหารที่ปลอดภัย และครัวเรือนไม่มีปัญหาด้านสุขภาพที่มา จากอาหาร

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดกล่าวถึงว่า อาหารที่มีการจัดหามาบริโภคในแต่ละวันนั้นมีความปลอดภัย แม้แต่การซื้ออาหารสำเร็จรูปเข้ามาบริโภคมีความปลอดภัยในการซื้ออาหารสำเร็จรูปโดยมีผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (จำนวน 115 ราย หรือคิดเป็นร้อยละ 97.45ของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด) และ มี 3 ราย (คิดเป็นร้อยละ 2.55) คิดว่าไม่มีความปลอดภัยในการซื้ออาหารสำเร็จรูปมาบริโภค

4.2.6 เสถียรภาพของครัวเรือน

4.2.6.1 มีอาหารกินอย่างสม่ำเสมอ

ชุมชนได้มองมิติการเข้าถึงอาหารจากการสร้างรายได้ การมีอาหารบริโภคตลอดปีที่เกิดจากการซื้อ สามารถหาอาหารจากธรรมชาติได้ โดยส่วนใหญ่อาหารที่บริโภคได้จากการซื้อ ซึ่งสะดวกสอดคล้องกับวิถีการทำมาหากินที่เร่งรีบและใช้เวลามากมีการวางแผนในการผลิตอาหารให้เพียงพอต่อจำนวนสมาชิกในครัวเรือน มีการประหยัด ทั้งนี้การมีอาหารกินอย่างสม่ำเสมอจะสัมพันธ์กันกับแหล่งจัดหาอาหารภายในชุมชน ซึ่งแสดงได้ดังตารางที่ 4-6

ตารางที่ 4-6 แหล่งจัดหาอาหารที่ใช้ในการภายในชุมชน

แหล่งวัตถุดิบ	จำนวนครัวเรือนที่ทำการจัดหา	ร้อยละ
ริมรั้ว	15	4.07
ชายนา	30	8.13
คลอง	118	31.98
ทะเล	118	31.98
สวนหลังบ้าน	50	13.55
หนอง	38	10.30

4.2.6.2 ปลอดภัย

ผลการศึกษาพบว่า กิจกรรมทางการเกษตรทุกประเภทของผู้ให้ข้อมูลมีความสัมพันธ์กับการใช้สารเคมีในกระบวนการผลิตแทบทั้งสิ้นโดยตัวอย่างแสดงดังตารางที่ 4-9 ในการผลิตข้าว ทั้งนี้ตารางแสดงผลต้นทุนการผลิตทางการเกษตรของครัวเรือนในชุมชนคลองแดนแสดงดังภาคผนวก จ.

4.2.7 การพึ่งพาตนเอง

4.2.7.1 ความสามารถในการผลิตอาหาร และผลิตมากกว่าบริโภค สัดส่วน

อาหารที่ได้จากแหล่งอาหารภายในชุมชน

ผลการศึกษา พบว่า ครัวเรือนทั้งหมดสามารถพึ่งตนเองด้านอาหารได้ เนื่องจากมีรายได้ที่เพียงพอ มีวัตถุดิบหรือทรัพยากรอาหารที่เพียงพอ มีการวางแผนในการผลิตอาหารให้เพียงพอต่อจำนวนสมาชิกในครัวเรือน มีการประหยัดครอบครัวสามารถพึ่งตนเองทางอาหารได้ทั้งหมด 118 ครัวเรือน เนื่องจากมีรายได้เพียงพอต่อการจัดหาอาหาร อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่าทุกครัวเรือนจำเป็นต้องซื้ออาหารเพื่อการบริโภค โดยครัวเรือนนั้นจะสามารถผลิตอาหารได้เองเพียงบางส่วนเท่านั้น เช่นเดียวกันกับการหาอาหารธรรมชาติภายในชุมชนจะสามารถหาได้เพียงครั้งคราว อย่างไรก็ตามอาหารส่วนใหญ่ (คิดเป็นร้อยละ 70 – 90 ของการผลิตอาหาร) ยังคงจำเป็นต้องพึ่งพาจากภายนอก โดยข้อมูลการซื้อสินค้าอาหารแสดงดังภาคผนวก ฉ.

4.2.7.2 มีค่าใช้จ่ายของค่าอาหารน้อยกว่าร้อยละ 50 ของรายได้

ผลการศึกษาพบว่า ข้อมูลครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 12,911 บาท ต่อเดือน หรือคิดเป็น 154,932 บาทต่อปี ทั้งนี้รายจ่ายค่าอาหารเฉลี่ยต่อปีของครัวเรือนชุมชนคลองแดนอยู่ที่ 102,229.35 บาท/ครัวเรือน/ปี หรือคิดเป็นร้อยละ 65.98 รายได้ทั้งหมดของครัวเรือน

4.2.7.3 การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับด้านอาหาร

ผลการศึกษาพบว่า มีครัวเรือนจำนวน 65 ครัวเรือน (คิดเป็นร้อยละ 55 ของครัวเรือนศึกษา) ที่มีความพร้อมและความตื่นตัวต่อการรับมือกับวิกฤตการณ์ต่างๆ เนื่องจากมีการกักตุนอาหารสะสมไว้เพียงพอ ทั้งนี้รวมถึงสภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนร่วมด้วย และพบว่ามีจำนวน 53 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 45 ของครัวเรือนศึกษา) ไม่มีความพร้อม เนื่องจากไม่เคยประสบกับปัญหาเหล่านั้นมาก่อนจึงไม่ทราบว่าต้องเตรียมตัวอย่างใดบ้าง และคิดว่าคงไม่มีทางเกิดขึ้นได้

4.2.8 การปรับตัว

4.2.8.1 การสำรองอาหาร การแลกเปลี่ยนอาหาร และการรวมกลุ่มในชุมชน

การสำรองอาหารพิจารณาถึงการแปรรูปอาหารพบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ จำนวน 93 ครัวเรือนไม่มีการแปรรูปอาหารที่เหลือไว้ใช้ในยามจำเป็น (คิดเป็นร้อยละ 78.8) และ อีก 25 ครัวเรือนมีการแปรรูปอาหารที่เหลือไว้ใช้ในยามจำเป็น (คิดเป็นร้อยละ 21.2) นอกจากนี้สำหรับการแลกเปลี่ยนอาหารพบว่ามีครัวเรือนกว่าร้อยละ 56 ของครัวเรือนที่ให้ข้อมูลมีการแลกเปลี่ยนอาหารระหว่างเพื่อนบ้าน หรือหมู่ญาติ สำหรับการรวมกลุ่มด้านอาหารภายในชุมชนนั้นไม่มีการรวมกลุ่มดังกล่าว

4.2.9 แนวทางในการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนจากข้อมูลครัวเรือน

แนวทางในการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนจากผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ มีดังนี้

1. ขอร่วมมือเกษตรกรลดการใช้สารเคมีทางการเกษตรหรือหันมาใช้ปุ๋ยชีวภาพแทน (22 ราย)
2. มีกฎกติกาปกป้องแหล่งอาหารของชุมชน และอยากให้ภาครัฐส่งเสริมผลักดันกฎกติกาเหล่านั้น ให้ปฏิบัติตามกันทุกหมู่บ้านที่อยู่รอบแหล่งอาหารในพื้นที่ (12 ราย)
3. ชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมกับหน่วยงานรัฐ (17 ราย)
4. สนับสนุนชุมชนฟื้นฟูและณรงค์ให้บริโภคอาหารท้องถิ่น (5 ราย)
5. ร่วมกันเก็บหรือรักษาพันธุ์พืชและสัตว์ที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้คงอยู่กับชุมชนต่อไป (9 ราย)
6. การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน ความเป็นพี่เป็นน้อง คนบ้านเดียวกัน (27 ราย)
7. ร่วมให้ความร่วมมือในเรื่องของการซื้ออาหารหรือเครื่องปรุงที่จำเป็น โดยอาศัยหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ และพยายามพึ่งพาอาศัยแหล่งอาหารตามธรรมชาติหรือการผลิต ให้เพิ่มขึ้นเพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน (10 ราย)

4.3 ผลการพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนคลองแดน

การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนคลองแดนผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ (Key informant: KI) ภายในชุมชนจำนวน 34 ราย โดยจำแนกเป็นผู้รู้ทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จำนวน 3 คน ผู้สูงอายุ จำนวน 11 คน ผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน และผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับอาหาร จำนวน 17 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 34 คน โดยมีรายละเอียดทั้งหมดดังต่อไปนี้

4.3.1 พัฒนาการด้านการผลิตอาหารของคนชุมชนคลองแดน

จากกระบวนการศึกษาโดยการสัมภาษณ์กลุ่มพบว่าพัฒนาการด้านการผลิตอาหารของคนในชุมชนคลองแดนนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 4 ช่วง ซึ่งแสดงได้ดังตารางที่ 4-7

ตารางที่ 4-7 ช่วงเวลาพัฒนาการด้านการผลิตอาหารของชุมชน

พัฒนาการ	เหตุการณ์	ผลทางด้านการผลิตอาหาร
ยุคก่อตั้งชุมชน พ.ศ. 2400 - 2510	ชุมชนเริ่มตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ว่างๆ ปี พ.ศ. 2400 โดยชุมชนสร้างบ้านเรือนริมคลอง และประกอบอาชีพทำนา รวมถึงการประมงพื้นบ้านเริ่มมีการจับจองพื้นที่ทำกินเนื่องจากพื้นที่ตั้งชุมชนเป็นที่ราบใกล้แหล่งน้ำ จึงมีการทำนาเป็นอาชีพหลัก	- ผลิตอาหารเพื่อการบริโภค - การทำนาเป็นอาชีพหลัก - มีการทำประมงพื้นบ้านเพื่อการบริโภคเป็นหลัก
ยุคการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และ อาชีพทางเลือก พ.ศ. 2510 - 2531	โครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานเริ่มต้นพัฒนาอย่างเห็นได้ชัดราวๆ ปี พ.ศ.2516 ซึ่งมีการสร้างถนนตัดผ่านเข้าออกได้สะดวกระหว่างเมืองและชุมชน และไฟฟ้าเข้ามาในชุมชนช่วงปี พ.ศ.2527 รวมถึงการติดต่อสื่อสารกับภายนอกมากขึ้น ทั้งนี้ภายในชุมชนเริ่มปรากฏอาชีพทางเลือกขึ้นมาอีกหลากหลายเช่น การเกิดการเลี้ยงกุ้งช่วงปี พ.ศ.2529 และจากนั้นคนเริ่มเปลี่ยนแปลงที่นามาเป็นบ่อกุ้ง รวมถึงการค้าขายผลผลิตที่ผลิตขึ้นภายในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นช่วงที่ปรากฏผู้ผลิตอาหารปรับเปลี่ยนมาเป็นผู้ผลิตเริ่มซื้ออาหารในช่วงยุคนี้	- คนในชุมชนเริ่มซื้อข้าวสารเพื่อบริโภคเพิ่มขึ้น - เริ่มซื้ออาหารจากภายนอกมากขึ้น
ยุคเทคโนโลยีสมัยใหม่ขยายตัวสู่ฐานการผลิต พ.ศ. 2532 - 2538	ช่วง พ.ศ. 2532 ชุมชนเริ่มใช้รถไถนาเดินตาม แล้วปรับเป็นรถไถใหญ่ ปี พ.ศ.2538 เกษตรกรเริ่มใช้รถเกี่ยวข้าวการทำนาเริ่มเป็นแปลงที่ใหญ่ขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับเครื่องจักร และการขยายตัวของจำนวนบ่อกุ้งเพิ่มขึ้น โดยช่วงเวลาดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่า เป็นยุคแห่งการผลิตเพื่อจำหน่าย	- การทำนาเพื่อขายเป็นหลัก - พื้นที่การทำนาลดลง - พื้นที่บ่อกุ้งขยายเพิ่มมากขึ้น - พื้นที่หาอาหารธรรมชาติลดลง เนื่องจากพื้นที่ทำการเกษตรและบ่อกุ้งขยายตัวเพิ่มขึ้น

พัฒนาการ	เหตุการณ์	ผลทางด้านการผลิตอาหาร
ยุคนา และบ่อกึ่งร้าง พ.ศ. 2548 - 2549	ช่วงระหว่างปี พ.ศ.2548-2549 ปรากฏว่ามีกา ทยอยเลิกทำบ่อกึ่งและปล่อยให้บ่อร้าง เช่นเดียวกันกับพื้นที่นาหลายแปลงที่ปรากฏว่ามีกา ปล่อยให้ร้างไม่มีการเพาะปลูก และคนเริ่มย้ายเข้ามา รับจ้างในจังหวัดมากขึ้น ทั้งนี้คนส่วนใหญ่ได้ซื้อ อาหารบริโภคเป็นหลัก มากกว่าการผลิต	- พื้นที่บ่อกึ่ง และนามีการปล่อย ทิ้งร้าง เป็นที่พื้นว่างเปล่า - คนส่วนใหญ่ซื้ออาหารบริโภค เป็นหลักมากกว่าการผลิตเอง
ยุคเปิดตลาดน้ำ พ.ศ. 2522	ปี พ.ศ.2552 มีการเปิดตลาดน้ำคลองแดน คนส่วน ใหญ่เริ่มปรับตัวในการหา และ/หรือผลิตสิ่งของเพื่อ จำหน่ายได้ ทั้งนี้จะพบว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่ผลิต เพื่อนำมาขายในช่วงมีตลาดน้ำเป็นหลัก	- ผลิตเพื่อจำหน่ายในตลาด - ซื้อบริโภคเป็นหลัก

จากการศึกษาพบว่า พัฒนาการของชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงด้านการผลิต และ/หรือจัดหา
อาหารของคนในชุมชนนั้นเป็นความสัมพันธ์กันระหว่างวิถีการดำรงชีวิต และการจัดหาอาหารของคน
ในชุมชน ดังข้อมูลที่ปรากฏว่าชุมชนมีการพัฒนาด้านโครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงด้านการประกอบ
อาชีพของคนภายในชุมชนโดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็มีผลต่อการผลิตด้านอาหารของคนในชุมชน
ภายใต้เงื่อนไขคือ 1) เมื่อคนในชุมชนต้องการผลิตเพื่อบริโภค การซื้อหรือการจัดหาอาหาร
ภายนอกก็จะมีน้อย 2) เมื่อคนในชุมชนผลิตเพื่อจำหน่าย การซื้อหรือการหาอาหารจากภายนอกก็จะ
เพิ่มสูงขึ้น

4.3.2 การสร้างความหมายความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน

จากการสัมภาษณ์กลุ่มดังกล่าวพบว่าเมื่อถามถึง “ความมั่นคงทางด้านอาหารคืออะไร”
ผู้เข้าร่วมไม่สามารถให้ความหมายได้โดยตรง ดังปรากฏจากคำอุทานของผู้เข้าร่วม
“โห้ห่าวนิ (อะไรอีกละ) แปลไม่ถูกห่าว” (คุณเตือนใจ จิตภักดี) ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวเป็นประเด็น
เกี่ยวกับการรับรู้เรื่องความมั่นคงทางด้านอาหารไม่ได้เข้ามาเป็นหลักของคนในชุมชนดังนั้นจึงได้
แยกคำระหว่าง ความมั่นคง และ อาหาร ซึ่งผู้เข้าร่วมสามารถตอบได้ดังนี้

อาหาร ในมุมมองของคนในชุมชนคือ ของกินได้ มีประโยชน์ กินแล้วอิ่ม แข็งแรง
หมู เห็ด เป็ด ไก่ ผัก อื่นๆ หรือ “อาหารก็คือผักตามรั้วบ้าน สามารถทานได้หมด ไม่ต้องไปไกล ที่
สำคัญไม่มีสารเคมีแน่นอน ซื้อแค่เนื้อหมูมาสักกิโลก็กินได้กัน 2-3 วัน” (คุณเกรียงไกร อนันตพงษ์)
จากเนื้อหาดังกล่าวจะพบว่ามุมมองของคำว่าอาหารนั้นคนในชุมชนยังพิจารณาถึงแหล่งจัดหาและ
แหล่งผลิต รวมถึงความสะดวกและปลอดภัยร่วมด้วยแต่เมื่อรวบรวมเนื้อหาแล้วพบว่า อาหารคือ สิ่งที่
คนกินเข้าไปแล้วไม่ทำลายสุขภาพ กินเข้าไปแล้วทำให้ร่างกายดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติ

ความมั่นคงในมุมมองของคนในชุมชนคือ ชุมชน ตึก แข็งแรง อยู่ได้นาน และอื่นๆ แต่ในทางกลับกัน **“มั่นคง คือ トラบไตที่เรายังมีกิน”** ซึ่งนัยดังกล่าวนั้นปรากฏถึงเรื่องของช่วงระยะเวลาเข้ามาเกี่ยวพันด้วย

จากการหาความหมายในเนื้อหาดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงตั้งคำถามว่าหากนำคำว่า **“อาหาร”** และ **“ความมั่นคง”** มารวมกันหมายถึงอะไร พบว่าผู้ให้ข้อมูลสามารถให้เนื้อหาได้ดังเช่นคำกล่าวที่ว่า **“ถ้า** **ั้งความมั่นคงทางด้านอาหารก็ต้องมองถึงคนในชุมชนด้วย เพราะถ้าคนชุมชนเราถ้าไม่ชี้แจง ไม่อดตาย ชุมชนเรามีคลองหลายสาย มีคันเบ็ดลักคันไปตกปลาตามคลอง เดินเก็บผักตามชายนา ชายไร่ ก็ทำอาหารได้แล้ว ไม่ต้องออกเงินลักบาท”** จากคำกล่าวดังกล่าวพบว่าความมั่นคงทางด้านอาหารคือ การที่คนในชุมชนมีอาหารกินเพียงพอไม่อดอยาก ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวจะพบถึงองค์ประกอบของความมั่นคงทางด้านอาหาร ได้แก่ **พฤติกรรมของคนในชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน แหล่งหาอาหารความรู้ในการหาอาหารและเศรษฐกิจ**

นอกจากนั้นยังพบถึงเนื้อหาที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดิน เช่น **“นาข้าวแต่ก่อนมีลักษณะเป็นพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนสามารถใช้เป็นแหล่งอาหารและเข้าถึงได้ นอกจากการจับปลาและลักต้นไม้ นาข้าวยังเป็นแหล่งเก็บผักพื้นบ้านต่างๆ บัวกินสาย ผักจีน ผักบุ้ง บางคนสามารถยึดการเก็บผักพื้นบ้านเป็นอาชีพเสริมอีกด้วย”** (คุณพุ่มพวง ดุกสุกแก้ว) โดยเนื้อหา ดังกล่าวได้แสดงถึงว่า การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ของที่ดินนั้นผลต่อสิทธิการใช้ประโยชน์ร่วมของแหล่งอาหารธรรมชาติและแหล่งอาหารธรรมชาติ อีกด้วย

ทั้งนี้ประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมจะเป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การบริโภคของคนภายในชุมชนดังคำกล่าวที่ว่า **“เด็กๆ ในชุมชนไม่ทานผัก ไม่กินแกง กินแต่ขนมห่อ ในร้านของชำ ขนมหวานแบบบ้านๆ ไม่กิน กินแต่เมนูเดิมๆ ไข่ดาว ไข่เจียว หมูทอด ไก่ทอด”** (คุณจิตติมา ทองเรือง) ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวแสดงถึงมิติของความมั่นคงทางด้านอาหารนั้นมี **ด้านค่านิยมของการบริโภค และช่วงอายุ วัย** ของคนเข้ามาร่วมพิจารณาด้วย เนื่องจากมุมมองของผู้ให้ข้อมูลครั้งนี้ ส่วนใหญ่อยู่ในวัยผู้ใหญ่ และผู้สูงวัย

ทั้งนี้จากข้อมูลการสัมภาษณ์กลุ่มสรุปความหมายของความมั่นคงทางด้านอาหารคือ คนในชุมชนนั้นมีอาหารที่เพียงพอต่อการบริโภค อาหารนั้นต้องดีต่อสุขภาพ ไม่มีสารพิษ สามารถผลิตเองได้ รวมถึงการผลิตภายใต้ต้นทุนการผลิตที่เหมาะสมไม่มากกว่ารายได้ที่ได้รับ สะดวกต่อการจัดหา และครอบคลุมถึงการแบ่งปันเอื้ออาทรกันภายในชุมชน รวมถึงสามารถสืบทอดไปต่อรุ่นลูกหลานได้ทั้งด้านเศรษฐกิจ และทรัพยากรธรรมชาติ

4.3.3 การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองเตน

จากการพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองเตนสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ 1) การหาตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของคนในชุมชนคลองเตน 2) การสร้างตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองเตน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.3.3.1 การหาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองเตน

จากข้อมูลความหมายของความมั่นคงทางด้านอาหารที่มีการพัฒนาขึ้นโดยผู้เข้าร่วมนั้นสามารถจำแนกออกได้เป็น 6 หมวดหมู่ (themes) คือ

1. พฤติกรรมของคนในชุมชน
2. ทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน
3. แหล่งอาหาร
4. ความรู้ในการจัดหา
5. เศรษฐกิจ
6. ด้านค่านิยมของการบริโภคซึ่งรวมถึงวัฒนธรรมการบริโภคร่วมด้วย

จากประเด็นดังกล่าว พบว่าเป็นเนื้อหาที่พิจารณาโดยใช้ข้อมูลของชุมชนเป็นหลัก และมีเงื่อนไข (condition) คือ ช่วงอายุและวัยของผู้คนซึ่งรวมถึงประสบการณ์การใช้ชีวิตลักษณะรูปแบบการดำรงชีพ เช่นกลุ่มคนที่รับจ้างภายนอกชุมชน ก็จะมีการซื้ออาหารถุงหรืออาหารตามสั่ง บริโภคมากกว่าคนที่อาศัยอยู่ภายในชุมชน หรือวัยรุ่น จะกินอาหารนอกบ้านมากกว่าพ่อแม่ หรือคนสูงวัย เป็นต้น

อย่างไรก็ตามเมื่อตั้งคำถามเพิ่มเติมว่า “หากจะดูว่าบ้านเรือนไหนมีความมั่นคงทางด้านอาหารเราควรพิจารณาเรื่องอะไรบ้าง” เพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิจารณาถึงประเด็นเพื่อนำมาพิจารณาสร้างตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารในขั้นต่อไป พบว่ามีทั้งหมด 18 เนื้อหาความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือน (issue of food security in household level) และสามารถจำแนกได้เป็น 7 หมวดหมู่ (themes) คือ เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งจัดหาอาหาร การแบ่งปัน คุณภาพของอาหาร ปริมาณของอาหาร ความหลากหลายของอาหาร โดยผลการศึกษาแสดงดังตารางที่ 4-8

ตารางที่ 4-8 ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองเตนในมิติของผู้ร่วมเวทีสัมภาษณ์กลุ่ม

ความมั่นคงทางด้านอาหารของ ครัวเรือน (issue of food security in household level)	หมวดหมู่ (themes)	ความถี่ของ ข้อมูล (frequency)	ร้อยละของผู้ให้ ข้อมูล (percentage)	ลำดับ ความสำคัญ (ranking)
มีรายได้	เศรษฐกิจ	34	100	1
มีเงินออม	เศรษฐกิจ	34	100	1
มีรายได้ที่เพียงพอในการซื้อหา อาหาร	เศรษฐกิจ	34	100	1
อาหารปลอดภัย และสะอาด	คุณภาพของอาหาร	34	100	1
มีน้ำบริโภคที่สมบูรณ์	ทรัพยากรธรรมชาติ	34	100	1
มีอาหารเพียงพอต่อสมาชิกใน ครัวเรือน	ปริมาณอาหาร	34	100	1
มีแหล่งที่ซื้ออาหารที่หลากหลาย	แหล่งจัดหาอาหาร	34	100	1
มีการแลกเปลี่ยนระหว่างเพื่อน บ้าน	แบ่งปัน*	32	94.11	2
มีพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำ การเกษตร	เศรษฐกิจ	25	73.52	3
มีแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่ สมบูรณ์	ทรัพยากรธรรมชาติ	22	64.7	4
ค่าใช้จ่ายในด้านอาหารน้อยกว่า รายรับของครัวเรือน	เศรษฐกิจ	20	58.82	5
มีความรู้ในการหาอาหาร	ความรู้	20	58.82	5
ไม่มีคนป่วยจากอาหาร	คุณภาพของอาหาร	20	58.82	5
มีการผลิตอาหารที่หลากหลายใน พื้นที่ทำกิน	ความหลากหลายของ อาหาร	19	55.88	6
มีการช่วยเหลือกันระหว่าง ครัวเรือนในชุมชน	แบ่งปัน*	19	55.88	6
สามารถเก็บหรือหาอาหารได้ สะดวก ไปตอไหนก็ได้	แหล่งจัดหาอาหาร	19	55.88	6
มีการสำรองอาหาร	แหล่งจัดหาอาหาร	18	52.94	7
มีพันธุ์พืชและสัตว์ไว้เพื่อขยายสาย พันธุ์	แหล่งจัดหาอาหาร	15	44.11	8

*หมายเหตุ: การแบ่งปันหรือการเอื้ออาทรเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นฐานของการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

4.3.3.2 การสร้างตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองแดน

จากข้อมูลที่ได้โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ภายในชุมชนคลองแดนเมื่อนำมาพิจารณา ร่วมกับตัวชี้วัดที่มีการพัฒนาขึ้นมาโดยนักคิดและนักวิชาการ โดยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ประเภท คือ ระดับการวิเคราะห์ องค์ประกอบ และตัวชี้วัด เพื่อนำมาเทียบเคียงกับเนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มภายในชุมชนคลองแดน

ทั้งนี้ข้อมูลที่ได้พบจากการทบทวนเอกสารสามารถจำแนกระดับทำการวิเคราะห์จะมีทั้งสิ้น 4 ระดับคือ ระดับสากล (international level) ระดับภูมิภาค (regional level) ระดับชุมชน (community level) และระดับครัวเรือน (household level) และมีองค์ประกอบ 25 องค์ประกอบ แต่เมื่อทำการตัดองค์ประกอบที่ซ้ำและเหมือนกันออกจะเหลือเพียง 16 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การมีอยู่ของอาหาร 2) การเข้าถึงของอาหาร 3) การใช้อาหารให้เกิดประโยชน์ 4) ความเสถียรภาพด้านอาหาร 5) การพึ่งตนเองด้านอาหาร 6) สิทธิในฐานทรัพยากรธรรมชาติชายฝั่งและทะเล 7) สิทธิในฐานทรัพยากรการผลิต 8) ความมั่นคงทางอาหารในมิติทางเศรษฐกิจและสิทธิในระบบอาหาร 9) การเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพ 10) มิติทางวัฒนธรรมและการพัฒนา 11) ความเสี่ยงความเปราะบาง และศักยภาพของครัวเรือนและชุมชน 12) ศักยภาพของครัวเรือน 13) การพึ่งตนเอง 14) ความเพียงพอของอาหาร 15) คุณภาพอาหารและ 16) การปรับตัวของคนในชุมชน และมีตัวชี้วัดทั้งสิ้นจำนวน 55 ตัวชี้วัด แต่เมื่อทำการตัดตัวชี้วัดที่เหมือนและซ้ำออกจะเหลือจำนวน 34 ตัวชี้วัด ดังนี้

- 1) การกระจายผลผลิตจากไร่นาของครัวเรือนและชุมชนหรือวัดจากรายจ่ายค่าอาหาร
- 2) การเข้าถึงระบบตลาด
- 3) การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน มีความสัมพันธ์ทางสังคมและเครือญาติ
- 4) วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ในชุมชน วัฒนธรรมอาหารพื้นบ้านและใช้วัตถุดิบท้องถิ่น
- 5) การใช้ประโยชน์ทรัพยากร
- 6) การติดตามประเมินการผลิตธัญญาหารซึ่งจะเป็นการประเมินจากกลุ่มประเทศที่มีประชากรที่มีรายได้ต่ำและประชากรมีภาวะการขาดแคลนอาหารสูงและการประเมินการเคลื่อนไหวของราคาส่งออกธัญญาหารชนิดต่างๆ
- 7) การประเมินสต็อกคงเหลือของธัญญาหารโลก
- 8) การพิจารณาถึงศักยภาพและความสามารถของประเทศผู้ส่งออกอาหารที่สำคัญ
- 9) การพูดคุยปรึกษาหารือเกี่ยวกับสถานการณ์อาหารของคนในชุมชน

- 10) การมีความรู้เรื่องความรู้และภูมิปัญญาในการเก็บหาอาหารจากธรรมชาติ
- 11) ปัจจัยที่ดิน การมีที่ดิน ขนาดพื้นที่
- 12) การมีอาหารและน้ำเพียงพอสำหรับการบริโภคตลอดทั้งปี
- 13) กิจกรรมที่ทำให้ตัวเองและครัวเรือนมีหลักประกันในการดำรงชีวิต
- 14) ขนาดของประชากรพอเหมาะกับการผลิตภายในชุมชน
- 15) ความปลอดภัยด้านอาหารและโภชนาการ คนในชุมชนได้บริโภคอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ คนในชุมชนได้บริโภคอาหารที่สะอาดและปลอดภัย
- 16) ความสะดวกในการซื้ออาหารจากตลาด
- 17) ความสามารถการแก้ปัญหา
- 18) ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งอาหาร การหาอาหาร
- 19) ความสามารถหรือศักยภาพในการผลิตอาหาร สัดส่วนที่มาของอาหารที่บริโภค การประกอบอาหาร ชุมชนสามารถผลิตอาหารได้อย่างสม่ำเสมอตลอดปี
- 20) ความเสี่ยงจากการลดน้อยลงของการพึ่งตนเองด้านอาหาร
- 21) ความเสี่ยงที่เกิดจากภัยธรรมชาติ
- 22) แหล่งอาหารปริมาณอาหารที่ชุมชนผลิตได้อย่างเพียงพอ ความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรธรรมชาติ
- 23) ชุมชนมีการวางแผนและแนวทางในการอนุรักษ์แหล่งทรัพยากรอาหาร
- 24) ฐานทรัพยากรพันธุกรรม
- 25) ทรัพยากรเพียงพอแก่การบริโภค
- 26) เทคโนโลยีเครื่องมือในการทำมาหากิน
- 27) ภาวะสงครามและอดอยาก
- 28) มีการจัดระบบเพื่อให้ตอบสนองความต้องการของตนเอง
- 29) มีโครงสร้างพื้นฐานที่เพียงพอต่อความต้องการ
- 30) มีแหล่งน้ำอาหารที่เพียงพอตลอดปี แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร
- 31) รายได้ครัวเรือน มีรายได้เพียงพอที่จะซื้ออาหาร
- 32) ฤดูกาล
- 33) สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ
- 34) อัตราการเจริญเติบโตของถันั้นๆ

โดยกลุ่มตัวชี้วัดดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความมีอยู่ (availability) ของอาหารในระดับต่างๆ กันซึ่งจะเชื่อมโยงถึงสถานการณ์ (situation) ความมั่นคงในระดับต่างๆ หรือภัยพิบัติทางธรรมชาติอีกด้วยกิจกรรม (activity) การผลิตและจัดหา (produce and provide) สิทธิ (rights) ในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากร ความสะอาดปลอดภัย (clean and safety or sanitary) ภายใต้ฐานทรัพยากรธรรมชาติภายในท้องถิ่นนั้นๆ (natural resources in community) ในการผลิตอาหาร ทั้งนี้ยังครอบคลุมไปยังการทำการเกษตร ทรัพยากรที่ใช้ในการผลิต และพัฒนาการของสังคมและชุมชนอีกด้วยเมื่อนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มมาเทียบเคียง โดยจัดกลุ่มตัวทำการศึกษาเป็น 3 ระดับคือ 1) ข้อมูลที่ปรากฏในการทำการสัมภาษณ์กลุ่ม 2) ข้อมูลที่ไม่ปรากฏในการทำการสัมภาษณ์กลุ่ม และ 3) ข้อมูลที่ไม่ปรากฏในการทำการสัมภาษณ์กลุ่มแต่ปรากฏในชุมชน (ซึ่งได้จากการสังเกตการณ์ในชุมชน) โดยผลการศึกษาดังกล่าวนี้แสดงดังตารางที่ 4-9

ตารางที่ 4-9 ข้อมูลเปรียบเทียบตัวชี้วัดจากการทบทวนวรรณกรรมและข้อมูลของชุมชนคลองแดน

อ้างอิง	ระดับการวิเคราะห์	องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด	ข้อมูลภายในชุมชนคลองแดน			
				ปรากฏในเนื้อหา	ไม่ปรากฏในเนื้อหา	ไม่ปรากฏในเนื้อหาแต่มีในชุมชน	
Maxwell and Smith (1991)	ระดับการวิเคราะห์	1.การมีอยู่ของอาหาร	1.ฤดูกาล			✓	
			2.แหล่งอาหาร	✓			
			3.ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ			✓	
	ระดับสากล	2.การเข้าถึงของอาหาร	1. การมีที่ดิน			✓	
			2. มีรายได้เพียงพอที่จะซื้ออาหาร	✓			
			3.มีความสัมพันธ์ทางสังคมและเครือญาติ			✓	
	ระดับสากล	3.การใช้อาหารให้เกิดประโยชน์	4 การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน	✓			
			1. การมีความรู้	✓			
			2.ความสามารถหรือศักยภาพในการผลิตอาหาร	✓			
			3. การหาอาหาร	✓			
			4. การประกอบอาหาร			✓	
			5. เทคโนโลยีเครื่องมือในการทำมาหากิน			✓	
	FAO (2006) บัณฑิตวิทยาลัย (2542) พระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ	ระดับสากล	1. การมีอยู่(ความพร้อมเพียง)	1. การประเมินสต็อกคงเหลือของธัญญาหารโลก		✓	
				2. การพิจารณาถึงศักยภาพและความสามารถของประเทศผู้ส่งออกอาหารที่สำคัญ		✓	
				3. การใช้ประโยชน์	3. การสำรวจปริมาณสต็อกคงเหลือของ		✓

อ้างอิง	ระดับการวิเคราะห์	องค์กรประกอบ	ตัวชี้วัด	ข้อมูลภายในชุมชนคลองแดน		
				ปรากฏในเนื้อหา	ไม่ปรากฏในเนื้อหา	ไม่ปรากฏในเนื้อหาแต่มีในชุมชน
(2551)			ธัญญาหาร			
สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ			4. การติดตามประเมินการผลิตธัญญาหารซึ่งจะเป็นการประเมินจากกลุ่มประเทศที่มีประชากรที่มีรายได้ต่ำและประชากรมีภาวะการขาดแคลนอาหารสูงและการประเมินการเคลื่อนไหวของราคาส่งออกธัญญาหารชนิดต่างๆ	✓		
(2551)		อาหาร				
		1.การพึ่งตนเองด้านอาหาร	1. การมีอาหารและน้ำเพียงพอสำหรับการบริโภคตลอดทั้งปี	✓		
			2. สัดส่วนที่มาของอาหารที่บริโภค		✓	
			1. ขนาดพื้นที่		✓	
		2.สิทธิในฐานะทรัพยากรธรรมชาติชายฝั่งและทะเล	2.ความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรธรรมชาติ	✓		
			3.สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ	✓		
			4.องค์ความรู้และภูมิปัญญาในการเก็บหาอาหารจากธรรมชาติ	✓		
		3. สิทธิในฐานะทรัพยากรการผลิต	1. ฐานทรัพยากรพันธุกรรม	✓		
			2. ปัจจัยที่ดิน	✓		
			3. แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร	✓		
มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (2555)	ระดับภูมิภาค	4.ความมั่นคงทางอาหารในมิติทางเศรษฐกิจและสิทธิในระบบอาหาร	1.การกระจายผลผลิตจากไร่นาของครัวเรือนและชุมชนหรือวัดจากรายจ่ายค่าอาหาร	✓		
			2.รายได้ครัวเรือน		✓	
			3.การเข้าถึงระบบตลาด		✓	
		5. การเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพ	1.ความปลอดภัยด้านอาหารและโภชนาการ	✓		
			1. มีการแบ่งปันอาหาร	✓		
		6.มิติทางวัฒนธรรมและการพัฒนา	2.มีการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันในชุมชน	✓		
			3.วัฒนธรรมอาหารพื้นบ้านและใช้วัตถุดิบท้องถิ่น		✓	
		7.ความเสี่ยงความปลอดภัยและศักยภาพของครัวเรือนและชุมชน	1.ความเสี่ยงที่เกิดจากภัยธรรมชาติ	✓		
			2.ความเสี่ยงจากการลดน้อยลงของการพึ่งตนเองด้านอาหาร	✓		
			3.ภาวะสงครามและอดอยาก	✓		
		8.ศักยภาพของครัวเรือน	1.ความสามารถการแก้ปัญหา	✓		

อ้างอิง	ระดับการวิเคราะห์	องค์ประกอบ	ตัวชี้วัด	ข้อมูลภายในชุมชนคลองแดน		
				ปรากฏในเนื้อหา	ไม่ปรากฏในเนื้อหา	ไม่ปรากฏในเนื้อหาแต่มีในชุมชน
			2.การรวมกลุ่มกันช่วยเหลือด้านอาหาร	✓		
สุพจน์บุญแรง (2557)	ระดับชุมชน	1.การมีอยู่	1.ทรัพยากรชุมชน	✓		
		2. การเข้าถึง	2.การใช้ประโยชน์ทรัพยากร	✓		
		3. การใช้ประโยชน์	3.วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ในชุมชน			✓
		4.ความเสถียรภาพของอาหาร				
กาญจนา เทพ (2530)	ระดับ แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้ว และบุคคล ชุมขน	1. การพึ่งตนเอง	1.กิจกรรมที่ทำให้ตัวเองและครัวเรือนมีหลักประกันในการดำรงชีวิต		✓	
			1. มีการจัดระบบเพื่อให้ตอบสนองความต้องการของตนเอง		✓	
ประเวศ วะสี (2531)	ชุมขน	1. การพึ่งตนเอง	1.ทรัพยากรเพียงพอแก่การบริโภค	✓		
			2.อัตราการเจริญเติบโตของดินนั้นๆ		✓	
			3.ขนาดของประชากรพอเหมาะกับการผลิตภายใน		✓	
			4.มีโครงสร้างพื้นฐานที่เพียงพอต่อความต้องการ	✓		
สุพจน์บุญแรงและ สุวรรณ สุวรรณมา (2557)	ชุมขน	1. ความเพียงพอของอาหาร	1.มีแหล่งน้ำอาหารที่เพียงพอตลอดปี	✓		
			2.ชุมชนสามารถผลิตอาหารได้อย่างสม่ำเสมอตลอดปี			✓
			3.ปริมาณอาหารที่ชุมชนผลิตได้อย่างเพียงพอ	✓		
		2. การเข้าถึง	1.ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งอาหาร		✓	
2.ความสะดวกในการซื้ออาหารจากตลาด	✓					
1. คนในชุมชนได้บริโภคอาหารที่สะอาดและปลอดภัย	3. คุณภาพอาหาร	3. คุณภาพอาหาร	1. คนในชุมชนได้บริโภคอาหารที่สะอาดและปลอดภัย	✓		
			2. คนในชุมชนได้บริโภคอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ	✓		
			1.การพูดคุยปรึกษาหารือเกี่ยวกับสถานการณ์อาหารของคนในชุมชน	✓		
			2.ชุมชนมีการวางแผนและแนวทางในการอนุรักษ์แหล่งทรัพยากรอาหาร		✓	

เมื่อได้ข้อมูลดังกล่าวแล้วจึงได้จัดเรียงเนื้อหาองค์ประกอบตามหมวดหมู่ระดับการวิเคราะห์คือหน่วยของครัวเรือนที่วางกรอบไว้ทั้งสิ้น 7 องค์ประกอบ ได้แก่ มิติที่ 1 การมีอยู่ของอาหาร มิติที่ 2 การเข้าถึงอาหาร มิติที่ 3 การใช้อาหารให้เป็นประโยชน์ มิติที่ 4 ความเสถียรภาพ มิติที่ 5 การพึ่งตนเองได้ มิติที่ 6 มิติการปรับตัว และ มิติที่ 7 มิติวัฒนธรรม โดยเนื้อหาตัวชี้วัดมีดังนี้

มิติที่ 1 การมีอยู่ของอาหาร

- ทุกคนสามารถนำมาใช้ได้ตลอดเวลาและนำอาหารมาใช้บริโภคได้อย่างเพียงพอ
- มีความหลากหลายของอาหารและจะต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นด้วย
- มีการสะสมอาหารไว้ให้เพียงพอต่อความต้องการบริโภค
- มีอาหารที่มีคุณภาพที่เหมาะสมซึ่งอาจได้มาจากการผลิตภายในประเทศหรือการนำเข้ารวมถึงความช่วยเหลือทางอาหาร
- การกระจายอาหารและความต้องการทางโภชนาการขั้นพื้นฐานให้กับทุกคนได้อย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ
-

มิติที่ 2 การเข้าถึงอาหาร

- ทุกคนสามารถเข้าถึงอาหารหรือมีทรัพยากรเพียงพอที่จะนำมาประกอบอาหารที่มีคุณค่า
- สามารถหาอาหารที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนได้
- ทุกคนมีสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรสาธารณะร่วม ที่ดิน กฎหมาย ประเพณี การมีอธิปไตยทางอาหาร
- มีรายได้พอที่จะซื้ออาหาร ราคาของอาหารไม่แพงเกินไป
- มีระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ การแบ่งปันความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
- ทุกคนสามารถเข้าถึงทรัพยากรอาหารได้อย่างเสมอภาคและพอเพียงโดยเฉพาะกลุ่มยากจน

มิติที่ 3 การใช้อาหารให้เป็นประโยชน์

- การใช้อาหารให้ถูกต้องตามหลักโภชนาการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานและนำมาใช้เพื่อสุขภาพของบุคคลและมีคุณค่าทางโภชนาการมีความปลอดภัยไม่เป็นอันตรายต่อร่างกาย
- การใช้ประโยชน์ด้านอาหารที่เพียงพอ น้ำสะอาดและการรักษาสุขภาพและสุขอนามัยเพื่อที่จะเข้าถึงภาวะความเป็นอยู่ที่ดีทางโภชนาการ

มิติที่ 4 ความเสถียรภาพ

- ทุกคนจะต้องเข้าถึงอาหารได้อย่างเพียงพอตลอดเวลา
- มีความสามารถเข้าถึงอาหารที่เพียงพอตลอดเวลาไม่ต้องเสี่ยงกับการไม่เข้าถึงอาหารอันเป็นผลมาจากวิกฤตที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน
- ทุกคนมีความยั่งยืนในความมั่นคงทางอาหารและพยายามให้รุ่นหลังได้มีอาหารที่เพียงพอโดยคำนึงถึงคุณภาพชีวิตของคนในสังคมควบคู่กับการเจริญทางเศรษฐกิจ
- มีการสืบทอดการใช้อาหารดั้งเดิมรวมถึงพิธีกรรมหรือวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง
- การมีอาหารกินอย่างสม่ำเสมอตลอดทั้งปีหรือมีต่อเนื่องซึ่งมาจากการวางแผนการผลิตที่ต่อเนื่องหรือการหาอาหารป่าและแหล่งอาหารตามธรรมชาติตามฤดูกาล

มิติที่ 5 การพึ่งตนเองได้

- มีความสามารถที่จะผลิตอาหารได้เองโดยไม่พึ่งพิงการนำเข้าอาหารจากพื้นที่หรือต่างประเทศ
- การผลิตอาหารเองหรือการหาอาหารจากธรรมชาติรวมทั้งการแลกเปลี่ยนอาหารของชุมชนและระหว่างชุมชน
- การผลิตข้าวไว้กินเองและผลิตให้มากกว่าที่บริโภคแต่ละปีและผักในระบบไร่นาผสมผสาน รวมทั้งป่า
- การปลูกหลากหลายและปลูกในสิ่งที่กินอีกทั้งยังปลูกอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง
- มีทรัพยากรสมบูรณ์และมีปัจจัยการผลิตที่มั่นคง

- มีการสร้างเครือข่ายทางอาหารชุมชนและต้องซื้ออาหารไม่เกินร้อยละ 40 ของปริมาณการบริโภคอาหารทั้งหมด
- ชุมชนไม่ต้องพึ่งพิงความช่วยเหลือเร่งด่วนจากแหล่งทุนภายนอกหรือความช่วยเหลือด้านอาหารจากภาครัฐ

มติที่ 6 มติการการปรับตัว

- คริวเรือนจะพยายามแก้ไขปัญหาโดยลดความเสี่ยงและจัดการความเสี่ยงอันนำมาสู่การความมั่นคงทางด้านอาหาร
- ชุมชนมีศักยภาพและความสามารถพึ่งพาและดูแลจัดการด้านอาหารได้มากขึ้นก็จะแก้ไขปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารได้อย่างยั่งยืนขึ้น
- ความมั่นคงทางอาหารของปัจเจกบุคคลและคริวเรือนมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับบริบทแวดล้อมในชุมชน
- ความมั่นคงทางอาหารชุมชนเน้นการแก้ไขปัญหาอาหารที่ระบบอาหารท้องถิ่น โดยพิจารณาทั้งห่วงโซ่อุปทานอาหาร ตั้งแต่สภาพการผลิตทางการเกษตร การจัดจำหน่าย การขนส่ง
- มีศักยภาพในการปรับตัวการผลิตอาหารดั้งเดิมเพื่อสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม

มติที่ 7 มติวัฒนธรรม

- การเข้าถึงความมั่นคง
- ความอุดมสมบูรณ์ของอาหารและยาจากพืช
- การสืบทอดการใช้อาหารดั้งเดิมรวมถึงพิธีกรรมหรือวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง
- ศักยภาพในการปรับตัวการผลิตอาหารดั้งเดิมเพื่อสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม
- การมีอาหารกินอย่างสม่ำเสมอ ตลอดปี

ทั้งนี้ชุดข้อมูลดังกล่าวนี้จะถูกนำมาพัฒนาร่วมกันกับสมาชิกในชุมชนคลองแดนเพื่อคัดเลือกและนำมาสร้างเป็นดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของคริวเรือนภายในชุมชนคลองแดน

4.3.4 การคัดเลือกตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน

จากการประชุมเพื่อพัฒนารอบตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน ผู้เข้าร่วม ประกอบด้วย ผู้สูงอายุ จำนวน 12 คน ผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับอาหาร จำนวน 19 คน และประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่ในพื้นที่วิจัย จำนวน 34 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 68 คน

โดยผู้ศึกษาได้กล่าวถึงกระบวนการทำงานที่ดำเนินงานมาระยะแรกคือการสัมภาษณ์กลุ่ม (ทั้งนี้การทำกรประชุมกลุ่ม ผู้เข้าร่วมสัมภาษณ์กลุ่มบางส่วนเข้าร่วมด้วย) แล้วนำข้อมูลที่ได้มาจำแนกองค์ประกอบแล้วเปรียบเทียบกับข้อมูลของผู้รู้และนักวิชาการได้พัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารได้ทำการศึกษาไว้ และการประชุมกลุ่มครั้งนี้ได้นำข้อมูลที่ทำมานำเสนอและขอความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมว่าข้อมูลเหล่านี้จะสามารถนำมาชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของคนภายในชุมชนคลองแดนได้หรือไม่ หากไม่ได้จะต้องมีอะไรมาเป็นตัวชี้วัดแทน ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้ทำข้อตกลงกับผู้เข้าร่วมว่า หากมีความเห็นว่ามีใช้หรือไม่ให้ผู้เข้าร่วมทำการยกมือสนับสนุน จากผลการศึกษาพบว่าประเด็นเรื่องรายได้ที่หาได้เพื่อทำการจัดซื้ออาหารเป็นประเด็นที่ผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มให้ความเห็นเป็นอันดับแรกของการยอมรับตัวชี้วัดของความมั่นคงทางด้านอาหาร และนอกจากนั้นประเด็นองค์ประกอบมิติด้านวัฒนธรรม พบว่า ตัวชี้วัดทางด้านวัฒนธรรมไม่มีการให้ข้อมูลเนื่องจากผู้ให้ข้อมูลมีความคิดเห็นว่าเป็นประเด็นที่แทรกอยู่ในทุกกระบวนการ และทุกประเด็นของตัวชี้วัดต่างๆ โดยผลการศึกษาแสดงได้ดังตารางที่ 4-10

ตารางที่4-10 ผลการพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารร่วมของสมาชิกชุมชนคลองแดน

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัดที่ได้จากการพัฒนาระบบการสัมภาษณ์กลุ่มและทบทวนเอกสาร	พัฒนาร่วมกับชุมชน	ความถี่	ลำดับความสำคัญ
การมีอยู่ของอาหาร	ทุกคนสามารถนำมาใช้ได้ตลอดเวลาและนำอาหารมาใช้บริโภคได้อย่างเพียงพอ	สามารถนำอาหารมาบริโภคได้ตลอด	31	5
	มีความหลากหลายของอาหารและจะต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นด้วย	มีความหลากหลายของอาหารที่สอดคล้องกับชุมชน	23	12
	มีการสะสมอาหารไว้ให้เพียงพอต่อความต้องการบริโภค	มีการสะสมอาหาร	15	19
	มีอาหารที่มีคุณภาพที่เหมาะสมซึ่งอาจได้มาจากการผลิตภายในประเทศหรือการนำเข้า รวมถึงความช่วยเหลือทางอาหาร	การมีอาหารที่มีคุณภาพเพียงพอ	18	16
	การกระจายอาหารและความต้องการทางโภชนาการขั้นพื้นฐานให้กับทุกคนได้อย่าง	มีพื้นที่ในการผลิตและที่อยู่อาศัย	16	18

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัดที่ได้จากการพัฒนากระบวนการ สัมภาษณ์กลุ่มและทบทวนเอกสาร	พัฒนาร่วมกับชุมชน	ความถี่	ลำดับ ความ สำคัญ
	เพียงพอและมีประสิทธิภาพ			
		รายได้	48	1
		รายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือน	29	7
		การออม	19	15
	ทุกคนสามารถเข้าถึงอาหารหรือมีทรัพยากร เพียงพอที่จะนำมาประกอบอาหารที่มีคุณค่า	ทุกคนสามารถเข้าถึงอาหารจาก แหล่งอาหารในชุมชนอย่าง เพียงพอ	18	16
	สามารถหาอาหารที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนได้	ชุมชนมีพื้นที่สาธารณะในการหา อาหารเช่น คลอง ป่าสาธารณะ เป็นต้น	22	13
	ทุกคนมีสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร สาธารณะร่วม ที่ดิน กฎหมายประเพณี การ มือฉิปโดยทางอาหาร	ชุมชนมีพื้นที่สำหรับเป็นแหล่ง อาหาร	14	20
	มีรายได้พอที่จะซื้ออาหาร ราคาของอาหาร ไม่แพงเกินไป	มีรายได้เพียงพอที่นำไปซื้ออาหาร	48	1
การเข้าถึงอาหาร	มีระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบ ความสัมพันธ์แบบเครือญาติการแบ่งปันการ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน	มีความสัมพันธ์ทางสังคม เครือ ญาติ	24	11
		ครัวเรือนและชุมชนมีการเข้าถึง ตลาดเพื่อซื้อหาอาหาร	15	19
		ครัวเรือนมีปัจจัยในการผลิต เช่น มีที่ดินทำกิน	28	8
		มีเครือข่ายเกี่ยวกับระบบผลิต อาหาร	10	22
		ประเภทอาหารที่มีอยู่ในชุมชน	14	20
		มีแหล่งน้ำที่สมบูรณ์	26	9
		ความสมบูรณ์ของทรัพยากร ท้องถิ่น	39	2
		มีการถ่ายทอดความรู้เรื่องอาหาร	8	
การใช้อาหารให้ เป็นประโยชน์	การใช้อาหารให้ถูกต้องตามหลักโภชนาการ ตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานและ นำมาใช้เพื่อสุขภาพของบุคคลและมีคุณค่า ทางโภชนาการมีความปลอดภัยไม่เป็น อันตรายต่อร่างกายการ	รับประทานอาหารที่ปลอดภัย	25	10
	การใช้ประโยชน์ด้านอาหารที่เพียงพอ สะอาดและการรักษาสุขภาพและสุขอนามัย	คนในครัวเรือนไม่มีปัญหาด้าน สุขภาพที่มาจากอาหาร	32	4

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัดที่ได้จากการพัฒนากระบวนการ สัมภาษณ์กลุ่มและทบทวนเอกสาร	พัฒนาร่วมกับชุมชน	ความถี่	ลำดับ ความ สำคัญ
	เพื่อที่จะเข้าถึงภาวะความเป็นอยู่ที่ดีทาง โภชนาการซึ่ง			
		มีการพึ่งพิงปัจจัยการผลิต ภายนอกน้อย	10	22
		มีกิจกรรมหลากหลายในพื้นที่ การเกษตร	15	19
	ทุกคนจะต้องเข้าถึงอาหารได้อย่างเพียงพอ ตลอดเวลา	ไม่มีความเสี่ยงต่อการไม่มีอาหาร	7	25
	มีความสามารถเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ตลอดเวลาไม่ต้องเสี่ยงกับการไม่เข้าถึง อาหารอันเป็นผลมาจากวิกฤตที่เกิดขึ้นอย่าง กะทันหัน	มีอาหารกินอย่างสม่ำเสมอ	30	6
	ทุกคนมีความยั่งยืนในความมั่นคงทางอาหาร และพยายามให้รุ่นหลังได้มีอาหารที่เพียงพอ โดยคำนึงถึงคุณภาพชีวิตของคนในสังคม ควบคู่กับการเจริญทางเศรษฐกิจ	มีการใช้ภูมิปัญญาและองค์ ความรู้ในท้องถิ่นในการผลิต	25	10
เสถียรภาพ	มีการสืบทอดการใช้อาหารดั้งเดิมรวมถึง พิธีกรรมหรือวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง	มีการถ่ายทอดการใช้เมนูอาหาร ท้องถิ่น	5	26
	การมีอาหารกินอย่างสม่ำเสมอตลอดทั้งปี หรือมีต่อเนื่องซึ่งมาจากการวางแผนการผลิต ที่ต่อเนื่องหรือการหาอาหารป่าและแหล่ง อาหารตามธรรมชาติตามฤดูกาล	มีการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ พืชพรรณต่างๆ	24	11
		ปลอดภัยและมี	28	8
	มีความสามารถที่จะผลิตอาหารได้เองโดยไม่ พึ่งพิงการนำเข้าอาหารจากพื้นที่หรือ ต่างประเทศ	มีความสามารถในการผลิตอาหาร เองได้	18	16
	การผลิตอาหารเองหรือการหาอาหารจาก ธรรมชาติรวมทั้งการแลกเปลี่ยนอาหารของ ชุมชนและระหว่างชุมชน	ผลิตมากกว่าบริโภค	29	7
การพึ่งตนเองได้	การผลิตข้าวไว้กินเองและผลิตให้มากกว่าที่ บริโภคแต่ละปีและฝักในระบอบไร่หมุนเวียน รวมทั้งป่า	มีการผลิตที่หลากหลาย	19	15
	การปลูกหลากหลายและปลูกในสิ่งที่กินอีก ทั้งยังปลูกอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง	มีสัดส่วนอาหารที่มาจากแหล่ง อาหารในชุมชนและการผลิต มากกว่า ซื้อ ในสัดส่วน 60 : 40	21	14
	มีทรัพยากรสมบูรณ์และมีปัจจัยการผลิตที่ มั่นคง	มีทรัพยากรอาหารและปัจจัยการ ผลิตที่มั่นคง	12	21

องค์ประกอบ	ตัวชี้วัดที่ได้จากการพัฒนากระบวนการ สัมภาษณ์กลุ่มและทบทวนเอกสาร	พัฒนาร่วมกับชุมชน	ความถี่	ลำดับ ความ สำคัญ
	มีการสร้างเครือข่ายทางอาหารชุมชนและ ต้องซื้ออาหารไม่เกินร้อยละ 40 ของปริมาณ การบริโภคอาหารทั้งหมด	มีค่าใช้จ่ายด้านอาหารน้อยกว่า ร้อยละ 50 ของรายได้	37	3
	ชุมชนไม่ต้องพึ่งพิงความช่วยเหลือเร่งด่วน จากแหล่งทุนภายนอกหรือความช่วยเหลือ ด้านอาหารจากภาครัฐ			
	ครัวเรือนจะพยายามแก้ไขปัญหาโดยลด ความเสี่ยงและจัดการความเสี่ยงอันนำมาสู่ การความมั่นคงทางด้านอาหาร	การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับด้าน อาหาร	9	23
	ชุมชนมีศักยภาพและความสามารถพึ่งพา และดูแลจัดการด้านอาหารได้มากขึ้นก็จะ แก้ปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารได้อย่าง ยั่งยืนขึ้น	การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ด้านสิ่งแวดล้อม	17	17
	ความมั่นคงทางอาหารของปัจเจกบุคคลและ ครัวเรือนมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับบริบท แวดล้อมในชุมชน	การแลกเปลี่ยนอาหาร	8	24
มี ติ ก า ร ก า ร ปร ิ บ ั ต ั ว	ความมั่นคงทางอาหารชุมชนเน้นการแก้ไข ปัญหาอาหารที่ ระบบอาหารท้องถิ่น โดย พิจารณาทั้งห่วงโซ่อุปทานอาหาร ตั้งแต่ สภาพการผลิตทางการเกษตร การจัด จำหน่าย การขนส่ง	การสำรองอาหาร	7	25
	มีศักยภาพในการปรับตัวการผลิตอาหาร ดั้งเดิมเพื่อสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทาง สิ่งแวดล้อม	การเตรียมรับมือการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมบริโภค	10	22
		การรวมกลุ่มของชุมชน	15	19
		ภัยธรรมชาติ	10	22
มี ติ วิ ฒ น ธรรม	การเข้าถึงความมั่นคง ความอุดมสมบูรณ์ของอาหารและยาจากพืช การสืบทอดการใช้อาหารดั้งเดิมรวมถึง พิธีกรรมหรือวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง	ตัวชี้วัดทางด้านวัฒนธรรมไม่มี การให้ข้อมูลเนื่องจากผู้ให้ข้อมูล มีความคิดเห็นว่าเป็นประเด็นที่ แทรกอยู่ในทุกกระบวนการ และ ทุกประเด็นของตัวชี้วัดต่างๆ		
	ศักยภาพในการปรับตัวการผลิตอาหาร ดั้งเดิมเพื่อสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทาง สิ่งแวดล้อม			
	การมีอาหารกินอย่างสม่ำเสมอ ตลอดปี			

ตารางที่ 4-11 สรุปลำดับความสำคัญของการพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารร่วมของสมาชิก
ชุมชนคลองแดน

พัฒนาร่วมกับชุมชน	ลำดับ ความสำคัญ
มีรายได้เพียงพอที่นำไปซื้ออาหาร	1
รายได้	1
ความสมบูรณ์ของทรัพยากรท้องถิ่น	2
มีค่าใช้จ่ายด้านอาหารน้อยกว่าร้อยละ 50 ของรายได้	3
คนในครัวเรือนไม่มีปัญหาด้านสุขภาพที่มาจากอาหาร	4
สามารถนำอาหารมาบริโภคได้ตลอด	5
มีอาหารกินอย่างสม่ำเสมอ	6
รายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือน	7
ผลิตมากกว่าบริโภค	7
ครัวเรือนมีปัจจัยในการผลิตเช่นมีที่ดินทำกิน	8
ปลอดภัย	8
มีแหล่งน้ำที่สมบูรณ์	9
มีการใช้ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ในท้องถิ่นในการผลิต	10
รับประทานอาหารที่ปลอดภัย	10
มีความสัมพันธ์ทางสังคมเครือญาติ	11
มีการดูแลทรัพยากรธรรมชาติเช่นดิน น้ำ พืชพรรณต่างๆ	11
มีความหลากหลายของอาหารที่สอดคล้องกับชุมชน	12
ชุมชนมีพื้นที่สาธารณะในการหาอาหารเช่นคลอง ป่าสาธารณะ เป็นต้น	13
มีสัดส่วนอาหารที่มาจากแหล่งอาหารในชุมชนและการผลิตมากกว่า ซื้อ ในสัดส่วน 60 : 40	14
การออม	15
มีการผลิตที่หลากหลาย	15
มีความสามารถในการผลิตอาหารเองได้	16
ทุกคนสามารถเข้าถึงอาหารจากแหล่งอาหารในชุมชนอย่างเพียงพอ	16
การมีอาหารที่มีคุณภาพเพียงพอ	16
การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม	17
มีพื้นที่ในการผลิตและที่อยู่อาศัย	18
มีกิจกรรมหลากหลายในพื้นที่การเกษตร	19
การรวมกลุ่มของชุมชน	19

พัฒนาร่วมกับชุมชน	ลำดับ ความสำคัญ
ครัวเรือนและชุมชนมีการเข้าถึงตลาดเพื่อซื้อหาอาหาร	19
มีการสะสมอาหาร	19
ประเภทอาหารที่มีอยู่ในชุมชน	20
ชุมชนมีพื้นที่สำหรับเป็นแหล่งอาหาร	20
มีทรัพยากรอาหารและปัจจัยการผลิตที่มั่นคง	21
มีการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตภายนอกน้อย	22
มีเครือข่ายเกี่ยวกับระบบผลิตอาหาร	22
ภัยธรรมชาติ	22
การเตรียมรับมือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบริโภค	22
การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับด้านอาหาร	23
การแลกเปลี่ยนอาหาร	24
การสำรองอาหาร	25
ไม่มีความเสี่ยงต่อการไม่มีอาหาร	25
มีการถ่ายทอดความรู้เรื่องอาหาร	26
มีการถ่ายทอดการใช้เมนูอาหารท้องถิ่น	26

จากข้อมูลดังกล่าว ผู้ศึกษาได้จัดหมวดหมู่ของระดับการวิเคราะห์ขึ้นมาใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับการศึกษาครัวเรือนภายในชุมชนคลองแดน จำแนกองค์ประกอบทั้งสิ้น 6 องค์ประกอบคือ 1) การมีอยู่ของอาหาร (ความเพียงพอ) 2) การเข้าถึงอาหารของครัวเรือน 3) การใช้ประโยชน์จากครัวเรือน 4) เสถียรภาพของอาหารของครัวเรือน 5) การพึ่งตนเอง และ 6) การปรับตัว โดยจำแนกระดับการวิเคราะห์ตัวชี้วัดเป็น 4 ระดับ คือ 1) ระดับย่อยสุดคือหน่วยระดับแปลง (field unit) ซึ่งพิจารณาถึงกิจกรรม วิธีปฏิบัติ ปัจจัยการผลิต เป็นต้น 2) ระดับหน่วยครัวเรือน (household unit) จะเป็นกิจกรรมการจัดการ รายได้ รายจ่าย เป็นต้น 3) ระดับหน่วยชุมชน (community unit) เป็นการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งสามารถพิจารณาถึงสิทธิการใช้ประโยชน์ร่วม การเอื้ออาทร เป็นต้น และ 4) สิ่งแวดล้อม (environment unit) คือความสมบูรณ์ของทรัพยากรต่างๆ และมีตัวชี้วัดทั้งสิ้น 42 ตัวชี้วัด โดยแสดงได้ดังตารางที่ 4-12 ซึ่งแสดงถึงตัวชี้วัดและคำอธิบายตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองแดน

ตารางที่ 4-12 ตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองแดน

องค์ประกอบ	ระดับ	ตัวชี้วัด	คำอธิบาย
การมีอยู่ของ อาหาร (ความ เพียงพอ)	ครัวเรือน	การมีอาหารที่มีคุณภาพเพียงพอ	รู้แหล่งที่มาของอาหารที่มาบริโภค
		สามารถนำอาหารมาบริโภคได้	
		ตลอด	สามารถทำอาหารได้ตลอดเวลา
		มีความหลากหลายของอาหารที่	
		สอดคล้องกับชุมชน	มีวัตถุดิบที่ใช้ในการทำงานมากกว่า
		มีการสะสมอาหาร	ครัวเรือนมีการสำรองอาหารไว้เผื่อยาม
			ขาดแคลน
		มีพื้นที่ในการผลิตและที่อยู่อาศัย	ครัวเรือนมีที่ดินเพียงพอต่อการอยู่
		รายได้	อาศัยและผลิต
		รายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือน	ครัวเรือนมีรายได้ประจำ
การเข้าถึงอาหาร ของครัวเรือน	ครัวเรือน	การออม	ครัวเรือนมีรายได้ที่เพียงพอสำหรับการ
			ซื้ออาหาร
		ทุกคนสามารถเข้าถึงอาหารจาก	มีการออมทรัพย์
		แหล่งอาหารในชุมชนอย่างเพียงพอ	
			ครัวเรือนมีที่ดินเพียงพอต่อการอยู่
		มีรายได้เพียงพอที่นำไปซื้ออาหาร	ครัวเรือนมีรายได้ที่เพียงพอสำหรับการ
			ซื้ออาหาร
		มีแหล่งน้ำที่สมบูรณ์	มีการออมทรัพย์
			ครัวเรือนมีที่ดินเพียงพอต่อการอยู่
		มีความสัมพันธ์ทางสังคม เครือญาติ	มีการแบ่งปันอาหาร หรือไปมาหาสู่
	ระหว่างเครือญาติ		
ชุมชน	ชุมชน	ประเภทอาหารที่มีอยู่ในชุมชน	มีจำนวนชนิดอาหารที่มีอยู่ในชุมชน
			มากกว่า 50 ชนิด
		มีเครือข่ายเกี่ยวกับระบบผลิต	มีกลุ่มหรือเครือข่ายในช่วยเหลือในการ
		อาหาร	ผลิตอาหาร
		ชุมชนมีพื้นที่สำหรับเป็นแหล่ง	ครัวเรือนสามารถหาอาหารจากแหล่ง
		อาหาร	ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน
			มีการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องอาหาร
	ให้แก่รุ่นลูก หลาน หรือคนทั่วไป		
แปลงเกษตร	ครัวเรือน	ครัวเรือนและชุมชนมีการเข้าถึง	ครัวเรือนสามารถซื้อสิ่งของ จาก ตลาด
		ระบบตลาด	นัด ร้านชุมชน และร้านค้านอกชุมชน
	ครัวเรือนมีปัจจัยในการผลิต	ครัวเรือนมีเงินทุน และแรงงานในการ	

องค์ประกอบ	ระดับ	ตัวชี้วัด	คำอธิบาย
			ผลิต
การใช้ประโยชน์ จากครัวเรือน	สิ่งแวดล้อม	ความสมบูรณ์ของทรัพยากรท้องถิ่น	ทรัพยากรอาหารของท้องถิ่น
	ครัวเรือน	รับประทานอาหารที่ปลอดภัย	อาหารที่รับประทานไปแล้วปลอดภัยไม่ เป็นโรค
		คนในครัวเรือนไม่มีปัญหาด้าน สุขภาพที่มาจากอาหาร	คนในครัวเรือนไม่มีใครเป็นโรคจาก อาหารที่รับประทานในแต่ละมื้อ
	ชุมชน	มีการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตภายนอก	มีการใช้อุปกรณ์ เครื่องมือ หรือปัจจัย ต่างๆที่ส่งเสริมในการผลิต
แปลงเกษตร	มีกิจกรรมหลากหลายในพื้นที่ การเกษตร	มีการปลูกพืชที่หลากหลายในพื้นที่ที่ทำ การเกษตรของครัวเรือน	
เสถียรภาพของ อาหารของ ครัวเรือน	ครัวเรือน	ไม่มีความเสี่ยงต่อการไม่มีอาหาร	ไม่เจอปัญหาไม่มีอาหารรับประทาน
		มีอาหารกินอย่างสม่ำเสมอ	มีอาหารให้ทานตามที่ต้องการ
	ชุมชน	มีการถ่ายทอดการใช้เมนูอาหาร ท้องถิ่น	ในชุมชนมีการสอนการทำเมนูอาหาร
		มีการใช้ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ ในท้องถิ่นในการผลิต	ชุมชนมีองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาใน การผลิตอาหารท้องถิ่น
	แปลงเกษตร	ปลอดภัยสารเคมี	ไม่มีการใช้สารเคมีในการผลิต
สิ่งแวดล้อม	มีการดูแลทรัพยากรธรรมชาติเช่น ดิน น้ำ พืชพรรณต่าง ๆ	ชุมชนมีการอนุรักษ์ น้ำ ดิน และพืช พรรณต่างๆ	
การพึ่งตนเอง			มีเมล็ดพันธุ์ หรือ องค์ความรู้ในการ ผลิต
		มีความสามารถในการผลิต	ผลิตมากกว่าบริโภค
		ผลิตมากกว่าบริโภค	ปลูกมากกว่าบริโภค
	ครัวเรือน	มีการผลิตที่หลากหลาย	มีการปลูกพืชที่มากกว่า 1 ชนิด
		มีสัดส่วนอาหารที่มาจากแหล่ง อาหารในชุมชนและการผลิต มากกว่า ซื้อมากกว่า 60 : 40	มีสัดส่วนอาหารที่มาจากแหล่งอาหาร ในชุมชนและการผลิต มากกว่า ซื้อมากกว่า สัดส่วน 60 : 40
		มีค่าใช้จ่ายด้านอาหารน้อยกว่า 50 % ของรายได้	มีค่าใช้จ่ายด้านอาหารน้อยกว่า 50 % ของรายได้
		มีทรัพยากรอาหารและปัจจัยการผลิตที่มั่นคง	ชุมชนมีอาหารและปัจจัยการผลิตที่ มั่นคง
การปรับตัว	ครัวเรือน		หากประสบปัญหาในเรื่องอาหาร สามารถแก้ไขปัญหาได้ โดยสามารถมี อาหารรับประทาน
		การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับด้านอาหาร	

องค์ประกอบ	ระดับ	ตัวชี้วัด	คำอธิบาย
		การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม	มีการเตรียมตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ดิน อากาศ น้ำ เป็นต้น
		การเตรียมรับมือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบริโภค	มีแนวทางในการแก้ปัญหาของการเปลี่ยนแปลงด้านอาหาร
	ชุมชน	การสำรองอาหาร	ครัวเรือนมีการสำรองอาหารไว้เพื่อยามขาดแคลน
		การรวมกลุ่มของชุมชน	ชุมชนมีการรวมกลุ่มเพื่อสร้างความอยู่ดีกินดี และความเข้มแข็งของชุมชน
		การแลกเปลี่ยนอาหาร	มีการแลกเปลี่ยน ให้ยืม ขอยืม อาหารระหว่างครัวเรือน
สิ่งแวดล้อม		ภัยธรรมชาติ	มีความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ

4.4 ผลการตรวจสอบข้อมูลสถานภาพความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน

จากการศึกษาสถานภาพความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดนโดยการสัมภาษณ์ครัวเรือน และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติ ซึ่งผู้ศึกษาได้ดำเนินการตรวจสอบผลการศึกษาโดยการจัดประชุมกลุ่ม และนำข้อมูลมาสะท้อนกลับ ซึ่งประกอบด้วยผลการสรุปสภาพความมั่นคงทางอาหารในระดับต่างๆ และข้อเสนอแนะแนวทางในการสร้างความมั่นคงทางอาหารจากข้อมูลระดับครัวเรือนในการตรวจสอบข้อมูลดังกล่าวมีผู้เข้าร่วมประชุมรับฟังผล ทั้งหมด 46 คน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน จำนวน 2 คน ผู้สูงอายุ จำนวน 9 คน ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับอาหารจำนวน 20 คน และประชาชนทั่วไป จำนวน 15 คน พบว่า ผู้เข้าร่วมทั้งหมดยอมรับในข้อมูล และแสดงความคิดเห็นเป็นไปในทิศทางเดียวกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องรายจ่ายค่าอาหารภายในครัวเรือน ทั้งนี้หลังจากนำเสนอข้อมูลดังกล่าวแล้วในการประชุมยังมีการนำเสนอประเด็นเพิ่มเติม ซึ่งแสดงดังตารางที่ 4-13

ตารางที่ 4-13 ประเด็นเพิ่มเติมในการพัฒนาดัชนีความมั่นคงทางอาหาร

ประเด็น	ข้อเสนอแนะ
สิ่งแวดล้อม	
ดิน	ขอความร่วมมือกับเกษตรกรในการปลูกพืชหมุนเวียนและควรมีการเติมวัตถุธาตุเพื่อปรับสภาพดิน
น้ำ	ควรให้ความรู้และสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชนในการรักษาแม่น้ำลำคลอง
พืชผักในชุมชน	ส่งเสริมการปลูกพืชท้องถิ่นที่เป็นอาหาร
ภัยพิบัติ	ควรมีการสร้างองค์ความรู้แก่ชุมชนในเรื่องการเฝ้าระวัง ป้องกันภัยพิบัติ เพื่อให้ชุมชนสามารถปรับตัวได้เหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปคู่กับวิถีของชุมชน
ทรัพยากรธรรมชาติ	ชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมกับหน่วยงานรัฐ
แปลงเกษตร	
การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตในสังคมเกษตร	สนับสนุนกิจกรรมให้ชุมชนมีการรวมกลุ่มไปช่วยกันทำหรือลงแขก
การบุกกรุกพื้นที่พืชเศรษฐกิจ	สนับสนุนการผลิตทางการเกษตรที่สอดคล้องกับพื้นที่
การจัดการน้ำสำหรับพื้นที่เกษตร	สนับสนุนการจัดการน้ำของชุมชน บนพื้นฐานการใช้ภูมิปัญญาของท้องถิ่น เช่น สระ พัง สร้างกระบวนการการใช้ประโยชน์สูงสุดของการจัดการน้ำโดยให้มีเพียงพอและเท่าเทียมกัน
การใช้สารเคมีในการผลิต	สร้างจิตสำนึกให้แก่เกษตรกรในการลดต้นทุน การใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลง สนับสนุนให้ใช้ปุ๋ยชีวภาพหรือปุ๋ยหมัก
การลดต้นทุนการผลิต	สนับสนุนให้ใช้แรงงานคนและเครื่องจักรขนาดเล็กที่มีอยู่ในครัวเรือน สนับสนุนให้ชุมชนจัดซื้อเครื่องจักรในลักษณะกลุ่มแล้วใช้ร่วมกัน โดยมีการจ่ายบำรุง และค่าแรงงาน
องค์ความรู้และการใช้เทคโนโลยี	สนับสนุนให้ความรู้พื้นฐานแก่ชุมชนมีความสามารถในการผลิต เพื่อให้ชุมชนนำองค์ความรู้ที่มีไปใช้ในการวางแผนและพัฒนาภาคการเกษตร สนับสนุนให้เกษตรกรศึกษาหาความรู้พึ่งพาตนเองร่วมกันโดยใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาปรับใช้และสร้างความรู้ที่สอดคล้องกับสภาพชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน
การเกษตรแบบยั่งยืน	ส่งเสริมให้เกษตรกรในชุมชนทำเกษตรอินทรีย์ เกษตรยั่งยืน
พันธุ์พืชและสัตว์	ร่วมกันช่วยเก็บหรือรักษาพันธุ์พืชสัตว์ที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้คงอยู่กับชุมชนต่อไป สร้างธนาคารพันธุ์พืชและสัตว์ของชุมชน

ประเด็น	ข้อเสนอแนะ
ราคาผลิต	กลุ่มเกษตรกรต้องมีความรู้ด้านการตลาด ต้องประเมินความต้องการของตลาด หาแหล่งรับซื้อผลผลิตที่ให้ราคาเป็นธรรม
ระบบการเงิน	ส่งเสริมให้เกษตรกรบันทึกข้อมูลการเงินในแปลงเกษตรเพื่อให้ทราบถึงต้นทุนในการผลิต
เกษตรกรรุ่นใหม่	สร้างแรงจูงใจให้เยาวชนหรือเกษตรกรรุ่นใหม่ เพื่อให้มีจิตสำนึกเห็นคุณค่าอาชีพเกษตรกรและวิถีชีวิตที่อบอุ่น
ชุมชน	
การจัดระบบเพื่อรองรับภาวะวิกฤตทางอาหาร	พัฒนาแนวทางการจัดการความมั่นคงทางอาหารในภาวะวิกฤต วางแผนป้องกันการขาดแคลนวัตถุดิบอาหารต่างๆ
ทรัพยากรอาหารในชุมชน	จัดทำแผนการจัดการทรัพยากรอาหารของชุมชน
การฟื้นฟูอาหารท้องถิ่น	ชุมชนร่วมกันฟื้นฟูและจัดทำ “เมนูอาหารท้องถิ่น” จัดหลักสูตรอบรมการพัฒนาอาหารท้องถิ่น ควรมีการนำประเด็นเกี่ยวกับเรื่องพืชอาหาร และ/หรือ แหล่งอาหารของชุมชน ตลอดจนภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับอาหารของชุมชน
ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน	ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนอาหารในชุมชน “กิจกรรมอาหารข้ามรั้ว”
ครัวเรือน	
ระบบการเงิน	ควรมีการบันทึกค่าใช้จ่ายในครัวเรือน
รายได้	สร้างทางเลือกอาชีพในชุมชนให้มากขึ้น ส่งเสริมการผลิตแบบครบวงจร ส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ทั้งในระบบครัวเรือนและระบบกลุ่มเพื่อเสริมรายได้หลัก
การลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน	ส่งเสริมการปลูกผักสวนครัวหรือสวนหลังบ้าน
การพึ่งตนเองด้านอาหาร	ส่งเสริมให้ครัวเรือนพึ่งพาอาหารจากภายนอกให้ลดลง พึ่งพาอาศัยอาหารจากแหล่งธรรมชาติหรือการผลิตเพื่อลดค่าใช้จ่าย
การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบริโภค	ครัวเรือนควรปลูกฝังในด้านคุณค่าของอาหารท้องถิ่น ครัวเรือนควรมีการปรับปรุงเมนูอาหารให้มีความน่าสนใจ

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

จากการ “มีอะไรเป็นตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน” ซึ่งเป็นคำถามวิจัยเริ่มต้นของการศึกษาในครั้งนี้จนเกิดวัตถุประสงค์การศึกษา 2 ข้อด้วยกันคือ 1) สํารวจสถานภาพความมั่นคงของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลาและ 2) การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือน โดยการศึกษาครั้งนี้เป็นกรณีศึกษาเฉพาะในชุมชนคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา

โดยกระบวนการศึกษานั้นเริ่มจากต้นจากการพัฒนาเครื่องมือ แล้วนำเครื่องมือดังกล่าวมาทำการสัมภาษณ์ สํารวจเก็บข้อมูล เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาเสนอต่อชุมชน ทั้งนี้สำหรับการนำเสนอผลสรุปจากการศึกษาจะเสนอ ดังนี้

1. สรุปและอภิปรายผลการศึกษา
2. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

5.1 สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

5.1.1 สถานภาพด้านอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัด

สงขลา

การศึกษาของสมาชิกครัวเรือนในชุมชนคลองแดนตัวชี้วัดที่เด่นชัดในด้านความมั่นคงทางด้านอาหารคือ มิติทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้มิติทางด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนในชุมชนคลองแดนมีการแผนการลดความเสี่ยงในครัวเรือนดังปรากฏในการประกอบอาชีพของครัวเรือนโดยแต่ละครัวเรือนนั้นจะมีอาชีพหลัก และอาชีพเสริมรองรับอยู่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพื้นที่ชุมชนคลองแดนนั้นมีการจัดสร้างแหล่งท่องเที่ยว คือตลาดน้ำคลองแดนจึงทำให้คนเกิดอาชีพทางเลือกเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง ซึ่งเป็นข้อมูลที่สัมพันธ์กันกับ มินตรา และเสาวลักษณ์ (2557) ที่ว่าด้วยข้อมูลสถานภาพความมั่นคงทางด้านอาหารที่มีความชัดเจนที่สุดในด้านการศึกษาคือมิติทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างรายรับ รายจ่าย และเงินออม ทั้งนี้จากการศึกษารายได้ให้ข้อมูลครัวเรือนในชุมชนคลองแดนมีรายได้เฉลี่ยที่ 12,911 บาท ต่อเดือน แต่มีค่าใช้จ่ายด้านอาหารสูงถึงเดือนละ 8,519.11 หรือคิดเป็นร้อยละ 66 ของรายได้ทั้งหมด ซึ่งนับว่าสูงมากเมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยของครัวเรือน จากข้อมูลดังกล่าวแม้ว่าครัวเรือนนั้นกล่าวถึงว่าสามารถผลิตอาหารเองได้บางส่วนแต่การใช้จ่ายค่าอาหารนั้นกลับสูงซึ่งแสดงถึงการพึ่งพาจากแหล่งอาหารภายนอกเป็นหลักซึ่งแสดงถึงการมีอยู่ของอาหารของครัวเรือนทั้งนี้จากรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2557) พบว่าครัวเรือนไทยมีค่าใช้จ่ายรายเดือนประมาณ 20,892

บาท ซึ่งร้อยละ 33.9 คือค่าอาหารหรือคิดเป็นประมาณ 7,082.38 บาท นั้นจะเป็นค่าใช้จ่ายด้านอาหารต่อเดือนซึ่งใกล้เคียงกับค่าใช้จ่ายของคนในชุมชนคลองแดนเช่นเดียวกัน

การเข้าถึงอาหารของครัวเรือนพบว่าส่วนใหญ่ (ร้อยละ 88.98) เป็นการซื้ออาหารเพื่อบริโภคเป็นหลักทั้งนี้จะมีการปลูกผัก และหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติบ้างเป็นครั้งคราวซึ่งข้อมูลดังกล่าวนี้จะสัมพันธ์กับอาชีพ และรายได้ของครัวเรือนแต่อย่างไรก็ตามสำหรับประเด็นการเข้าถึงอาหารนั้นยังมีจุดอ่อนอย่างยิ่งในการดำเนินการเก็บข้อมูลจากรายงานของ Ruel (2004) วิชาเกษตรศาสตร์และการเข้าถึงอาหารโดยการวัดความหลากหลายในการบริโภคนั้นเป็นจุดอ่อนเนื่องจากสังคมปัจจุบันนี้มีการกระจายตัวของสมาชิกในครัวเรือนสูง และเป็นความยุ่งยากของการเก็บข้อมูลอีกด้วย ซึ่ง Corbett (1988) กล่าวถึงว่าอย่างไรก็ตามการเข้าถึงอาหารของครัวเรือนนั้นควรพิจารณาจากกระบวนการผลิตในฟาร์มเป็นหลักทั้งนี้จากมุมมองดังกล่าวจะพบว่ากระบวนการเข้าถึงอาหารของครัวเรือนนั้นครอบคลุมถึงกระบวนการจัดหาและแหล่งการจัดหาอาหารร่วมด้วย แต่ปัจจุบันพบว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ที่นั้นความเป็นสาธารณะลดลง (ภัทรพงษ์ เกริกสกุล, 2553) ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้จะเป็นอุปสรรคเพิ่มขึ้นของการเข้าถึงอาหารธรรมชาติซึ่งแตกต่างไปจากอดีต

การใช้ประโยชน์จากครัวเรือน เมื่อพิจารณาว่าอาหารที่มีการจัดหามาบริโภคในแต่ละวันไม่ประสบปัญหาอาหารที่เป็นพิษแต่อย่างไรก็ตามรายงานของ วิชัย เอกพลากร (2552) แสดงถึงความถี่ที่คนไทยบริโภคอาหารภายในครัวเรือนเพิ่มขึ้นในทุกๆปี อย่างไรก็ตามจากการศึกษาของ อรนิฎา ธารเจริญ และ สุพัตรา ชาติบัญชาชัย (2552) กล่าวว่า แม่ค้าที่ขายผักสดในท้องตลาดทั่วไปรับรู้ถึงผักที่ขายมีสารปนเปื้อนสูงถึงร้อยละ 65.3 ซึ่งอาจปนเปื้อนที่สารเคมี (ร้อยละ 89.87) จากข้อมูลดังกล่าวนี้เองจึงมีความเป็นไปได้ว่าอาหารที่ครัวเรือนคลองแดนได้รับเข้าไปนั้นอาจมีความเสี่ยงดังกล่าวนี้ด้วย

เสถียรภาพของครัวเรือน พิจารณาถึงมีอาหารกินอย่างสม่ำเสมอพบว่านอกจากแหล่งจัดซื้อจัดหาแล้วแต่ละครัวเรือนนั้นทั้งนี้จะพบว่าเสถียรภาพส่วนหนึ่งเกิดจากสภาพเศรษฐกิจของครัวเรือนเป็นหลักทั้งนี้จากรายงานของ Srichaiwong et al (2014) กล่าวว่า เสถียรภาพของความมั่นคงอาหารของครัวเรือนภายในชุมชนบทนั้นส่วนหนึ่งมาจากความสมบูรณ์ของป่าธรรมชาติซึ่งเป็นแหล่งจัดหาอาหารของชุมชน นอกจากนี้ในมุมมองของ Canadian International Department Agency (2008) ได้กล่าวถึงตัวชี้วัดดังกล่าวนี้ต้องพิจารณาฐานข้อมูลทางด้านกายภาพพื้นที่และภูมิประเทศเป็นสำคัญเนื่องจากปัจจัยดังกล่าวคือพื้นฐานของการผลิตอาหาร

การพึ่งตนเองสำหรับภายในครัวเรือนของชุมชนคลองแดนผูกติดกับมิติด้านเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญเนื่องจากสัดส่วนที่คนภายในครัวเรือนนั้นน้อยกว่าอัตราการซื้อเข้ามาเพื่อบริโภคทั้งนี้ ภัทรพงษ์ เกริกสกุล และคณะ (2555) กล่าวถึงการพึ่งตนเองว่าควรพิจารณาในการลดการพึ่งพาจากภายนอก

เนื่องจากตัวของคนในชุมชนไม่สามารถควบคุมกลไกการผลิตภายนอกได้ ดังนั้นการพึ่งพาตนเองจึงเป็นกลไกในการลดความเสี่ยงด้านความมั่นคง แต่จากการศึกษาจะพบว่าครัวเรือนในชุมชนคลองแดน นั้นจะมีอาชีพมากกว่า 1 อาชีพภายในครัวเรือนโดยข้อมูลดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการลดความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นได้อีกด้วย

การปรับตัวเป็นมิติที่วัดด้วยความรู้ และการแบ่งปันพบว่าแต่ละครัวเรือนระบบความสัมพันธ์เครือข่ายที่ยังคงอยู่โดยประเด็นดังกล่าวนี้คือจุดเด่นของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมในชนบทซึ่งจะพบว่าประเด็นมีความสำคัญอย่างยิ่งในระบบความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือน

จากที่กล่าวมานั้น พบว่าครัวเรือนในชุมชนคลองแดนนั้นมีความมั่นคงทางด้านอาหาร เนื่องจากผลการศึกษาพบว่าแต่ละครัวเรือนนั้นไม่เคยประสบสภาวะการอดอยาก (starved situation) และไม่มีครอบครัวใดอดอาหารทั้งนี้ทุกครัวเรือนมีศักยภาพในการซื้อและจัดหาอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือน แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาครั้งนี้พบว่ารายจ่ายที่เกิดขึ้นในเรื่องของการจัดหาและ/หรือการซื้ออาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือนนั้นนั้นมีอัตราที่สูงมาก ตลอดจนสมดุลระหว่างการจัดหาหรือความต้องการ และผลิต (balance of demand and produce) นั้นมีทิศทางที่ไม่สมดุล ซึ่งจากตัวชี้วัดนั้นจะอยู่ที่ การผลิตเองในครัวเรือนร้อยละ 60 และจัดหาจากภายนอกร้อยละ 40 แต่จากการศึกษาพบว่า เป็นทิศทางตรงกันข้ามคือครัวเรือนสามารถผลิตเองได้ต่ำกว่าร้อยละ 40 และจัดซื้อมากกว่าร้อยละ 60 ซึ่งพิจารณาจากรายจ่ายของการซื้ออาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยข้อมูลดังกล่าวนี้จะสามารถใช้เป็นตัวกระตุ้น (data shocking) เพื่อให้ชุมชนพิจารณาถึงกระบวนการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารในหน่วยครัวเรือนต่อไปในอนาคต

5.1.2 กรอบตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลา

จากผลการศึกษาจำแนกองค์ประกอบทั้งสิ้น 6 องค์ประกอบคือ 1) การมีอยู่ของอาหาร (ความพอเพียง) 2) การเข้าถึงอาหารของครัวเรือน 3) การใช้ประโยชน์จากครัวเรือน 4) เสถียรภาพของอาหารของครัวเรือน 5) การพึ่งตนเอง และ 6) การปรับตัว โดยจำแนกระดับการวิเคราะห์ตัวชี้วัดเป็น 4 ระดับ คือ 1) ระดับย่อยสุดคือหน่วยระดับแปลง) ซึ่งพิจารณาถึงกิจกรรม วิธีปฏิบัติ ปัจจัยการผลิต เป็นต้น 2) ระดับหน่วยครัวเรือน จะเป็นกิจกรรมการจัดการ รายได้ รายจ่าย เป็นต้น 3) ระดับหน่วยชุมชน เป็นการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งสามารถพิจารณาถึงสิทธิการใช้ประโยชน์ร่วม การเอื้ออาหาร เป็นต้น และ 4) สิ่งแวดล้อม คือความสมบูรณ์ของทรัพยากรต่างๆ และมีตัวชี้วัดทั้งสิ้น 42 ตัวชี้วัด

ทั้งนี้จากแนวคิดการวิเคราะห์ระบบนิเวศเกษตร (agroecosystems analysis) ของ Conway (1983) ได้อธิบายว่า “หากจะต้องวิเคราะห์ระบบใดระบบหนึ่งจำเป็นต้องใช้ชุดข้อมูลที่สูงกว่า และต่ำกว่าหนึ่งขั้นจึงจะสามารถทำการวิเคราะห์ระบบนั้นๆ ได้อย่างสมบูรณ์” เช่นเดียวกันกับการใช้กระบวนการสร้างกรอบตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนชุมชน คลองแดนจึงพิจารณาชุดข้อมูลระดับชุมชน และระดับหน่วยแปลง ในการสร้างกรอบตัวชี้วัดดังกล่าว ทั้งนี้จากตัวชี้วัดดังกล่าวได้พบว่าลักษณะกายภาพของท้องถิ่น (local geography) นั้นมีผลต่อการพัฒนากรอบตัวชี้วัดดังกล่าวนี้ด้วย (The Economist Intelligence Unit, 2015) อย่างไรก็ตาม Vhurumuku (2014) กล่าวว่าตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนนั้นเป็นระดับย่อย (micro-level) ซึ่งข้อมูลนั้นจะถูกเจาะจงไปที่เรื่องของประชากร รายได้ รายจ่ายของครัวเรือน น้ำดื่ม และสุขอนามัย ตลอดจนกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรที่เกี่ยวข้องกับการผลิตอาหาร เช่นเดียวกันกับ Frankenberger & McCaston (1998) ได้พิจารณาตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนนั้นเป็นเรื่องที่ผูกติดกับวิถีชีวิตของคนภายในชุมชน และมุ่งเน้นไปในด้านการจัดหาอาหารเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ Dazezew (2012) ยังแสดงความคิดเห็นว่ามิติทางด้านความมั่นคงทางด้านอาหารระดับครัวเรือนนั้นหน่วยเศรษฐกิจครัวเรือน หรือฐานะของครัวเรือนนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ในพื้นที่แห้งแล้งอยากต่อการเพาะปลูก หรือผลิตอาหารเลี้ยงดูครอบครัวได้ เช่นเดียวกันจากการศึกษาครั้งนี้พบว่ากรอบตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนในชุมชน คลองแดนพบว่าตัวชี้วัดหลายตัวนั้นเป็นข้อมูลเชิงนามธรรม (abstract) ซึ่งอยากต่อการหาเกณฑ์เข้ามาวัด หรือหาขอบเขตได้ อย่างเช่น “ความเพียงพอ” หรือ “เหมาะสมกับสถานะ” เป็นต้น โดยกรอบตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองแดนนี้จะพบว่า ครอบคลุมในเรื่องบริหารจัดการฟาร์มของครัวเรือน และสามารถเข้าร่วมกับอีกหลายเครื่องมือที่รัฐบาลสร้างขึ้นเช่น บัญชีครัวเรือน ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ร่วมกันพัฒนากับกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย อย่างไรก็ตามตัวชี้วัดความมั่นคงระดับครัวเรือนนั้นจะมีข้อจำกัดคือ กรอบบางตัวชี้วัดข้อมูลเป็นเชิงนามธรรม หรือใช้ได้เพียงพื้นที่ใกล้เคียง และ/หรือพื้นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันเท่านั้น แต่กระบวนการสร้างกรอบตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนนั้นสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นๆ ได้ รวมถึงแกน (core) ขององค์ประกอบตัวชี้วัดนั้นได้ผ่านการสังเคราะห์ข้อมูลจากหลายแหล่งและมีความสอดคล้องกันอีกด้วย

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 การนำผลการวิจัยไปใช้

5.2.1.1 ผลการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในงานการวางแผนการทำงาน

ด้านส่งเสริมอาชีพต่างๆ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพทางด้านการผลิตอาหาร การเกษตร การจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เนื่องจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้พบถึงข้อกังวลของระบบการผลิต และการจัดหาอาหารของครัวเรือนในชุมชนคลองแดนที่ผูกติดกับระบบเศรษฐกิจเป็นหลัก รวมถึงกระบวนการผลิตการเกษตรนั้นพึ่งพาปัจจัยการผลิตภายนอกเป็นหลัก ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการศึกษานี้สามารถใช้เป็นข้อมูลกระตุ้น (data shock) เพื่อให้คนในชุมชนตื่นตัวในเรื่องดังกล่าวนี้

5.2.2 ข้อเสนอแนะในเชิงการศึกษา

1) การพัฒนาเนื้อหาให้กระชับและสะดวกต่อการสำรวจ

จากการใช้เครื่องมือแบบสำรวจพบว่าเนื้อหานั้นมีจำนวนมาก รวมถึงใช้เวลาในการเก็บข้อมูลเป็นระยะเวลานานดังนั้นหากมีการทำการศึกษาต่อยอดควรปรับเนื้อหาให้กระชับขึ้น

2) การลงไปทำซ้ำในพื้นที่อื่น

จากการพัฒนากรอบตัวชี้วัดความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองแดนนั้นเป็นเพียงการพัฒนาขึ้นในพื้นที่เดียวเท่านั้นซึ่งยังไม่ชัดเจนว่าจะมีความเหมาะสมกับพื้นที่อื่นหรือไม่หากมีการดำเนินการศึกษาต่อยอดควรจะมีการนำกรอบดังกล่าวไปทดสอบในพื้นที่อื่นๆ เพื่อหาความเหมาะสมกับครัวเรือนในชุมชนชนบทของภาคใต้ต่อไป

3) การพัฒนาเกณฑ์ดัชนี

กรอบที่ได้จากการศึกษาค้นคว้านี้มีตัวชี้วัดหลายตัวที่ไม่สามารถเก็บข้อมูลให้เป็นรูปธรรมได้ และเกณฑ์ที่พัฒนาขึ้นนั้นยังไม่สามารถสร้างกรอบคะแนนขึ้นมาอีกด้วย ทั้งนี้หากมีการดำเนินการศึกษาต่อไปในอนาคตควรมีการทดสอบในการให้ค่าน้ำหนักความสำคัญของเครื่องมือดังกล่าวนี้

5.2.3 ข้อเสนอแนะในเชิงการพัฒนา

1) ความมั่นคงทางอาหารไม่ได้มีแค่การมีอาหารบริโภคตลอด รวมถึงการจัดการทรัพยากรของชุมชนและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นควรรักษาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นพร้อมๆ กับการรักษาสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

2) ควรมีการจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรของชุมชน เพื่อนำไปสู่ความตระหนักและการวางแผนทรัพยากรในแหล่งอาหารของชุมชนให้มีความยั่งยืนสืบต่อไปนอกจากนี้หน่วยงานต่างๆ

ที่สนับสนุนโครงการที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงทางด้านอาหารควรพิจารณาและปรับแนวทางในการสร้างผลกระทบที่เกิดจากกระบวนการพัฒนาของหน่วยงานนั้นๆด้วย

3) **ด้านการจัดการความรู้ควรภายในชุมชน** ไม่ว่าจะเป็นความรู้ด้านพันธุ์พืชและสัตว์ท้องถิ่น หรือความรู้ด้านการจัดหาอาหาร การอนุรักษ์ และอื่นๆที่สัมพันธ์และเกี่ยวข้อง โดยตั้งเป้าหมายเพื่อการลดลงของการพึ่งพาอาศัยอาหารจากภายนอกโดยมีสัดส่วนการพึ่งพาอาศัยด้านธรรมชาติและการผลิตเพิ่มขึ้น

บรรณานุกรม

- กรมทรัพยากรน้ำ. 2555. รายงานสรุปผลการศึกษา โครงการทบทวนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อเตรียมการรับมือกับหายนะเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในประเทศไทย.
- กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2530. การพึ่งตนเองศักยภาพในการพัฒนาชลบท. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
- เกียรติศักดิ์ ยั่งยืน. 2555. จินตนาการอาหารและชุมชน เรื่องราวความมั่นคงทางด้านอาหารจากชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 1. สมุทรสาคร : พิมพ์ดี.
- กฤษฎา บุญชัย. 2556. การปฏิรูปที่ดิน ป่า และน้ำเพื่อความมั่นคงทางอาหารของสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- คณะกรรมการอาหารแห่งชาติ. 2553. กรอบยุทธศาสตร์ การจัดการด้านอาหารของประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย.โครงการนำร่องการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและชุมชนในชนบทภาคใต้ ชุมชนวิถีพุทธคลองแดน. รายงานฉบับสมบูรณ์ เสนอการเคหะแห่งชาติ ฝ่ายวิชาการและพัฒนาที่อยู่อาศัย.
- จรรยา หยุทอง. 2551. แผ่นดินแห่งอดีต. วารสารรายไตรมาส เม็ดทราย. สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16 กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- ทัศนวรรณ แก้วศรีหน่อ. 2555 . การพัฒนาตัวชี้วัดสมรรถนะเฉพาะงานบุคลากรสายสนับสนุน คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม , มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ธีรวุฒิ เอกะกุล. 2543. ระเบียบวิธีวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์ และสังคมศาสตร์. อุบลราชธานี : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี.
- ธนนชัย มุ่งจิต. 2555. แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพด้านความมั่นคงทางอาหารบ้านแม่สุริน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์ปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต.สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์.มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นวลใย วัฒนกุล. 2545. เศรษฐกิจชุมชนและชุมชนพึ่งตนเอง: กรณีศึกษา โครงการการเกษตรทางเลือกและอุตสาหกรรมทางเลือกอุตสาหกรรมชุมชนของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาแม่บ้าน บ้านยางแดง ตำบลคูยายหมี อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา. วารสาร มฉก. วิชาการสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

- นวลใย วัฒนกุล. 2547. “กินตามแม่” คือ แนวทางสู่ความมั่นคงทางอาหารในสังคมไทย. วารสาร มจร.วิชาการ.
- นพรัตน์ ละมุด. 2543. เมล็ดพันธุ์สัญจร : กรณีศึกษาเมล็ดข้าวพื้นบ้านท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์. <http://www.mekonglover.com>. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- น้ำอ้อย ภัคติวงศ์และคณะ. 2543.ระบบความมั่นคงทางอาหารของชุมชน : การสำรวจชุมชน 4 ภาค โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย. สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยกระทรวงสาธารณสุขและองค์การอนามัยโลก.
- บุศรา ลิ้มนิรันดร์กุล. 2553. “การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารภายใต้บริบทสังคมไทย”ใน เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 2 วันที่ 21 สิงหาคม 2553 ห้องประชุม นนทรี 2 ชั้น 4 อาคารเคยูโฮม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน.
- เบญจพรรณ เอกะสิงห์ กมล งามสมสุข กุศล ทองงาม ศุภกิจ สิ้นไชยกุล และ วราภรณ์ งามสมสุข. 2549. “ความเสี่ยงและวิธีประเมินความเสี่ยงในภาคเกษตรจากทัศนคติของเกษตรกร”. รายงานการประชุมวิชาการ ศวพท. ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเชียงใหม่. คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ .
- บัณฑิต อ่อนดำ และวิริยา น้อยวงศ์ . 2533.ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท : ประสบการณ์ของประเทศไทย.กรุงเทพฯ ภาควิชาการพัฒนารัฐบาลชนบท คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประภาพร ขอไพบูลย์. 2555. การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ความมั่นคงอาหารจากชุมชนสู่ระดับชาติ. รายงานผลการประชุมเสนอ.สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ประเวศ วะสี. 2549. การจัดการความรู้: กระบวนการปลดปล่อยมนุษย์สู่ศักยภาพ เสรีภาพ และความสุข. กรุงเทพฯ : สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม.
- ประเวศ วะสีและคณะ.2531. พึ่งตนเองในชนบท. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและการพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ปิยนถ อัมดี. 2547. ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านป่าคา หมู่ที่ 2 ตำบลสวก อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต.คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พนม ดวงทอง. 2552. ทฤษฎีใหม่กับความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน : กรณีศึกษาบ้านก่องป้อใต้ ตำบลนาเกียน อำเภออ้อมก้อย จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการพัฒนา ภูมิสังคมอย่างยั่งยืน, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

- พฤกษ์ ยิบมันตะสิริ. 2553. การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารภายใต้บริบทสังคมไทย จังหวัดเชียงใหม่. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เสนอ สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. กรุงเทพฯ.
- พิภพ ปราบณรงค์. 2536. ผลกระทบจากการทำนาแก้งต่อสมบัติทางเคมีของดินในอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ภัทรพงษ์ เกริกสกุล. 2553. ปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรย้ายออกมาอาศัยนอกหมู่บ้านเพื่อทำการเกษตร. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาเกษตรเชิงระบบ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ภัทรพงษ์ เกริกสกุล Mark W. Neal และ ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร. 2555. วิถีชีวิต แบบเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีหมู่บ้านน้ำบ่อ จังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสารเกษตรศาสตร์ (สังคม).
- มินตรา สารระักษ์ และเสาวลักษณ์ แสนนาม. 2557. ความมั่นคงทางด้านอาหารในครัวเรือนของประชาชนบ้านเมืองหมื่นน้อย ตำบลกวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย. วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- มนัชา มรรคอนันต์โชติ. 2549. การศึกษาองค์ความรู้และประสบการณ์การจัดการป่าเพื่อให้ได้อาหารธรรมชาติจากป่าอย่างยั่งยืนของชุมชนห้วยไคร้ ตำบลเวียง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวิจัยและพัฒนาสังคม, มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน. 2555. สิทธิเกษตรกรและความมั่นคงทางอาหาร. <http://www.sathai.org/th> (สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2555).
- มูลนิธิชีววิถี. 2555. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการเปลี่ยนแปลงความมั่นคงทางอาหาร. <http://www.biothai.net> (สืบค้นเมื่อ 17 สิงหาคม 2555).
- ยศ สันติสมบัติ. 2542. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รัชดา มหาวีรวัฒน์. 2548. การบริโภคอาหารธรรมชาติของหมู่บ้านวังน้ำเขียว ตำบลอุดมทรัพย์ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน, ภาควิชาโครงการสหวิทยาการ, คณะบัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- วรชัย ทองไทย และศรีรินทร์เกรย์. 2554. การพนัน หนีสิน และความสุข.วารสารประชากร ปีที่ 3, ฉบับที่ 1
- วรชัย ทองไทย. 2554. การเปลี่ยนแปลงประชากรโลก 2493 – 2573. สถาบันวิจัยประชากรและสังคมมหาวิทยาลัยมหิดล.
- วรรณธิภา จันท์กลม. 2549. พฤกษศาสตร์พื้นบ้านกับความมั่นคงด้านอาหารของชุมชนเผ่ามูเซอ บ้านใหม่พัฒนา อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์วิทยาศาตร์มหาบัณฑิต. สาขาวนศาสตร์ชุมชน.คณะวนศาสตร์.มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และเพื่อน. 2539. *เกษตรกรรมทางเลือก ความหมาย ความเป็นมา และเทคนิค*. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี.
- วิชัย เอกพลากร. 2552. ผลการสำรวจความถี่ในการบริโภคอาหาร. รายงานการสำรวจการบริโภคอาหารของประชาชนไทย การสำรวจสุขภาพประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกายครั้งที่ 4 พ.ศ. 2551-2552. แหล่งข้อมูล http://www.hiso.or.th/hiso/picture/reportHealth/report/report7_4.pdf. (สืบค้นเมื่อ 14 พฤษภาคม 2559)
- ศจินทร์ ประชาสันต์. 2552. การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร รายงาน กรุงเทพมหานคร สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ(สช.).
- _____ .2555. ความมั่นคงทางอาหาร : แนวคิดและตัวชี้วัด. พิมพ์ครั้งที่ 1. สมุทรสาคร : พิมพ์ดี.
- ศูนย์วิจัยกสิกรรมไทย 2551. วิกฤตอาหารโลก : ผลกระทบ...โอกาสของไทย. ศูนย์วิจัยกสิกรรมไทย.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ.2557. บทสรุปผู้บริหารการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน พ.ศ. 2557. แหล่งข้อมูล https://www.m-society.go.th/article_attach/13611/17628.pdf. (สืบค้นเมื่อ 5 พฤษภาคม 2558)
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2555. กรอบยุทธศาสตร์ความมั่นคงทางอาหารกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (พ.ศ. 2556-2559) คณะอนุกรรมการจัดทำแผนเพื่อบริหารความมั่นคงทางด้านอาหาร คณะกรรมการนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- สาคร ทานา. 2548. การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อลดการใช้สารเคมีสู่เกษตรกรรมยั่งยืนบ้านแม่สุริน ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน รายงาน โครงการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.2554. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ. 2554-2559.

- สาลินี ทิพย์เพ็ง. 2554. การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนวิถีพุทธคลองแดน อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลา. รายงานการวิจัยเสนอ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย. สงขลา.
- สมศักดิ์ สุริโย. 2547. แหล่งอาหารมั่นคง ชุมชนเข้มแข็ง www.farmdev.doae.go.th (สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2556)
- สมชาย วรภิเษมสกุล. 2554. ระเบียบวิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์. www.udrc.ac.th (สืบค้นเมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2559)
- สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2551. ยุทธศาสตร์ประเทศไทยเพื่อความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน. ใน: การประชุมการประชุมสัมมนาวิชาการประจำปี 2551 (วันที่ 31 กรกฎาคม - 2 สิงหาคม 2551). ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ซิตี จอมเทียน จังหวัดชลบุรี.
- สุขภาพคนไทย 2554 : *เอชไอเอ กลไกพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อชีวิตและสุขภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุธานี มะลิพันธ์. 2552. ความมั่นคงทางอาหารของชาวลัวะบ้านป่าก่า อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรชีวภาพ. คณะทรัพยากรชีวภาพ และเทคโนโลยี. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.
- สุนันทธนา แสนประเสริฐ. 2545. *สรุปสถานการณ์สุขภาพอาหาร : ข้อเสนอต่อการจัดการด้านความสะอาดปลอดภัยสำหรับผู้บริโภคภายในประเทศ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กรม.
- สุพานีธนีวุฒิ. 2544. บทบาทของบรรษัทเกษตรและอาหาร กับการเปลี่ยนแปลงชนบทและสังคมไทย. <http://www.biothai.net> (สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2556)
- สุพจน์ บุญแรง พหล ศักดิ์คะทัศน์ สุวรรณ สุวรรณ. 2555. ภัยคุกคามและปัจจัยเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงทางอาหารและวิธีการปรับตัวสำหรับชุมชนลุ่มน้ำในเขตอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุพจน์ บุญแรง และ สุวรรณ สุวรรณ. 2557. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการ การพัฒนาดัชนีความมั่นคงทางอาหารจากฐานวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ในชุมชน กรณีศึกษา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุภา ไยเมือง. 2555. ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 1. สมุทรสาคร : พิมพ์ดี.
- สุมาลี สันติพลวุฒิ และคณะ. 2544. แนวทางในการวางแผนระดับชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. รายงานการวิจัยเสนอ สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- สุรัชย์ รักษาชาติ. 2545. ความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของคนชายขอบ: รูปแบบการบริโภค และแหล่งที่มาของอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยง ภาคตะวันตก ประเทศไทย.

- วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาเทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนา
ชนบท. คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุเมธ ตันติเวชกุล. 2540. แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ. สำนักงานคณะกรรมการพิเศษ เพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.
- องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ. 2549. ความมั่นคงทางอาหาร. <http://arm-mita-put19.blogspot.com/2009/07/fao.html>. (สืบค้นเมื่อ 24 มิถุนายน 2557)
- องค์การบริหารส่วนตำบลคลองแดน. 2554. องค์การบริหารส่วนตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา. <http://www.klongdan.go.th>. (สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2556)
- อรทัย มิ่งธิพล. 2552. ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจของ ชุมชนปกากะญอ บ้านห้วยส้มป่อยภายใต้ข้อจำกัดของเกษตรพื้นที่สูง และทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำแม่เตี้ยะตอนบน อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. รายงานผลการวิจัยมหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- อังคณา มหายศนันท์. 2542. ความหลากหลายทางพืชอาหารและการใช้ประโยชน์ของชาวลัวะในจังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต. สาขาวิชาการส่งเสริมการเกษตร. คณะเกษตรศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อุทุมพร หลอดโค. 2552. การจัดการความรู้เรื่องอาหารธรรมชาติ: ศึกษากรณีบ้านหินเหิบ ตำบลพระยืน อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อรนิภา ธารเจริญ และ สุพัตรา ชาติปัญญาชัย . 2552. การรับรู้อันตรายจากสิ่งปนเปื้อนในผักสดของผู้จำหน่ายผักในตลาดสดแห่งหนึ่งในจังหวัดกาฬสินธุ์. วารสารวิจัย มข. (บศ.).
- Courtney, E. Wayne. 1991. Sampling. Covellis, Oregon: Sanderling Press.
- Canadian International Department Agency (2008). Increasing Food security: CIDA'S food security strategy. Retrieved form <http://www.international.gc.ca/development-developpement/assets/pdfs/food-security-strategy-e.pdf>
- Conway, R. G. (1983). Agroecosystems analysis. ICCET Series E No1 1983, Centre for Environmental Technology and Pure and Applied Biology, Imperial College of Science and Technology, London, SW7 1LU. UK. 51pp.
- Corbett, J. (1988). Famine and household coping strategies. World Development, 16. 1099-1122

- Dazezew, A. (2012). Determining food security indicators at household level in drought prone area of the Amhara region of Ethiopia: The case of Lay Gaint district. *Ethiopian Journal of Environmental Studies and Management*, 5(4).
- Food and Agriculture Organization. "Food Security". Policy Brief, June 2006, issue 2. ftp://ftp.fao.org/es/ESA/policybriefs/pb_02.pdf, สืบค้น 10 มิถุนายน 2556
- Frankenberger, T. R. & McCaston, M. K. (1998). The household livelihood security concept. Retrieved from <http://www.fao.org/3/a-x0051t/X0051t05.pdf>.
- Iram, U., Butt, M. (2004). "Determinants of Household Food Security: An Empirical Analysis for Pakistan". *International Journal of Social Economics*.
- Maxwell, S. & Smith, M. 1992. Household food security: a conceptual review. In S. Maxwell and T. Frankenberger, eds. *Household food security: concepts, indicators, and measurements: a technical review*. New York, NY, USA and Rome, UNICEF and IFAD.
- Mason, M., (2010). Sample size and Saturation in PhD Studies Using Qualitative Interviews. *Qualitative Social Research*, 11(3). Retrieved December 17, 2014. <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/rt/printerFriendly/1428/3027>
- Ruel, T. M. (2004). Is dietary diversity an indicator of food security or dietary quality? A review of measurement issues and research needs, FCND Discussion Paper No: 140. IFPRI
- Srichaiwong, P., Kwewjai, L. & Kroeksakul, P. (2014). Guidelines for natural food conservation for the community around the upstream forest of the Chi River Basin. *Asian Social Science*, 10 (8). 132 – 139
- The Economist Intelligence Unit. (2015). Global food security index 2015; An annual measure of the state of global food security. Retrieved from <http://foodsecurityindex.eiu.com/Home/DownloadResource?fileName=EIU%20Global%20Food%20Security%20Index%20-%202015%20Findings%20%26%20Methodology.pdf>

Vhurumuku, E. (2014). Food Security Indicators. Integrating Nutrition and Food Security Programming for Emergency response workshop at 25 to 17 February 2014 . Retrieved from www.fao.org/fileadmin/user_upload/food-security-capacity-building/docs/Nutrition/NairobiWorkshop/5.WFP_IndicatorsFSandNutIntegration.pdf

ภาคผนวก

- ก. ประเด็นการสนทนากลุ่ม
- ข. บริบทชุมชนคลองแดน
- ค. หนังสือเชิญตรวจเครื่องมือ
- ง. แบบสำรวจรายครัวเรือน
- จ. ต้นทุนการผลิตพืชแต่ละชนิด
- ฉ. ตารางค่าใช้จ่ายอาหารของครัวเรือน
- ช. ประมวลรูปภาพประกอบในการวิจัย

ภาคผนวก ก
ประเด็นการสัมภาษณ์กลุ่ม

ประเด็นการสัมภาษณ์กลุ่ม

1. บริบททั่วไปของชุมชน

1.1 ช่วงเวลาที่สำคัญต่าง ๆ ของชุมชน ปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและอาหาร

1.2 วิถีชีวิตการดำรงชีพ การผลิตของคนในชุมชนคลองแดน

1.3 การได้มาและการมีอยู่ของอาหาร และแหล่งที่มาของอาหารของชุมชนคลองแดน

1.4 ปฏิทินการผลิตและปฏิทินกิจกรรมในรอบปี กิจกรรมการผลิตของเกษตรกรในอดีตและในปัจจุบัน

2. ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน

2.1 คำนิยามของความมั่นคงทางอาหารของตำบลคลองแดน

2.2 เกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของตำบลคลองแดน

ภาคผนวก ข
บริบทชุมชนคลองเตน

1. ข้อมูลทั่วไปของตำบลคลองแดน

1.1. สภาพพื้นที่ทางกายภาพ

ตำบลคลองแดนมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเลอ่าวไทย และมีพื้นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำ มีน้ำท่วมขังในฤดูฝน

1) อาณาเขต

ตำบลคลองแดน มีพื้นที่ทั้งสิ้นประมาณ 18,200 ไร่หรือประมาณ 29.28 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับตำบลหน้าสวน อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช
ทิศใต้	ติดต่อกับตำบลท่าบอน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอ่าวไทย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา

2) อุณหภูมิ

อุณหภูมิสูงสุดตลอดปี เฉลี่ย 31.4 องศาเซลเซียส ในเดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนเมษายน และอุณหภูมิต่ำสุดตลอดปี เฉลี่ย 27.6 องศาเซลเซียส ในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนมกราคม

3) ด้านสาธารณสุข

พื้นที่ศึกษามีสถานอนามัยประจำตำบล/หมู่บ้าน จำนวน 1 แห่ง คือโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลคลองแดน

4) แหล่งน้ำ

สภาพแหล่งน้ำของตำบลคลองแดน แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1. แหล่งน้ำธรรมชาติได้แก่

1.1 คลองปากระวะ-ช่อนฉา ขนาดกว้าง 10 เมตร ลึก 3 เมตร ยาว 12,000 เมตร มีน้ำไหลผ่านหมู่ที่ 1 บ้านปากระวะ หมู่ที่ 3 บ้านคลองแดน และหมู่ที่ 2 บ้านช่อนฉาตำบลแดนสงวน มีพื้นที่รับประโยชน์ประมาณ 3,000 ไร่

1.2 คลองระโนด ขนาดกว้าง 10 เมตร ลึก 3 เมตร ยาว 15,000 เมตร มีน้ำไหลผ่านหมู่ที่ 3 บ้านคลองแดน หมู่ที่ 2 บ้านแค หมู่ที่ 5 บ้านดินนอหมู่ที่ 4 บ้านบางทรอดมีพื้นที่รับประโยชน์ประมาณ 3,000 ไร่

1.3 คลองปากระวะ คลองแดน ขนาดกว้าง 10 เมตร ลึก 3 เมตร ยาว 6,000 เมตร มีน้ำไหลผ่าน หมู่ที่ 1 บ้านปากระวะ และ หมู่ที่ 3 บ้านคลองแดน มีพื้นที่รับประโยชน์ 2,000 ไร่

2. คลองส่งน้ำ โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาระโนด - กระแสสินธุ์(กสข)

2.1 คลองส่งน้ำ กสช. หมู่ที่ 1 บ้านปากระวะ กว้าง 2 เมตร ลึก 1.5 เมตร ยาว 2,500 เมตร มีพื้นที่รับประโยชน์ ประมาณ 2,500 ไร่

2.2 คลองส่งน้ำ กสช. หมู่ที่ 3 บ้านคลองแดน กว้าง 2 เมตร ลึก 1.5 เมตร ยาว 2,000 เมตร มีพื้นที่รับประโยชน์ ประมาณ 2,000 ไร่

2.3 คลองส่งน้ำ กสช. หมู่ที่ 4 บ้านบางหรอด กว้าง 2 เมตร ลึก 1.5 เมตร ยาว 2,000 เมตร มีพื้นที่รับประโยชน์ ประมาณ 1,500 ไร่

2.4 คลองส่งน้ำ กสช. หมู่ที่ 5 บ้านดินนอ กว้าง 2 เมตร ลึก 1.5 เมตร ยาว 2,500 เมตร มีพื้นที่รับประโยชน์ ประมาณ 2,000 ไร่

5) ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

สถานีตำรวจภูธร จำนวน 1 แห่ง คือสถานีตำรวจภูธรคลองแดน

1.2 สภาพทางสังคม

1) ประชากรและครัวเรือน

จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริง ณ เดือนตุลาคม 2558 จากผลการจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (จปฐ.2) ปี 2558

จำนวนประชากรของตำบลคลองแดน

พื้นที่	จำนวนครัวเรือน	เพศชาย	เพศหญิง	รวม
หมู่ที่ 1 ท่าเซ็น	373	522	559	1081
หมู่ที่ 2 แค	224	304	327	631
หมู่ที่ 3 คลองแดน	140	175	192	367
หมู่ที่ 4 บางหรอด	68	101	115	216
หมู่ที่ 5 ดินนอ	88	152	157	309
รวม	893	1,254	1,350	2,604

ที่มา :กรมพัฒนาชุมชนอำเภอระโนด (2558)

หมายเหตุ จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริงจากการสำรวจนี้ อาจไม่เท่ากับจำนวนประชากรที่มีอยู่ในทะเบียนบ้านได้

2) ขนบธรรมเนียมประเพณี

ตำบลคลองแดนมีประเพณีดังนี้

1. ประเพณีสงกรานต์ตรงกับวันที่ 13 เมษายนของทุกปี มีการทำบุญ รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งแสดงถึงความกตัญญูรู้คุณของลูกหลาน

2. ประเพณีวันว่าง (บุญเดือนห้า)กระทำกันช่วงวันสงกรานต์ ซึ่งเป็นช่วงที่ว่างจากการทำไร่ทำนา ก่อนถึงวันว่างพ่อบ้านแม่เรือนจะต้องจัดเตรียมเสื้อผ้าอาภรณ์ชุดใหม่ให้ลูกหลานและตัวเอง สำหรับแต่งในวันว่าง แม้แต่ผู้ที่อึดคัดขัดสนก็ต้องดิ้นรนจัดหาเพื่อไม่ให้หน้าเพื่อนบ้าน ผู้เป็นบุตรหลานก็จะเตรียมผ้าแพรพันไว้สำหรับมอบให้บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ได้สวมใส่หลังจากอาบน้ำ(สระหัว) และเตรียมน้ำอบไว้พร้อม นอกจากนั้นยังมีการจัดบ้านเรือนให้สะอาด เมื่อถึงวันว่างก็จะไปร่วมทำบุญที่วัดที่เผาศพบรรพบุรุษ หรือวัดที่เก็บกระดูก มีการบังสุกุลบัว(ที่เก็บกระดูกบรรพบุรุษ) จากนั้นก็เป็นพิธีสงฆ์พระพุทธรูป อาบน้ำพระภิกษุ เจ้าอาวาส แล้วจึงอาบน้ำให้ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เห็นสมควร เรียกว่า “สระหัววันว่าง”

3. ประเพณีงานเดือนสิบตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 และวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี มีการทำขนมต้มสามเหลี่ยม ขนมพอง ขนมลา เพื่อนำไปทำบุญตักบาตรที่วัด เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

4. ประเพณีลากพระ ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี เป็นประเพณีการทำบุญตักบาตร ถือเป็นวันสำคัญของคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธ ในวันดังกล่าวชาวบ้านช่วยกันตกแต่งรถยนต์เป็นเรือพระ โดยที่ชาวบ้านร่วมเป็นขบวนแห่เรือพระด้วย

5. ประเพณีลอยกระทงตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี ตามความเชื่อถือของคนสมัยก่อนเป็นประเพณีการขอขมาลาโทษพระแม่คงคา ซึ่งชาวตำบลคลองแดนมีวิถีชีวิตซึ่งผูกพัน มีการจัดงานประเพณีลอยกระทงตามแหล่งน้ำที่สำคัญต่างๆในตำบล

3) ศาสนาและสิ่งที่ยึดเหนี่ยว

ประชากรนับถือศาสนาพุทธร้อยละ100 (กรมพัฒนาชุมชนอำเภอระโนด,2558) มีการเข้าวัดทำบุญตักบาตรเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา และมีการร่วมกิจกรรมด้านศาสนกิจโดยตำบลคลองแดน มีสถาบันและองค์กรทางศาสนา ได้แก่ 1) วัดหัวคู้ และ 2) วัดสิกขาราม สิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านในตำบลคลองแดน คือ พระพุทธรูป ซึ่งชาวบ้านจะเคารพสักการะพระพุทธรูปโดยการไหว้ พระสวดมนต์ การนั่งสมาธิเพื่อให้จิตใจผ่องใส นับถือพระสงฆ์ และรูปเหมือนพระเกจิอาจารย์โดยมีการไหว้สักการะ

4) การศึกษา

ตำบลคลองแดนมีสถานศึกษาดังนี้

1.โรงเรียนมัธยมศึกษา	คือ	โรงเรียนคลองแดนวิทยา
2.โรงเรียนประถมศึกษา	คือ	1) โรงเรียนวัดหัวคู้
		2) โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 11

- 3.ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก คือ
- 1) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดหัวคั้ง
 - 2) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านแค
 - 3) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านบางหรอด

5) ผู้นำตามธรรมชาติ

ส่วนใหญ่คนในตำบลให้การยอมรับนับถือและเชื่อฟังต่อ พระสงฆ์ ครู ผู้อาวุโส กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบลและแกนนำกลุ่มองค์กรต่างๆ

6) องค์กรในชุมชน

องค์การบริหารส่วนตำบลคลองแดน กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาชีพ ด้านต่างๆ กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนพัฒนาอาชีพ

7) การปกครอง

ตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 5 หมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่ 1 บ้านท่าเข็น

หมู่ที่ 2 บ้านแค

หมู่ที่ 3 บ้านคลองแดน

หมู่ที่ 4 บ้านบางหรอด

หมู่ที่ 5 บ้านตีนนอ

1.3 สภาพการผลิตในตำบลคลองแดน

โดยส่วนมากชุมชนคลองแดนประกอบอาชีพภาคการเกษตร มีความรู้ความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ในการทำนา เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงกุ้ง ไร่นาสวนผสม พืชผัก และประมง

1) การทำนา

การทำนาของตำบลคลองแดน มีพื้นที่ทำนารวมทั้งสิ้นประมาณ 4,560ไร่ ของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด สาเหตุที่พื้นที่ส่วนใหญ่ในตำบลคลองแดนทำนา เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม เป็นดินเหนียวเหมาะแก่การทำนา ชาวบ้านสามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง เนื่องจากอาศัยคลองโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาระโนด – กระแสสินธุ์ และน้ำฝน พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกในปัจจุบัน คือ พันธุ์ชัยนาท1, ปทุมธานี 1, สุพรรณบุรี 1 , กข41, กข47,กข49, ข้าวไรเบอร์รี่ โดยเริ่มดำเนินการช่วงเดือนสิงหาคม – ตุลาคม และเก็บเกี่ยวช่วงเดือน กุมภาพันธ์ – มีนาคม ผลผลิตเฉลี่ย 700 กิโลกรัมต่อไร่ เกษตรกรบางครัวเรือนจะเก็บข้าวไว้บริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก หากมีผลผลิตเหลือจึงจะจำหน่ายให้พ่อค้าคนกลางในท้องถิ่น หรือพ่อค้าจะมารับซื้อในแปลงนาของชาวบ้าน และสาเหตุที่

เกษตรกรหันมาใช้ข้าวพันธุ์ในปัจจุบันไม่ใช่พันธุ์ดั้งเดิมเนื่องจากให้ผลผลิตสูงและรัฐบาลให้การสนับสนุนพันธุ์ข้าวในรูปแบบต่างๆมากกว่าพันธุ์ข้าวดั้งเดิม

2) การทำไร่นาสวนผสม

คนในชุมชนคลองแดนได้ปรับพื้นที่นาเป็นร่องสวนเพื่อทำไร่นาสวนผสมส่วนใหญ่เกษตรกรใช้ปลูกไม้ผล ได้แก่ กัลย มะพร้าว มะนาว พืชผักสวนครัว ส่วนในท้องร่องจะใช้เลี้ยงปลากินพืช ปลาธรรมชาติ ผลผลิตที่ได้ไว้ให้กับบริโภคในครัวเรือน หากเหลือจะแบ่งให้เพื่อนบ้านหรือญาติสนิท นอกจากนั้นจึงนำไปขายเป็นรายได้เสริม สาเหตุที่เกษตรกรปรับพื้นที่นาเป็นไร่นาสวนผสมเนื่องจาก มีงานทำอย่างต่อเนื่อง มีรายได้ตลอดปี หน่วยงานราชการให้การสนับสนุน ลดความเสี่ยงผลผลิตล้มตลาด ผลตอบแทนสูงกว่าการทำนา

3) พืชผัก

คนในชุมชนคลองแดนปลูกผักเพื่อการค้า ส่วนใหญ่ปลูกตามคันร่องแปลงไร่นาสวนผสม พืชผักที่ปลูกได้แก่ พริก บวบ มะเขือเปราะ ถั่วฝักยาว และแตงกวา การปลูกพืชผักยังมีแนวโน้มที่จะขยายพื้นที่มากขึ้น และมีบางครัวเรือนยึดเป็นอาชีพหลัก เนื่องจากการปลูกพืชผักสามารถให้ผลผลิตในระยะสั้น และสามารถเลือกปลูกพืชผักได้ตามความต้องการของตลาด

4) การเลี้ยงสัตว์

ตำบลคลองแดนมีครัวเรือนที่มีการเลี้ยงสัตว์ทั้งหมดจำนวน 283 ครัวเรือน ประกอบด้วย 1) โคพื้นเมืองและโคลูกผสม เป็นการเลี้ยงตามธรรมชาติโดยปล่อยให้กินหญ้าตามท้องไร่นาปาลายนา และ 2) ไก่พื้นเมือง เป็ดเทศ และเป็ดไข่ ส่วนใหญ่เลี้ยงไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน และส่วนใหญ่จำหน่ายเฉพาะส่วนที่เป็นไข่ สำหรับการเลี้ยงให้กินเศษอาหารผสมกับรำข้าว

5) การประมง

ส่วนใหญ่เลี้ยงกุ้งและปลา ได้แก่ ปลาดุก ปลานิล ปลาทะเพียน ปลาช่อน และปลาหมอไทย ด้วยการเลี้ยงในบ่อดิน เลี้ยงในร่องแปลงไร่นาสวนผสม เลี้ยงในกระชัง และบ่อปลาตามธรรมชาติ โดยผลผลิตที่ได้ใช้บริโภคในครัวเรือนตำบลคลองแดนเป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางธรรมชาติทั้งบนบก และในน้ำ เป็นระบบนิเวศผสมผสานหรือที่เรียกว่า “คลองสามน้ำ” ซึ่งมีทั้งน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม ชาวบ้านแถบนี้ได้อาศัยคลองสามน้ำนี้ทำมาหากินเลี้ยงครอบครัวมาช้านานหลายชั่วอายุคน

6) ปฏิทินกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรในรอบปี

กิจกรรม	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	หมายเหตุ	
1.ทำนา														
2.การทำไร่นาสวนผสม														
3.พืชผัก														
4.ปศุสัตว์														
5.การประมง														

1.4 ด้านอาชีพ

จากอดีตถึงปัจจุบัน ชุมชนคลองแดนได้มีการเปลี่ยนแปลงของการประกอบอาชีพทางการเกษตรอย่างมาก คือ ในอดีตเกษตรกรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาเป็นหลัก และมีการปรับเปลี่ยนมาเป็นทำนาแก้งในพื้นที่นาข้าว เพราะช่วงนั้นเศรษฐกิจของนาแก้งได้ผลผลิตที่ดีกว่านาข้าว แต่เมื่อนาแก้งประสบปัญหาขาดทุนและโรคระบาด จึงมีการปรับเปลี่ยนอาชีพอีกครั้ง การปรับเปลี่ยนในครั้งนี้เป็นการกลับมาทำนา ปลูกพืชเศรษฐกิจ ทั้งในพื้นที่นาแก้งเดิมและพื้นที่นาข้าว ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวอาจจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือนได้ เพราะพื้นที่ปลูกพืชอาหารลดลง และถูกปรับเปลี่ยนเป็นพืชอื่นๆ มากขึ้นการประกอบอาชีพของชาวบ้านในตำบลคลองแดนที่สามารถพบเห็นได้ในชุมชน มีดังนี้

1) ทำนา

การทำนาถือเป็นอาชีพที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวบ้านมาช้านาน เดิมที่ครัวเรือนส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝนเป็นหลักในการทำนาซึ่งเป็นนาหว่าน โดยจะเริ่มไถนาประมาณเดือนพฤษภาคมและพันธุ์ข้าวที่ใช้เป็นพันธุ์พื้นเมืองที่มีอายุการเก็บเกี่ยวประมาณ 6-7 เดือน ให้ผลผลิตต่ำ แต่ปัจจุบันการทำนาได้พัฒนาเป็นอย่างมาก มีการทำนาปีละ 2 ครั้ง ซึ่งอาศัยน้ำชลประทานโดยไม่ต้องรอพึ่งธรรมชาติ ทำให้เศรษฐกิจดีขึ้น นอกจากนี้แล้วยังมีการปลูกพืชในฤดูแล้งในเขตพื้นที่ชลประทานเพื่อส่งเสริมรายได้อีกด้วย ส่วนอาชีพรอง ได้แก่ การเลี้ยงกิ้งการเลี้ยงปลา การเลี้ยงสัตว์ ปลูกผัก และปลูกปาล์ม ดังนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่จะใช้เวลาอยู่ในไร่นาเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ เมื่อถึงฤดูกาลทำนา ชาวบ้านจะตื่นนอนแต่เช้า หุงหาอาหารหรือสำหรับเสร็จสรรพ แล้วออกเดินทางไปทำนาตั้งแต่เช้าและกลับบ้านอีกครั้งก่อนพระอาทิตย์ตกดิน

2) การรับจ้าง

การรับจ้างในชุมชนที่เห็นได้ชัด มี 2 ลักษณะคือ

1. รับจ้างอาชีพหลักการรับจ้างในลักษณะนี้จะได้รับค่าตอบแทนที่เป็นเงินเดือน ซึ่งจะเป็นการทำงานต่างถิ่น เช่น เข้าไปทำงานที่จังหวัดกรุงเทพฯ อำเภอหาดใหญ่ หรือตัวอำเภอระโนด ลักษณะงานที่ทำคือ งานในโรงงาน บริษัทต่างๆ รับจ้างเฝ้าบ่อกุ้ง รับจ้างออกทะเล หรือ รับจ้างทั่วไป

2. รับจ้างอาชีพเสริมการรับจ้างในลักษณะนี้จะได้รับค่าตอบแทนเป็นรายวัน บางครัวเรือนจะทำเป็นอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือน ซึ่งจะเป็นการทำงานต่างหมู่บ้าน ต่างชุมชน ลักษณะการรับจ้าง ดำนา หว่านข้าว ใส่ปุ๋ย เติดพริก เป็นต้น

3) ประมง

คนในชุมชนที่อาศัยอยู่ทางฝั่งบ้านท่าเขิน โดยเฉพาะที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมทะเลอ่าวไทยและแหล่งน้ำต่างๆ ที่มีการดำรงชีวิตด้วยการทำประมงมาอย่างยาวนาน แต่ปัจจุบันผู้คนเหล่านี้ จำนวนไม่น้อยยังคงใช้ประโยชน์จากทะเลและพื้นที่ใกล้แหล่งน้ำเพื่อทำการประมง แต่วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการทำประมงได้เปลี่ยนแปลงจากการใช้เครื่องมือง่ายๆ ที่ผลิตขึ้นมาเองจากวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือที่หาซื้อได้ง่ายในท้องตลาดและมีประสิทธิภาพมากกว่า เมื่อต้องการจับปลาให้ได้มากก็ใช้อวนเข็น โดยใช้วิธีปักปลายอวนริมฝั่งข้างหนึ่งอีกข้างเป็นรูปครึ่งวงกลม จากนั้นลากเข้าฝั่ง อวนเข็นนี้ต้องใช้คนประมาณ 20 คน ลากข้างละ 10 คน ขึ้นฝั่งแล้วจึงคัดปลา กุ้ง ปู กุ้ง แล้วนำมาขายพ่อค้าคนกลางหรือไปขายในตลาดสด หากต้องจับปลาไม่มากนักจะใช้วิธีทอดแห เบ็ดตกปลา ชาวประมงจะขายสดหรือไม่ถ้ามีปริมาณเยอะ มักจะถนอมอาหารโดยการทำเป็นปลาเค็ม เคย และปลาแห้ง แทน

4) การเลี้ยงสัตว์

1. วัวหรือโค ถือเป็นสัตว์เลี้ยงที่พบได้ง่ายในชุมชน ชาวบ้านจะเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมืองที่ให้ลูกปีละ 1 ตัว ซึ่งจะเลี้ยงง่าย ทนแดด ทนฝน การเลี้ยงนั้นจะปล่อยเลี้ยงไปตามทุ่งนา หรือพื้นที่ว่างการดูแลจะไปดูวันละครั้ง หรือมากกว่านั้นขึ้นอยู่กับความขยันหมั่นเพียรของเจ้าของ การเลี้ยงวัวเป็นที่นิยมเนื่องจากวัวจะคลอดลูกทุกปี เลี้ยงง่าย ไม่ต้องดูแลมากนัก ซึ่งเป็นเหมือนการสะสมทรัพย์สินของครัวเรือน สำหรับการขายวัวจะมีพ่อค้าที่เป็นคนเมืองเข้ามาซื้อ ส่วนใหญ่เจ้าของวัวจะขายวัวของตนเองที่ละหลายๆตัว ราคาขายตัวละประมาณ 8,000 – 20,000 บาท ขึ้นอยู่กับน้ำหนักและความอุดมสมบูรณ์ หรือบางครัวเรือนในชุมชนมีการจัดงานใหญ่ เช่น งานศพ งานบวช งานแต่ง หรืองานเลี้ยงต่างๆ ชาวบ้านจะนิยมซื้อวัวจากครัวเรือนอื่นมาทำเป็นอาหารเลี้ยงในงานเช่นกัน

2. ไก่ชาวบ้านนิยมเลี้ยงไก่ เพราะเป็นสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงได้ง่าย และชาวบ้านมักนำไก่ที่เลี้ยงเองมาทำเป็นอาหาร โดยสายพันธุ์ที่นิยมไก่อเป็นพันธุ์พื้นเมือง เลี้ยงแบบปล่อยในคอก ให้อาหาร

เป็นอาหารที่เหลือจากครัวเรือนและเสริมด้วยรำข้าว หรืออาหารชนิดอื่นๆ สำหรับราคาไก่ที่นำไปขาย จะมีราคาขายประมาณกิโลกรัมละ 90 บาทต่อกิโลกรัม ส่วนไก่พื้นเมืองชาวบ้านมักจะนำมาใช้สำหรับ ประกอบอาหารและประกอบพิธีกรรมมาก อย่างเช่น ไหว้เจ้าที่ ไหว้บรรพบุรุษ สะเดาะเคราะห์

3. กุ้งอาชีพทำนากุ้งเริ่มมีในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2530 และได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช อาชีพนี้มีการพัฒนาทั้งธุรกิจการเพาะพันธุ์กุ้งและธุรกิจการเลี้ยงกุ้ง สำหรับ แรงจูงใจที่สำคัญที่ทำให้เกษตรกรหันมาลงทุนทำนากุ้งกันมาก คือ รายได้ดีแม้ว่าในขณะเดียวกันจะมีความเสี่ยงในการลงทุนสูง

4. ปลา การเลี้ยงปลาในพื้นที่ทั้งการเลี้ยงปลาน้ำจืด ส่วนใหญ่เป็นการเลี้ยงปลาในกระชังในบ่อดิน ส่วนใหญ่ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพด้วยการเลี้ยงปลาจะเลี้ยงปลาน้ำจืด ลักษณะ การเลี้ยงจะนิยมโดยมีปลาหลายชนิดที่นิยมเลี้ยงในกระชังทั้งในบริเวณคลอง สำหรับปลาน้ำจืดที่นิยม เลี้ยง ได้แก่ ปลานิลแดงและปลาทับทิม

5. การค้าขาย การค้าขายถือเป็นเพียงอาชีพเสริมอย่างหนึ่งของครัวเรือนที่สามารถ สร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนนอกเหนือจากการรับจ้างและการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งภายในตำบลคลองแดนมี แหล่งท่องเที่ยวที่ชื่อว่า “ตลาดริมน้ำคลองแดน” ที่เป็นพื้นที่ให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งใช้ในการค้าขายซึ่ง ถือเป็นแหล่งเสริมรายได้ที่ดีอย่างหนึ่ง ที่กล่าวเช่นนี้ เพราะว่าบางครัวเรือนมีรายได้จากการค้าขายใน ตลาดริมน้ำคลองแดนมากกว่างานประจำ

1.5 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชุมชนคลองแดนมีทุนทางสังคมในหลายๆด้าน ไม่ว่าจะเป็นคน อาหาร ผลิตภัณฑ์ชุมชน วัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิทัศน์ที่งดงาม อย่างเช่นทุนทางอาหาร และเครื่องดื่ม เนื่องจากคลองแดนเป็น แหล่งอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูกและเป็นแหล่งของสัตว์น้ำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของคลองแดนได้แก่

1) ด้านอาหาร

ชุมชนคลองแดนมีการแปรรูปและถนอมอาหารเป็นวิธีการจัดการ จัดสรร สะสม และ การรักษาอาหารไว้บริโภคได้นานๆ เช่น

1. ตากแห้งมีขั้นตอนดังนี้ นำสิ่งที่ต้องการมาล้างด้วยน้ำสะอาดแล้วนำมาตากแดด แล้วนำมาบรรจุใส่ในภาชนะ อาหารที่นิยมมาตากแห้งได้แก่ ปลา เนื้อ หมู กุ้ง พริก กล้วย และส้มแขก

2. ทำเค็ม นำสิ่งที่ต้องการมาคลุกด้วยเกลือ หรือแช่ด้วยน้ำเกลือแล้วนำไปเก็บให้ มิติซิด เช่น การทำปลาทุเค็ม ทำจิ้งจั้ง ทำเปรี้ยว เป็นต้น

3. ดอง การหมักดองขึ้นอยู่กับส่วนประกอบ เช่น เติมเกลือ ผลลัพธ์ที่ได้ กะปิ ไช้เค็ม บูดู จิ้งจิ่ง หน่อไม้ดอง ผักเสี้ยนดอง สะตอดอง มะม่วง มะขาม เติมน้ำตาล ผลลัพธ์ที่ได้ หนาง กุ้งส้ม ปลาร้า เติมข้าวสุก ผลลัพธ์ที่ได้ คือ แป้งแดง

2) ด้านก่อสร้าง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางการก่อสร้าง ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในคลองแดนล้วนเป็นภูมิปัญญาทางสถาปัตยกรรมและการออกแบบที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ในรูปของอาคารเก่า ที่การใช้เทคนิควิธีการก่อสร้างแบบดั้งเดิมไว้ที่แฝงไปด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านในการออกแบบ การใช้สลักไม้เพื่อล็อกประตูบานเพื่อยึดไม้ปรากฏชัดเจนในบ้านทุกหลังคาเรือน การออกแบบหน้าต่างแบบเลื่อนได้ การออกแบบบันไดและช่องปิดเพื่อป้องกันโจรผู้ร้าย ตลอดจนการออกแบบช่องทิ้งของ รวมถึงทางหนีภัยฉุกเฉินที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในอดีตทั้งสิ้น

3) ด้านการแสดง

การแสดงพื้นถิ่นของชุมชนคือ มโนราห์ เรียกสั้นๆ ว่า โนรา เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคใต้ โดยเฉพาะมีท่ารำที่อ่อนช้อย สวยงาม บทร้องเป็นกลอนสวด ผู้ขับร้องต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบสรรหาคำให้สัมผัสกันได้อย่างฉับไว มีความหมายทั้งบทร้อง ท่ารำและเครื่องแต่งกายเครื่องดนตรีประกอบด้วย กลอง ทับคู่ มโนราห์เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งซึ่งสื่อถึงการถ่ายทอดการให้ความรู้ด้านความเชื่อ และพิธีกรรม ศิลปินมโนราห์ที่มีชื่อเสียงในตำบลคลองแดน คือ นายลาภ ชำนาญ อายุ 80 ปี เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญและสามารถถ่ายทอดความรู้ทางด้านการรำทำบท การร้องบทโนรา ซึ่งเป็นการสร้างความภูมิใจให้กับเยาวชนที่ยังมีศิลปินรุ่นเก่าในชุมชนรักษาวินัยวัฒนธรรมพื้นถิ่นที่มีการสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนเอาไว้ และส่งต่อให้กับเยาวชนรุ่นปัจจุบันที่ต้องทำหน้าที่เป็นผู้รักษาและสืบทอดให้ศิลปะการแสดงโนราอยู่คู่ชุมชนคลองแดนต่อไป

4) ด้านการประมง

ภูมิปัญญาด้านการประมงของชุมชนคลองแดนพบว่า ชาวประมงส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ จากพ่อแม่ที่ทำอาชีพประมงมาตั้งแต่สมัยอดีต ถ่ายทอดให้กับรุ่นลูกผ่านประสบการณ์และการเรียนรู้จากการดำเนินชีวิตประจำวัน ได้แก่ ภูมิปัญญาในการทำเครื่องมือประมง ฤดูกาลในการจับปลา และการดูสภาพดินฟ้าอากาศในการจับปลา

1.6 ภัยธรรมชาติ

ภัยธรรมชาติในพื้นที่มี 2 ลักษณะ คือ น้ำท่วมกับแห้งแล้ง สำหรับน้ำท่วมตำบลคลองแดนเป็นพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก และช่วงที่น้ำท่วมขัง ได้แก่ เดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนธันวาคมและแห้งแล้ง

ตำบลคลองแดนเป็นพื้นที่ที่ประสบความแห้งแล้งเป็นประจำ และช่วงที่มีความแห้งแล้ง ได้แก่ เดือนมีนาคม ถึงเดือนเมษายน

1.7 สภาพปัญหาของชุมชน

1. การลดลงของทรัพยากรอาหารในพื้นที่ อย่างเช่น ปลาในนา ผักริมรั้ว
2. ดินเสื่อมสภาพ ทำให้ผลิตในการเกษตรมีจำนวนน้อยลง
3. มีต้นทุนในการผลิตที่สูงขึ้น เนื่องมาจากมีวัชพืช และดินเสื่อมคุณภาพ ทำให้เกษตรกรต้องใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมีในการช่วยเพิ่มผลผลิต
4. ชุมชนขาดความรู้ความสามารถและเครื่องมือในการจัดการผลผลิตทางการเกษตร
5. คนในชุมชนหลายครอบครัวมีภาวะติดหนี้ยึดเยื่อ
6. ราคาผลผลิต ไม่แน่นอน ทำให้บางฤดูกาลขาดทุน ค่าใช้จ่ายในการผลิตมากกว่ารายได้
7. คนในชุมชนมีการออกไปขายแรงงานต่างจังหวัดเนื่องจากขาดอาชีพรองรับที่ต่อเนื่องของชุมชน จึงสร้างความห่างไกลระหว่างคนที่ออกไปทำงานต่างถิ่นกับครอบครัว เช่น บิดามารดา กับบุตร ขาดความอบอุ่นที่แท้จริงในครอบครัว
8. เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการกินอยู่ที่มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาจากรูปแบบเดิมของชาวบ้าน
9. อาหารราคาสูงขึ้น

1.8 แหล่งที่มาอาหารของชุมชน

ตารางแสดงแหล่งที่มาของอาหารของชุมชนคลองแดน

ที่มา	ประเภท
ฐานทรัพยากรตามธรรมชาติ เช่นลำคลองต่างๆทะเลริมถนน และหนองน้ำต่างๆ	<p>ประเภทเนื้อสัตว์</p> <p>ปลากระบอก ปลากระพง ปลาชี่ตัง ปลาหมึก ปูดำ ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาดุก ปลาทิง ปลาหางแดง ปู ปลาโอน ปลาตะเพียน ปลาหม่อม่าว ปลากระดี่ ปลาหลด กบ กุ้งนา แมลงพลับ ปูนา ปลาโคก ปลาแป้น ปลาพรม ปลาดุมปลาโด ปลากด ปลาคางโคะ ปลาโสด</p> <p>จำนวน 28 ชนิด</p> <p>ประเภทผัก</p> <p>ผักบุ้ง ผักริ้น ผักขวา ผักหว่า ผักขี้ไต้ ยอดมันปู ยอดมะม่วง หิมพานต์ ยอดหมูย ยอดขี้เหล็ก ดอกแค ลูกขุ่น ลูกเนียง ลูกตอ ตำลึง ลูกเขาคัน หัวปลี หน่อไม้ ชะอม ถั่วพู สายบัว เอื้อง บัว ยอดหัวมัน ลูกโหนด ชันกรอ ยอดสะเดา ยอดส้มแป้น ยอดมะกอก ยอดมะเะ ยอดทำมิ่ง ยอดเลียบ ยอดแซะ ผักกาดนกเขา ลูกฉิ่ง ยอดสะตอเบา ยอดฟักทอง หยวก ใบ</p>

ที่มา	ประเภท
	พาโหม กระท้อน ระกำ มะยม มะขาม ใบมะขาม ละมุด มะเขือ มะปริง มะละกอ มะนาว มะเขือพวง มะเขือเปาะ ตะลิงปลิง มะเขือยาว หน่อปูด ลูกยอ ลูกเต๋อ อ้อดิบ ไบรา มันขี้หนู หัวมัน บัวบก ใบชะมวง ผักหวาน จิกนา ชะเมา กระเจี๊ยบ เป็นต้น จำนวน 65 ชนิด
รวม	93 ชนิด
ฐานการผลิต เช่นนาสวนหลังบ้านบ่อหลังบ้าน และริมรั้ว	ประเภทเนื้อสัตว์ ไก่บ้าน ไก่เนื้อ เป็ด ปลานิล ปลาตุก ปลาตะเพียร ปลาทับทิม กุ้งขาว หมู แพะ วัว ควาย ไข่ไก่ ไข่เป็ด จำนวน 14 ชนิด ประเภทผัก ข้าวพันธุ กข 41 47 49 ข้าวหอมปทุม ข้าวไรเบอร์รี่ ข้าวสังข์หยด ข้า ตะไคร้ ผักกาดบ้าน ผักบุ้ง ชะอม ผักหวาน พริก ขวบ ฟักทอง ฟักเขียว หน่อไม้ ฝรั่ง มะกรูด มะนาว ใบชะพลู ผักชี สารชะเน่ โหระพา ไบรา ขมิ้น ถั่วพู ผักขม ถั่วฝักยาว มะเขือ มะอึก มะขาม มะพร้าว ตะลิงปลิง แมงลัก ตำลึง ยอด สะเดา ยอดขี้เหล็ก ผักหวานป่า กลอย รวม 40 ชนิด ประเภทผลไม้ มะพร้าว เสาวรส กระท้อน กล้วยน้ำว้า กล้วยไข่ กล้วยหัดมุก กล้วยหอม แก้ว มังกร ชมพู่ มะม่วง แดงโม ฝรั่ง จำนวน 12 ชนิด
รวม	66 ชนิด
ฐานการค้า เช่นตลาดนัดร้านค้าในชุมชน ห้างสรรพสินค้า ร้านสะดวกซื้อ และรถเร่	ประเภทเนื้อสัตว์ ปลากระพง ปลาทับทิม ปลานิล ปลาทู ปลาตุก ปลาตาเดียว กุ้ง ปูม้า หอย ปลากระบอก ปลาชี่ตัง ปลาหมึก ปูดำ ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาโอน ปลากระดี่ กบ กุ้งนา ปูนา ปลาแป้น ปลากด ปลาคางคอก ไข่ไก่ ไข่เป็ด รวม 25 ชนิด ประเภทผัก ผักกาดขาว กะหล่ำปลี กะหล่ำดอก ผักชี ต้นหอม ผักบุ้ง ผักคะน้า พริก กระเพรา โหระพา แมงลัก ผักกวางตุ้ง กระเทียม ผักกาดหอม หอมหัวใหญ่ หอมแดง แดงกวา ถั่วฝักยาว มะเขือ ได้แก่ มะเขือเปราะ มะเขือพวง มะเขือ

ที่มา	ประเภท
	<p>เทศ มะอึก หน่อไม้ฝรั่ง กระชาย เสาวรส กระท้อน บัวบก กระเพรา ผักหวานป่า หน่อไม้ ยอดสะเดา ยอดขี้เหล็ก ดอกแค ผักโขม ตำลึง มันขี้หนู ว่านหางจระเข้ เห็ดนางฟ้า เห็ดโคน เห็ดนางรม เห็ดฟาง เห็ดหูหนู เห็ดหอม หนาก อัญชัญ ผักกะเฉด หัวไชเท้า พริกไทย</p> <p>รวม 48 ชนิด</p> <p>ประเภทผลไม้</p> <p>กล้วย แตงโม มังคุด ลองกอง สับปะรด องุ่น ส้ม มะละกอ มะพร้าว เงาะ มะม่วง ขนุน ทุเรียน ลิ้นจี่ ลำไย มะขาม ส้มโอ แอปเปิ้ล สาลี่ แคนตาลูป ลางสาด เสาวรส กระท้อน กล้วยน้ำว้า กล้วยไข่ กล้วยหักมุก กล้วยหอม แก้วมังกร ชมพู</p> <p>รวม 29 ชนิด</p>
รวม	102 ชนิด
<p>ฐานวัฒนธรรม จากการแบ่งปัน เพื่อนบ้าน เครือข่าย พิธีกรรม งานแต่ง งานศพ งานบวช ฯลฯ</p>	<p>ประเภทเนื้อสัตว์</p> <p>ไก่ วัว หมู ไข่ ปลาตุก ปลาตะเพียน ปลานิล</p> <p>รวม 7 ชนิด</p> <p>ประเภทผัก</p> <p>ข้าวสาร ข้า ตะไคร้ ใบมะกรูด มะละกอ บัวบก ดอกแค</p> <p>รวม 7 ชนิด</p> <p>ประเภทผลไม้</p> <p>ส้ม องุ่น</p> <p>รวม 2 ชนิด</p>
รวม	16 ชนิด

ภาคผนวก ค
หนังสือเชิญตรวจสอบเครื่องมือ

ที่ ศธ ๐๕๒๓.๑๐๓/ว.๑๗๖

คณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ตู้ ป.ณ.๕๐ ปณฝ.คอทงส์
อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา ๙๐๑๑๒

๒๗ ธันวาคม ๒๕๕๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์

เรียน รองศาสตราจารย์ ดร.สุจินต์ สิมาร์ักษ์
คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ด้วย นางสาวภาณุมาศ สุนทรวิจิตร รหัสนักศึกษา ๕๔๑๐๙๒๐๐๑๔ หลักสูตรวิทยาศาสตร์
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ทำวิจัยเรื่อง
"ความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา" โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อันวดี
สุขสารโจนี เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ นั้น ในการทำวิทยานิพนธ์ดังกล่าว นักศึกษาต้องการจัดทำแบบสอบถาม
และแบบสัมภาษณ์เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลของงานวิจัยพร้อมทั้งให้สอดคล้องตามหลักการที่เหมาะสมของ
กระบวนการวิจัยสถาบันฯ จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิในเรื่องดังกล่าว ได้โปรดพิจารณา
ตรวจสอบแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ พร้อมให้ความเห็นเพื่อการปรับปรุงเครื่องมือวิจัยของนักศึกษาดังกล่าว

ในการนี้ คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน
ในการตรวจสอบแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ตามเอกสารที่แนบมานี้ ซึ่งข้อมูลที่ได้รับจะใช้เพื่อประโยชน์ทางการ
ศึกษาวิจัยเพียงอย่างเดียว สำหรับรายละเอียดต่างๆ นางสาวภาณุมาศ สุนทรวิจิตร โทร. ๐๘๖-๐๕๔๗๖๔๐ จะเป็นผู้
ติดต่อประสานงานต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ด้วย จะเป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.บรรจง วิทวิศักดิ์)
คณบดีคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม

โทร.๐-๗๕๒๘-๖๘๐๖

โทรสาร. ๐-๗๕๒๖-๗๗๕๘

ที่ ศธ ๐๕๐๓.๓.๐๑/ว๑๗๐

คณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ตู้ ปณ.๕๐ ปณฝ.คอหงส์
อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา ๙๐๑๑๒

๒๗ ธันวาคม ๒๕๕๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยศ บิสุทธิ์
คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ด้วย นางสาวภาณุมาศ สุนทรวิจิตร รหัสนักศึกษา ๕๔๑๐๔๒๐๐๑๔ หลักสูตรวิทยาศาสตร์
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ทำวิจัยเรื่อง
"ความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนคลองแคว อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา" โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธวัช
สุชาโรจน์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ นั้น ในการทำวิทยานิพนธ์ดังกล่าว นักศึกษาคือต้องการจัดทำแบบสอบถาม
และแบบสัมภาษณ์เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลของงานวิจัยพร้อมทั้งให้สอดคล้องตามหลักการที่เหมาะสมของ
กระบวนการวิจัยสถาบันฯ จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิในเรื่องดังกล่าว ได้โปรดพิจารณา
ตรวจสอบแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ พร้อมให้ความเห็นเพื่อการปรับปรุงเครื่องมือวิจัยของนักศึกษาดังกล่าว

ในการนี้ คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน
ในการตรวจสอบแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ตามเอกสารที่แนบมานี้ ซึ่งข้อมูลที่ได้รับจะใช้เพื่อประโยชน์ทางการ
ศึกษาวิจัยเพียงอย่างเดียว สำหรับรายละเอียดต่างๆ นางสาวภาณุมาศ สุนทรวิจิตร โทร. ๐๘๖-๐๕๔๗๖๕๐ จะเป็นผู้
ติดต่อประสานงานต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ด้วย จะเป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.บรรจง วิทย์วิทักดิ์)
คณบดีคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม

โทร. ๐-๗๕๖๔-๖๘๐๖

โทรสาร. ๐-๗๕๖๒-๗๗๕๘

ที่ ศธ ๐๕๒๓.๓.๐๑/ว.๑๗๐

คณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ตู้ ป.ณ.๕๐ ปณฝ.คอหงส์
อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา ๙๐๑๑๒

๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๗

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจสอบแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาสกร นันทพร
คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

ด้วย นางสาวภาณุมาศ สุนทรวิจิตร รหัสนักศึกษา ๕๔๑๐๔๒๐๐๑๔ หลักสูตรวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ทำวิจัยเรื่อง "ความมั่นคงทางต้นทุนอาหารของชุมชนคลองแควน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา" โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อันวดี สุขสาโรจน์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ นั้น ในการทำวิทยานิพนธ์ดังกล่าว นักศึกษาต้องการจัดทำแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลของงานวิจัยพร้อมทั้งให้สอดคล้องตามหลักการที่เหมาะสมของกระบวนการวิจัยสถาบันฯ จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิในเรื่องดังกล่าว ได้โปรดพิจารณาตรวจสอบแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ พร้อมให้ความเห็นเพื่อการปรับปรุงเครื่องมือวิจัยของนักศึกษาดังกล่าว

ในการนี้ คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านในการตรวจสอบแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ตามเอกสารที่แนบมานี้ ซึ่งข้อมูลที่ได้รับจะใช้เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาวิจัยเพียงอย่างเดียว สำหรับรายละเอียดต่างๆ นางสาวภาณุมาศ สุนทรวิจิตร โทร. ๐๘๖-๐๕๔๗๖๔๐ จะเป็นผู้ติดต่อประสานงานต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ด้วย จะเป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.บรรจง วิทย์วิทิต์)

คณบดีคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม

โทร. ๐-๗๖๒๑๔-๖๘๐๖

โทรสาร. ๐-๗๖๒๑๒-๐๖๖๕๘

ภาคผนวก ง
แบบสำรวจรายครัวเรือน

แบบสัมภาษณ์ชุด.....

ผู้เก็บ.....

วันที่เก็บ.....

แบบสัมภาษณ์ (Try Out)

แบบสอบถามชุดนี้เป็นการศึกษาความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดน:กรณีศึกษาชุมชนคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนารอบตัวชีวิตและประเมินสถานะความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดนพร้อมทั้งเสนอแนวทางการพัฒนาและสร้างความมั่นคงทางทรัพยากรอาหารเพื่อความมั่นคงทางอาหารแก่ชุมชนคลองแดน ทั้งนี้ข้อมูลที่เก็บแบบสอบถามนี้จะถูกวิเคราะห์ออกมาเป็นภาพรวมซึ่งจะไม่มีผลกระทบต่อผู้ตอบแบบสอบถามแต่อย่างใด รวมถึงข้อมูลในแบบสอบถามนี้จะถูกเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี

ทั้งนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณทุกท่านอย่างสูง ที่กรุณาอนุเคราะห์ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในครั้งนี้

นางสาวภาณุมาศ สุนทรวิจิตร

คณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บ้านเลขที่.....หมู่.....หมู่บ้าน.....ตำบล.....อำเภอ.....หัวไทร จังหวัด นครศรีธรรมราช

1) ข้อมูลครัวเรือน

สมาชิก ในครัวเรือน	ชื่อ	เพศ (1หญิง, 2 ชาย)	อายุ (ปี)	อาชีพหลัก	การศึกษา*	รายได้(บาท/ เดือน) หรือ (บาท/ปี)
คนที่ 1						
คนที่ 2						
คนที่ 3						
คนที่ 4						
คนที่ 5						
คนที่ 6						
คนที่ 7						
คนที่ 8						
คนที่ 9						

*0ไม่ได้เรียนหนังสือ 1จบชั้นประถม 2จบชั้นมัธยมต้น 3จบชั้นมัธยมปลาย 4จบ ปวช. 5 จบ ปวส./ปวท. หรืออนุปริญญา 6จบปริญญาตรี 7สูงกว่าปริญญาตรี 8 กำลังเรียนอนุบาล 9 กำลังเรียนชั้นประถม 10 กำลังเรียนชั้นมัธยมต้น 11กำลังเรียนชั้นมัธยมปลาย 12กำลังเรียน ปวช.13 กำลังเรียน ปวส./ปวท. หรืออนุปริญญา 14กำลังเรียนปริญญาตรี

2) ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

รายการ	จำนวน (ไม่มีไม่ต้องกรอก)	มูลค่า (บาท/ครั้ง)	ความถี่ (ครั้ง/เดือน)
ค่าเล่าเรียนบุตร	จำนวน.....คน		
ค่าน้ำประปา	12 เดือน		
ค่าน้ำดื่มภายในบ้าน	12 เดือน		
ค่าไฟฟ้า	12 เดือน		
ค่าแก๊ส / ถ่านหุงต้ม	12 เดือน		
ค่าลงทุนในการเพาะปลูกรอบ/ปี		
ค่าน้ำมันยานพาหนะ	มอเตอร์ไซค์ จำนวน.....คัน		
	รถยนต์ จำนวน.....คัน		
ค่าเสื้อผ้า/เครื่องนุ่งห่ม			
ค่าสบู่อาบน้ำ			
ค่าแชมพู / ครีมนวด			
ค่าครีม / โลชั่นบำรุงผิว			
ค่ารักษาพยาบาล			
ค่าซ่อมแซมบ้านเรือน			
ค่าใช้จ่ายในด้านสันตนาการ/ซื้อ ดู หนังสือ			
ค่าห่วย			
ค่าบุหรี			
ค่าเหล้า			
หนี้สิน			
ท่านมีหนี้สินหรือไม่ ☐ ไม่มี ☐ มี สาเหตุหนี้สิน.....	อัตราการจ่ายคืน.....บาท/เดือน		
เงินออม			
ท่านมีเงินฝากในธนาคารหรือไม่ ☐ ไม่มี ☐ มี	☐ น้อยกว่า 5,000 บาท ☐ 5,001 – 10,000 บาท ☐ 10,001 50,000 บาท ☐ มากกว่า 50,000 บาท		

หมายเหตุ: ส่วนที่ไม่แน่ใจสามารถใช้ค่าประมาณการ

3) การถือครองที่ดิน

- 3.1 ท่านมีพื้นที่ทำกินหรือไม่ มี ไม่มี
 ที่ดินดังกล่าวเป็นเอกสารสิทธิ ภทบ.5 ส.ป.ก นส.3
 โฉนด อื่นๆ.....
- 3.2 ท่านมีการเช่าที่ดินทำกินหรือไม่ มี ไม่มี

3.3 ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของตนเอง

	ทำนา	ทำไร่	ปศุสัตว์	ที่ว่าง	ที่พักอาศัย	ที่ให้เช่าเพื่อ	อื่นๆ(โปรด ระบุ).....
จำนวน(ไร่)							

3.4 ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ที่ทำการเช่า

	ทำนา	ทำไร่	ปศุสัตว์	ที่ว่าง	ที่พัก อาศัย	ที่ให้เช่าเพื่อ	อื่นๆ(โปรด ระบุ).....
จำนวน(ไร่)							
อัตราเช่า (บาท/รายปี)							

การทำนา

- 3.5 โดยทั่วไปในรอบ 2 ปี ท่านสามารถทำนาได้เต็มที่กี่ครั้ง น้อยกว่า 3 ครั้ง 3 ครั้ง 4 ครั้ง 5 ครั้ง มากกว่า 5 ครั้ง
- 3.6 วัตถุประสงค์หลักที่ทำนาเพื่อ จำหน่าย/ขาย บริโภค
 อื่นๆ(โปรดระบุ).....
- 3.7 แรงงานหลักในการทำนา แรงงานในครัวเรือนจำนวน.....คน จ้างแรงงานจำนวน.....คนในอัตรา.....บาท/วัน
- 3.8 ในการทำนา 1 รอบท่านมีความจำเป็นต้องจ้างรถไถเพื่อไถที่นาจำนวน.....ครั้ง จ้างในอัตราค่าจ้างบาท/ไร่ (หรือบาท/ครั้ง) ท่านติดต่อมาจากที่ใด.....
- 3.9 ท่านมีความจำเป็นต้องจ้างเกี่ยวข้าวหรือไม่ มี จ้างในอัตราค่าจ้างบาท/ไร่ (หรือบาท/ครั้ง) ไม่มี ท่านติดต่อมาจากที่ใด.....
- 3.10 ในการทำนา 1 รอบท่านจำเป็นต้องให้ปุ๋ยจำนวน.....ครั้ง อัตราค่าใช้จ่ายต่อครั้งประมาณ.....บาท/ครั้ง

- 3.11 ในการทำนา 1 รอบท่านจำเป็นต้องใช้สารเคมีอะไรบ้าง
- 3.12 ยาฆ่าหญ้าครั้ง อัตรา บาท/ครั้ง ยากำจัดแมลงครั้ง อัตรา บาท/ครั้ง
(ประมาณการ) อื่นๆครั้ง อัตรา บาท/ครั้ง (ประมาณการ)
- 3.13 ท่านทำการฉีดพ่นเองหรือจ้างฉีดพ่น ฉีดพ่นเอง จ้างในอัตรา.....บาท/ไร่
- 3.14 ผลผลิตข้าวที่ได้จากการทำนาในครั้งที่ดีที่สุดประมาณกิโลกรัม ผลผลิตข้าวที่ได้จากการทำนาในครั้งที่แย่งที่สุดประมาณกิโลกรัม
- 3.15 โดยเฉลี่ยท่านได้ผลผลิตครั้งละประมาณ.....กิโลกรัม (คิดรวมตามขนาดพื้นที่)
- 3.16 ราคาขายข้าวต่อครั้งอยู่ที่ประมาณราคากิโลกรัมละ.....บาท
- 3.17 ท่านมียุ่ง/ฉางเก็บข้าวเปลือกหรือไม่ ไม่มี มี
- 3.18 ท่านมีการขายข้าวในลักษณะใด มีรถมารอหลังเกี่ยวเสร็จ ตากให้แห้งนำไปขายที่โรงสี ตากให้แห้งเก็บเข้ายุ้งฉางแล้วค่อยนำไปขาย ใช้สิทธิในการจำหน่ายข้าว อื่นๆ(โปรดระบุ).....
- 3.19 ผลผลิตที่ได้ จำหน่ายเป็นหลัก บริโภคเป็นหลัก จำหน่ายเป็นหลัก เก็บไว้บริโภคบางส่วน
- 3.20 นอกจากที่ท่านมีการปลูกพืชหลังนาหรือไม่ ไม่มี มี ได้แก่.....
- 3.21 นอกจากที่ท่านมีการปลูกอื่นเพื่อเพิ่มรายได้หรือไม่ ไม่มี มี ได้แก่.....
- การทำฟาร์มเลี้ยงสัตว์**
- 3.22 ท่านมีการดำเนินการเลี้ยงสัตว์ชนิดใด (ระบุจำนวน) วัว.....ตัว แพะ.....ตัว
 ไก่พื้นเมือง.....ตัว ไก่ชน.....ตัว (นับรวมแม่พันธุ์และลูกเจี๊ยบ) ไก่ไข่.....แม่
 ไก่เนื้อ.....เล้าเปิด.....เล้าปิด หมู จำนวนแม่พันธุ์.....ตัว พ่อพันธุ์.....ตัว หมูขุน.....ตัว
 บ่อเพาะพันธุ์ปลา.....บ่อคอนกรีต.....บ่อดินพื้นที่.....ไร่
 บ่อปลา.....บ่อ พื้นที่.....ไร่ บ่อกึ่ง.....บ่อ พื้นที่.....ไร่
 อื่นๆ(โปรดระบุ).....
- 3.23 ระยะเวลาในการดำเนินการทำฟาร์มมาแล้ว.....ปี
- 3.24 ท่านทำการเลี้ยงสัตว์แบบ อิสระ (เลี้ยงเอง/หาตลาดเอง/จัดซื้ออาหารสัตว์เอง)
 เลี้ยงแบบฟาร์มเกษตรสนธิสัญญา
- 3.25 ท่านใช้ระยะเวลาในการเลี้ยง.....วัน/เดือน/ปี (วงกลมหน่วย) ต่อ 1 รอบการผลิต
- 3.26 แหล่งสายพันธุ์ บริบท.....
 จัดหาเองที่..... ในอัตราตัวละ.....บาท
หรือ ในกรณีสัตว์น้ำ ซื้ออัตราร้อยละ.....บาท
- 3.27 แหล่งอาหารสัตว์สั่งซื้อจาก.....สั่งซื้อคราวละ.....กระสอบในอัตรากระสอบละ.....

บาท

- 3.28 ท่านมีการใช้วัคซีนสัตว์หรือไม่ ไม่มี มี ได้แก่.....
- 3.29 ท่านมีรายได้ในการจำหน่ายผลผลิตต่อครั้งประมาณ.....บาท/ครั้ง หรือประมาณ.....บาท/ปี
- 3.30 ท่านมีแรงงานในฟาร์มจำนวน.....คน คนในครัวเรือนจำนวน.....คน จ้างแรงงานจำนวน.....คน
- 3.31 จ้างแรงงานในประเทศอัตรา.....บาท/คน/วัน แรงงานต่างด้าวจาก.....ในอัตรา.....บาท/คน (จำนวน.....คน)

4) การจัดหาอาหารของครอบครัว

- 4.1 สมาชิกในครอบครัวของท่านรับประทานอาหารร่วมกันในมื้อใดบ้าง เช้า กลางวัน เย็น อื่นๆ
- 4.2 สาเหตุที่ไม่สามารถบริโภคร่วมกันได้ทุกมื้อเนื่องจาก.....
- 4.3 ท่านได้ซื้อข้าวสารหรือไม่ ไม่ได้ซื้อ ซื้อ ปริมาณ.....กิโลกรัม/เดือน ในราคาประมาณ.....บาท/ครั้ง
- 4.4 ในกรณีท่านซื้อข้าวบริโภคท่านซื้อมาจากที่ใด
เพราะเหตุใด.....
- 4.5 ท่านต้องซื้ออาหารสำเร็จรูปทานหรือไม่ ไม่ได้ซื้อ ซื้อ ทุกวัน วันเว้นวัน หรือประมาณ
จำนวน ครั้ง/สัปดาห์
- 4.6 สาเหตุที่ท่านต้องซื้ออาหารสำเร็จรูป สะดวก อร่อย ราคาถูก รวดเร็ว
 สามารถเลือกทานได้หลายประเภทอาหาร
 อื่นๆ(โปรดระบุ).....
- 4.7 ท่านซื้ออาหารสำเร็จรูปจากที่ใด ร้านค้าในชุมชน ร้านสะดวกซื้อ ตลาดนัด รถเร่ขายตามบ้านเรือน
 อื่นๆ(โปรดระบุ).....
- 4.8 ในรอบสัปดาห์ที่ผ่านมาท่านได้ไปรับประทานอาหารนอกบ้านหรือไม่ ไม่ได้ไป ไป จำนวน.....ครั้ง
จ่ายไปครั้งละประมาณ.....บาท/ครั้ง
- 4.9 ท่านจำเป็นต้องซื้อผักจากตลาด/ร้านค้าหรือไม่ ไม่ได้ซื้อ ซื้อ ประมาณ.....บาท/ครั้ง ใน1สัปดาห์ต้อง
ซื้อประมาณ.....ครั้ง
- 4.10 ที่บ้านท่านมีสวนครัวปลูกผักหรือไม่ ไม่มี มี ขนาด (ประมาณ).....ตารางเมตร ปลูกผัก
อะไรบ้าง.....
- 4.11 ท่านมีการเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคหรือไม่ ไม่มี เหตุใดท่านจึงไม่เลี้ยง.....
 มี ไก่จำนวน.....ตัว วัว.....ตัว หมู.....ตัว ปลาตัว อื่นๆระบุตัว
- 4.12 ท่านได้มีการไปหาอาหารธรรมชาติเช่นการไปเก็บของป่า หรือไป ไม่มี มี คือ.....จำนวนครั้ง/เดือน

- 4.13 สมาชิกในครัวเรือนท่านมีการไปหาปลา/ล่าสัตว์หรือไม่ ไม่มี มี จำนวน.....ครั้ง/เดือน หาได้ปริมาณ
ครั้งละประมาณ.....กิโลกรัม/ครั้ง

ค่าใช้จ่ายในการประกอบอาหาร

ประเด็น	สถานที่จัดหา	มูลค่า (บาท/ ครั้ง)	ความถี่ (ครั้ง/ สัปดาห์)	การเดินทาง*
ผักที่ซื้อประจำ				
1.....				
2.....				
3.....				
อาหารโปรตีน				
1.เนื้อวัว				
2.เนื้อหมู				
3.เนื้อไก่				
4.อื่นๆ.....				
น้ำปลา/ซอส/เครื่องปรุงรส				
น้ำตาล				

*1) รถจักรยาน 2) รถมอเตอร์ไซด์ 3) รถยนต์ 4) รถโดยสารประจำทาง 5) รถรับจ้าง 6) อื่นๆ

5 ปัญหา อุปสรรคในการจัดการอาหาร

1. วัตถุดิบที่ใช้ในการประกอบอาหารเป็นประจำชนิดใดบ้างที่ท่านไม่สามารถผลิตหรือเสาะหาเองได้และท่านมีวิธีแก้ปัญหาอย่างไร

.....

.....

.....

2. ในชุมชนของท่านมีแหล่งวัตถุดิบที่ใช้ในการประกอบอาหารหรือไม่ ถ้ามี มีลักษณะเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

3. ปริมาณและชนิดของอาหารที่นำมาประกอบอาหารในทุกวัน เพียงพอต่อความต้องการบริโภคของสมาชิกในครอบครัวหรือไม่ อย่างไร ถ้าไม่เพียงพอท่านมีวิธีจัดการอย่างไร
-
-
-
- ครอบครัวของท่านเคยประสบปัญหาเกี่ยวกับเรื่องของอาหารหรือไม่ และแก้ไขอย่างไร
- () 1. ไม่มีอาหารกิน
วิธีแก้ไข.....
- () 2. อาหารไม่เพียงพอ
วิธีแก้ไข.....
- () 3. อาหารไม่ปลอดภัย
วิธีแก้ไข.....
4. ท่านคิดว่าสาเหตุที่ทำให้ครอบครัวของท่านมีอาหารรับประทานอย่างพอเพียง คืออะไร (ภูมิปัญญาในการผลิตอาหาร การถนอม การเก็บรักษา/ความชำนาญในการเสาะหา)
-
-
-
5. ท่านคิดว่าสิ่งที่เป็นอุปสรรคให้ครอบครัวของท่านมีอาหารรับประทานอย่างไม่พอเพียงคืออะไร
- () 1. ไม่มีเงิน
- () 2. ไม่มีแรงงานในการจัดการอาหาร
- () 3. ไม่มีที่ดินทำกิน
- () 4. ปัญหาสุขภาพ
- วิธีแก้ไข.....
-
-
6. ท่านคิดว่าครอบครัวของท่านสามารถพึ่งตนเองทางอาหารได้หรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด
-
-
-

ขอขอบคุณในความร่วมมือค่ะ

แบบสัมภาษณ์ชุด.....
ผู้เก็บ.....
วันที่เก็บ.....

แบบสัมภาษณ์ (ฉบับจริง)

แบบสัมภาษณ์ชุดนี้เป็นการศึกษาความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนของชุมชนคลองแดน : กรณีศึกษา ตำบลคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนารอบตัวชีวิตและประเมินสถานะความมั่นคงทางอาหารของชุมชนคลองแดนพร้อมทั้งเสนอแนวทางการพัฒนาและสร้างความมั่นคงทางทรัพยากรอาหารเพื่อความมั่นคงทางอาหารแก่ชุมชนคลองแดน ทั้งนี้ผู้วิจัยจะจัดเก็บข้อมูลจากผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวและวิเคราะห์ออกมาเป็นภาพรวมข้อมูลในครั้งนี้อาจไม่มีผลกระทบต่อผู้ตอบแบบสอบถาม แต่อย่างไร รวมถึงข้อมูลในแบบสอบถามนี้จะถูกเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี

ทั้งนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณทุกท่านอย่างสูง ที่กรุณาอนุเคราะห์ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในครั้งนี้

นางสาวภาณุมาศ สุนทรวิจิตร
 คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม
 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อ – สกุล ผู้ตอบแบบสอบถาม.....

บ้านเลขที่.....หมู่.....หมู่บ้าน.....ตำบล คลองแดน อำเภอรโนด จังหวัด สงขลา

หมายเลขโทรศัพท์

ข้อมูลครัวเรือนทั่วไป

1.ข้อมูลครัวเรือน

สมาชิก ในครัวเรือน	ชื่อ	เพศ (1หญิง, 2ชาย)	อายุ (ปี)	การศึกษา*	รายได้ (บาท/ เดือน)
คนที่ 1					
คนที่ 2					
คนที่ 3					
คนที่ 4					
คนที่ 5					
คนที่ 6					
คนที่ 7					
คนที่ 8					

หมายเหตุ * 0 ไม่ได้เรียน 1 จบชั้นประถม 2 จบชั้นมัธยมต้น 3 จบชั้นมัธยมปลาย 4 จบ ปวช.5 จบปวส.6 จบปริญญาตรี 7 สูงกว่าปริญญาตรี 8 กำลังเรียนอนุบาล 9 กำลังเรียนชั้นประถม 10 กำลังเรียนชั้นมัธยมต้น 11 กำลังเรียนชั้นมัธยมปลาย12 กำลังเรียน ปวช.13 กำลังเรียน ปวส. 14 กำลังเรียนปริญญาตรี

2.การประกอบอาชีพ

2.1 ท่านทำอาชีพอะไรเป็นหลัก

- () 1. ทำนา () 2. ทำไร่ () 3. ปลุกผัก
 () 4. เลี้ยงสัตว์ () 5. สวนผลไม้ () 6.สวนยางพารา
 () 7. สวนปาล์ม () 8. ประมง () 9. รับจ้าง
 () 10. หาของป่า/แหล่งธรรมชาติ () 11.รับราชการ/รับวิสาหกิจ () 12.ค้าขาย
 () 13. อื่นๆ ระบุ.....

2.2 อาชีพที่ทำรายได้มากที่สุดสามลำดับแรกของท่านได้แก่ อาชีพอะไรบ้าง

- () 1. ทำนา () 2. ทำไร่ () 3. ปลุกผัก
 () 4. เลี้ยงสัตว์ () 5. สวนผลไม้ () 6.สวนยางพารา
 () 7. สวนปาล์ม () 8. ประมง () 9. รับจ้าง
 () 10. หาของป่า/แหล่งธรรมชาติ () 11.รับราชการ/รับวิสาหกิจ () 12.ค้าขาย
 () 13. อื่นๆ ระบุ.....

3. รายได้ของครัวเรือน (รายได้ข้อนี้ไม่เกี่ยวกับเรื่องภาษีแต่อย่างใด แต่จะนำไปใช้ในการประกอบการวัดค่าความมั่นคงทางอาหารของชุมชน)

- 3.1) รายได้จากอาชีพหลักของท่าน บาท/เดือน
 3.2) รายได้จากอาชีพเสริมของท่าน บาท/เดือน
 3.3) รวมรายได้ทั้งหมดของครัวเรือน บาท/เดือน

4. ปัจจุบันครัวเรือนของท่านมีเงินเก็บหรือเงินออมฝากธนาคารหรือไม่

- () ไม่มี () มี

การถือครองที่ดินการใช้ประโยชน์ที่ดิน

1. ท่านมีพื้นที่ทำกินหรือไม่

- () ไม่มี () มี จำนวนทั้งสิ้น แปลง

แปลงที่	เนื้อที่ทั้งหมด(ไร่)	เนื้อที่ที่ใช้จริง(ไร่)	การใช้ประโยชน์เนื้อที่ที่ใช้จริง	การใช้ประโยชน์เนื้อที่ที่เหลือ	ลักษณะการถือครองที่ดิน	เอกสารสิทธิ์ในการถือครอง*
1						
2						
3						
4						
5						

หมายเหตุ * 0 = ภูทบ.5 1 = ส.ป.ก 2 = นส.3 3 = โฉนด

2. ท่านมีการเช่าที่ดินทำกินหรือไม่ () ไม่มี () มี

ใช้ประโยชน์ ในพื้นที่	ทำนา	ทำ ไร่	ทำการปศุสัตว์	ที่ ว่าง	ที่พักอาศัย	ที่ให้เช่าเพื่อ	อื่นๆ(โปรด ระบุ)
จำนวน (ไร่)							
อัตราเช่า (บาท/รายปี)							

3. ในชุมชนของท่านมีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรเพียงพอตลอดทั้งปีหรือไม่

() ไม่มีเพียงพอ

() มีเพียงพอ

การผลิตการเกษตร

1. ครอบครัวของท่านสามารถเก็บพันธุ์พืชไว้ผลิตเองได้หรือไม่

() ไม่มี

() มีเพียงพอ

() มี แต่ไม่เพียงพอ

2. ข้าว

- 2.1 จำนวนข้าวที่สามารถผลิตได้ ต่อปี (เกวียน / ครั้วเรือน / ปี)

() ไม่ผลิต

() ผลิตเอง

() สำหรับบริโภคในครัวเรือน ปริมาณ..... เกวียน / ปี () สำหรับขาย ปริมาณ.....เกวียน/ปี

- 2.2 พื้นที่ในการทำเกษตร นาข้าว

- 2.3 ชนิดและค่าใช้จ่ายในการซื้อพันธุ์ข้าวที่ปลูกในชุมชน

() ชัยนาท บาท/ปี

() ข้าวสังข์หยดบาท/ปี

() ข้าวเหนียว บาท/ปี

() ข้าวหอมนิลบาท/ปี

() ข้าวเล็บนก บาท/ปี

() ข้าวพันธุ์ ก.ขบาท/ปี

() อื่นๆ ระบุ..... บาท/ปี

- 2.4 ต้นทุนในการทำนาต่อ จำนวนไร่

() เมล็ดพันธุ์ บาท

() สารเคมีกำจัดศัตรูพืชบาท

() ปุ๋ยเคมี บาท

() แรงงาน..... บาท

() ค่าไถ ยกร่อง..... บาท

() อื่นๆ ระบุ..... บาท

2.5 นอกจากที่ท่านมีการปลูกพืชหลังนาหรือไม่

() ไม่มี () มี ได้แก่.....

2.6 นอกจากที่ท่านมีการปลูกอื่นเพื่อเพิ่มรายได้หรือไม่

() ไม่มี () มี ได้แก่

() คະน้ำ	() คະน้ำ
() แต่งกวา	() แต่งกวา
() กวางตุ้ง	() กวางตุ้ง
() ผักบุ้ง	() ผักบุ้ง
() ถั่วฝักยาว	() ถั่วฝักยาว
() มะเขือ	() มะเขือ
() ผักกาด	() ผักกาด
() บวบ	() บวบ
() ตะไคร้	() ตะไคร้
() ชিং ข่า	() ชিং ข่า
() พริก	() พริก
() มะระ	() มะระ
() ถั่วพู	() ถั่วพู
() ผักเขียว	() ผักเขียว
() อื่นๆ	() อื่นๆ

3. ฝักและผลไม้

3.1 คร่าวเรือนของท่านมีพื้นที่ปลูกผักชนิดใดบ้าง

() ไม่ปลูก () ปลูก
() ปลูกไว้กินเอง () ปลูกไว้ขาย

3.2 ค่าใช้จ่ายในการปลูกผัก

() ไม่มี () มีบาท/ไร่/ปี
() เมล็ดพันธุ์..... บาท () สารเคมีกำจัดศัตรูพืช บาท
() ปุ๋ยเคมี บาท () แรงงาน..... บาท
() ค่าไถ ยกร่อง..... บาท () อื่นๆ ระบุ..... บาท

3.3 ครั้วเรือนของท่านมีพื้นที่ในการปลูกผลไม้ชนิดใดบ้าง

- () ไม่ปลูก () ปลูก
 () ปลูกไว้กินเอง () ปลูกไว้ขาย

- () มะละกอ () มะละกอ
 () กัลล้วย () กัลล้วย
 3.4 () มะพร้าว () มะพร้าว
 () มะม่วง () มะม่วง
 () ทุเรียน () ทุเรียน
 () ขนุน () ขนุน
 () มังคุด () มังคุด
 () อื่นๆ..... () อื่นๆ.....

ครั้วเรือนของท่านมีค่าใช้จ่ายที่เป็นต้นทุนในการทำสวนผลไม้หรือไม่

- () ไม่มี () มี บาท/ไร่/ปี
 () ต้นพันธุ์ บาท () สารเคมีกำจัดศัตรูพืช บาท
 () ปุ๋ยเคมี บาท () ปุ๋ยชีวภาพ บาท
 () แรงงาน บาท () ค่าไถ ยกร่อง บาท
 () อื่นๆ ระบุ..... บาท

4. สวนปาล์ม

4.1 พื้นที่ในการทำสวนปาล์ม ไร่

4.2 ครั้วเรือนของท่านมีค่าใช้จ่ายที่เป็นต้นทุนในการทำปาล์ม บาท/ไร่/ปี

- () ต้นพันธุ์ บาท () สารเคมีกำจัดศัตรูพืช บาท
 () ปุ๋ยเคมี บาท () ปุ๋ยชีวภาพ บาท
 () แรงงาน บาท () ค่าไถ ยกร่อง..... บาท
 () อื่นๆ ระบุ..... บาท

5. สวนยางพารา

5.1 พื้นที่ในการทำสวนปาล์ม ไร่

5.2 ครั้วเรือนของท่านมีค่าใช้จ่ายที่เป็นต้นทุนในการสวนยางพารา บาท/ไร่/ปี

- () ต้นพันธุ์ บาท () สารเคมีกำจัดศัตรูพืช บาท
 () ปุ๋ยเคมี บาท () ปุ๋ยชีวภาพ บาท
 () แรงงาน บาท () ค่าไถ ยกร่อง บาท
 () อื่นๆ ระบุ..... บาท

6 ปศุสัตว์

6.1 ครัวเรือนของท่านเลี้ยงสัตว์หรือไม่

() ไม่เลี้ยง สาเหตุ

() เลี้ยง

เลี้ยงเอง

เพื่อบริโภค

เพื่อจำหน่าย

รับจ้างเลี้ยง

เลี้ยงเป็นกลุ่ม

○ วัว ตัว

○ ไก่ ตัว

○ เป็ด ตัว

○ หมู ตัว

○ อื่นๆ ระบุ..... ตัว

6.2 ครัวเรือนของท่านมีการเลี้ยงสัตว์น้ำจืดหรือไม่

() ไม่เลี้ยง สาเหตุ.....

() เลี้ยง

เลี้ยงเอง

เพื่อบริโภค

เพื่อจำหน่าย

รับจ้างเลี้ยง

○ กุ้ง

○ ปลานิล

○ ปลาตุ๊ก

○ ปลานิล

○ ปลาทับทิม

○ อื่นๆ ระบุ.....

6.3 ครั้วเรือยนต์ของท่านจับสัตว์น้ำจืดมาเป็นอาหารหรือจำหน่ายหรือไม่

() ไม่จับ สาเหตุ.....

() จับได้ตามแหล่งน้ำธรรมชาติในชุมชน

○ กุ้ง

○ ปู

○ ปลานิล

○ ปลาดุก

○ ปลานิล

○ ปลาทับทิม

○ อื่นๆ ระบุ.....

6.4 ครั้วเรือยนต์ของท่านมีการจับสัตว์น้ำเค็มมาเป็นอาหาร หรือจำหน่ายหรือไม่

() ไม่จับ สาเหตุ.....

() จับ

เพื่อบริโภค

เพื่อจำหน่าย

○ ปลากระบอก

○ ปู

○ ปลาทองเที้ยว

○ ปลาดุกทะเล

○ กุ้ง

○ ปลาหมึก

○ อื่นๆ ระบุ.....

6.5 ค่าใช้จ่ายที่ครั้วเรือยนต์ของท่านใช้ในการออกไปจับสัตว์น้ำ ประมาณบาท/ครั้ง

6.6 ระยะทางที่ครั้วเรือยนต์ของท่านในการออกไปจับสัตว์น้ำแต่ละครั้ง ประมาณกิโลเมตร/ครั้ง

ด้านมิติทางเศรษฐกิจ

1. รายจ่ายของครัวเรือน รอบปีที่ผ่านมา ครัวเรือนมีรายจ่ายในแต่ละด้านดังต่อไปนี้

รายการ	มูลค่า(บาท/ครั้ง)
ค่าสาธารณูปโภค (ค่าน้ำ, ค่าไฟ, ค่าเก็บขยะ)	
ค่าชำระหนี้	
ค่าเชื้อเพลิง (ยานพาหนะ, ก๊าซหุงต้ม)	
ค่ารายการเบ็ดเตล็ด(ของใช้ในครัว, ของใช้ส่วนตัว)	
ค่าอาหารและเครื่องดื่ม	
ค่าสหนาการ	
อื่นๆ	

หมายเหตุส่วนที่ไม่แน่ใจสามารถใช้ค่าประมาณการ

2. ค่าใช้จ่ายในการประกอบอาหารของครัวเรือน

ประเภทอาหาร	รายการ	สถานที่จัดหา*	มูลค่า (บาท/ครั้ง)	ความถี่ (ครั้ง/เดือน)	การเดินทาง**
โปรตีน	เนื้อวัว				
	เนื้อหมู				
	เนื้อไก่				
	ปลา				
	นม				
	ไข่				
	ถั่ว				
	เห็ด				
	อื่นๆ				
คาร์โบไฮเดรต	ข้าว				
	แป้ง				
	น้ำตาล				
	ฝ้าย				
	มัน				

ประเภทอาหาร	รายการ	สถานที่จัดหา*	มูลค่า (บาท/ครั้ง)	ความถี่ (ครั้ง/เดือน)	การเดินทาง**
	อื่นๆ				
เกลือแร่หรือแร่ธาตุ (ผักต่างๆ)	กะหล่ำปลี				
	คะน้า				
	ผักทอง				
	ผักกาดขาว				
	ผักกวางตุ้ง				
	ผักกาดเขียว				
	ผักกาดหอม				
	บล็อกโคลี				
	ถั้วฝักยาว				
	มะเขือ				
	แตงกวา				
	แครอท				
	พริก				
	บวบ				
	ตะไคร้				
	ขิง ข่า				
	มะระ				
	ถั้วพลู่				
	หัวหอม				
	กระเทียม				
	หอมหัวใหญ่				
	ผักบุง				
	ข้าวโพด				
อื่นๆ					
วิตามิน (ผลไม้ต่างๆ)	กล้วย				
	แตงโม				
	มังคุด				
	ลองกอง				
	สับปะรด				
	องุ่น				

ประเภทอาหาร	รายการ	สถานที่จัดหา*	มูลค่า (บาท/ครั้ง)	ความถี่ (ครั้ง/เดือน)	การเดินทาง**
	ส้ม				
	มะละกอ				
	มะพร้าว				
	เงาะ				
	มะม่วง				
	ขนุน				
	ทุเรียน				
	อื่นๆ				
ไขมัน	น้ำมันพืช				
	เนย				

หมายเหตุ * 1) ผลิตเอง 2) แหล่งธรรมชาติ 3) พื้นที่สาธารณะ 4) ตลาดในชุมชน 5) ตลาดนอกชุมชน 6) รถเร่ในชุมชน

**1) รถจักรยาน 2) รถมอเตอร์ไซด์ 3) รถยนต์ 4) รถโดยสารประจำทาง 5) รถรับจ้าง 6) อื่นๆ ระบุ.....

การหาอาหาร

1. ท่านคิดว่าอาหารที่ท่านบริโภคอยู่ปัจจุบันนี้ มีมาจากที่ไหนบ้าง

ที่	แหล่งที่มา	ร้อยละ
1	ปลูกเองหรือผลิตเอง	
2	ซื้อ	
3	หามาจากแหล่งธรรมชาติ (ป่า แม่น้ำ คลอง ทะเล)	
4	การแบ่งปันจากผู้อื่น (ให้ฟรี บริจาค)	
5	อื่นๆ	
	รวม	100

2. สมาชิกในครอบครัวของท่านรับประทานอาหารร่วมกันในมื้อใดบ้าง

เช้า

กลางวัน

เย็น

อื่นๆ

3. สาเหตุที่ไม่สามารถบริโภคพร้อมกันได้ทุกมื้อเนื่องจาก

.....

.....

.....

.....

4. คริวเรือนของท่านซื้อข้าวสารหรือไม่

ไม่ได้ซื้อ

ซื้อ ปริมาณ.....กิโลกรัม/เดือน ในราคาประมาณ.....บาท/ครั้ง

5. คริวเรือนของท่านซื้ออาหารสำเร็จรูปทานหรือไม่

ไม่ได้ซื้อ

ซื้อ ทุกวัน วันเว้นวัน หรือประมาณจำนวน ครั้ง/สัปดาห์

6. ท่านสามารถหาซื้ออาหารที่ต้องการได้สะดวก หรือไม่

ไม่สะดวก

สะดวก

7. สาเหตุที่ท่านต้องซื้ออาหารสำเร็จรูป

สะดวก

อร่อย

ราคาถูก

รวดเร็ว

สามารถเลือกทานได้หลายประเภทอาหาร

อื่นๆ (โปรดระบุ).....

8. ท่านซื้ออาหารสำเร็จรูปจากแหล่งใด

ร้านค้าในชุมชน

ร้านสะดวกซื้อ

ตลาดนัด

รถเร่ขายตามบ้านเรือน อื่นๆ (โปรดระบุ).....

9. ในรอบสัปดาห์ที่ผ่านมาท่านไปรับประทานอาหารนอกบ้านหรือไม่

ไม่ได้ไป

ไป จำนวน.....ครั้ง จ่ายไปครั้งละประมาณ.....บาท/ครั้ง

10. ท่านมีความมั่นใจหรือไม่ว่าอาหารที่ท่านซื้อมานั้นมีความปลอดภัย

ไม่มั่นใจ

มั่นใจ

11. ท่านจำเป็นต้องซื้อผักจากตลาด/ร้านค้าหรือไม่

ไม่ได้ซื้อ

ซื้อ ประมาณ.....บาท/ครั้ง ใน 1 สัปดาห์ต้องซื้อประมาณ.....ครั้ง

12. คริวเรือนของท่านมีการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาในการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติหรือไม่

ไม่มี

มีระบุ.....

13. คริวเรือนของท่านมีการแปรรูปอาหารที่เหลือไว้ใช้ในยามจำเป็น หรือไม่

ไม่มี

มีระบุ.....

14. ปัจจุบันแหล่งอาหารจากธรรมชาติมีเพิ่มมากขึ้นหรือลดน้อยลง เพราะอะไร

.....

.....

.....

.....

.....

15. จำนวนผลผลิตที่ทำได้จากแหล่งอาหารจากธรรมชาติที่เพิ่มขึ้นหรือลดน้อยลง (เทียบช่วง 5 – 10 ปีที่ผ่านมา)

.....

.....

.....

.....

.....

การเข้าถึงอาหารที่ได้มาจากวัฒนธรรมและประเพณี

1. ในครัวเรือนหรือชุมชนของท่านมีประเพณี พิธีกรรมที่มีการแบ่งปันอาหารหรือเลี้ยงอาหารหรือไม่

() ไม่มี

() มี จำนวนครั้ง ในรอบปี

2. ปัจจุบันมีการปฏิบัติตามประเพณี พิธีกรรมเหล่านั้นอยู่หรือไม่

() มีครบ

() มีบางประเพณี/ พิธีกรรมที่สำคัญ

() ไม่มี

3. ประเพณี พิธีกรรมเหล่านั้นมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะเรื่องการแบ่งปันอาหารและการเลี้ยงอาหารใช่หรือไม่
อย่างไร

() ใช่

() ไม่ใช่

4. ท่านเคยได้รับการแบ่งปันอาหารอย่างไรบ้างหรือไม่

.....

.....

.....

.....

ปัญหา อุปสรรคในการจัดการอาหาร

1. ในชุมชนของท่านมีแหล่งวัตถุดิบที่ใช้ในการประกอบอาหารหรือไม่ มีลักษณะเป็นอย่างไรและมีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

2. วัตถุดิบที่ใช้ในการประกอบอาหารเป็นประจำชนิดใดบ้างที่ท่านไม่สามารถผลิตหรือหาเองได้และท่านมีวิธีแก้ปัญหาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

3. ปริมาณและชนิดของอาหารที่นำมาประกอบอาหารในทุกวัน เพียงพอต่อความต้องการบริโภคของสมาชิกในครอบครัวหรือไม่ อย่างไร ถ้าไม่เพียงพอท่านมีวิธีจัดการอย่างไร

.....

.....

.....

.....

4. ท่านคิดว่าสาเหตุที่ทำให้ครอบครัวของท่านมีอาหารรับประทานอย่างพอเพียง คืออะไร

.....

.....

.....

.....

5. ครอบครัวของท่านเคยประสบปัญหาเกี่ยวกับเรื่องของอาหารหรือไม่ และแก้ไขอย่างไรท่านคิดว่าสิ่งที่เป็นอุปสรรคให้

() 1. ไม่มีอาหารกิน

วิธีแก้ไข.....

() 2. อาหารไม่เพียงพอ

วิธีแก้ไข.....

() 3. อาหารไม่ปลอดภัย

วิธีแก้ไข.....

6. ท่านคิดว่าครอบครัวของท่านสามารถพึ่งตนเองทางอาหารได้หรือไม่ อย่างไร เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

7. ท่านคิดว่าครอบครัวและชุมชนของท่านมีการเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือกับวิกฤตการณ์ความมั่นคงทางอาหารหรือไม่

.....

.....

.....

8. ท่านคิดว่าครอบครัวและชุมชนของท่านมีความรู้เกี่ยวกับการรับมือวิกฤตการณ์ความมั่นคงทางอาหารหรือไม่

.....

.....

.....

9. ท่านคิดว่าครอบครัวและชุมชนของท่านมีระบบในการจัดการเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดวิกฤตความมั่นคงทางอาหารหรือไม่

.....

.....

.....

ขอขอบคุณในความร่วมมือ

ภาคผนวก จ
ต้นทุนการผลิตพืชแต่ละชนิด

ต้นทุนในการผลิตพืชแต่ละชนิด

1. รายละเอียดค่าใช้จ่ายในการปลูกผัก

รายละเอียด	จำนวน(บาท/ไร่/ครั้ง)
เมล็ดพันธุ์	21
ยาปราบศัตรูพืชและวัชพืช	350
ปุ๋ยเคมี	890
ค่าปุ๋ยชีวภาพ	50
ค่าไถ และยกร่อง	1,000
ค่าแรงงาน	230
รวม	2,541

2. รายละเอียดค่าใช้จ่ายในการปลูกผลไม้

รายละเอียด	จำนวน(บาท/ไร่/ครั้ง)
ต้นกล้า	32
ยาปราบศัตรูพืชและวัชพืช	350
ปุ๋ยเคมี	890
ค่าปุ๋ยชีวภาพ	50
ค่าไถ และยกร่อง	1,000
รวม	2,322

3 .

รายละเอียดค่าใช้จ่ายในการปลูกปาล์ม

รายละเอียด	จำนวน(บาท/ไร่/ปี)
ค่าเตรียมพื้นที่และไถยกร่องแปลงปลูก	4,000
ค่าต้นกล้า(120บาท*22 ต้น)	2,640
ปุ๋ยเคมี	6,500
ค่าปุ๋ยชีวภาพ	3,300
ยาปราบศัตรูพืชและวัชพืช	4,200
ค่าตัดปาล์ม+ค่าขนส่ง (ครั้งละ 740*4)	2960
รวม	23,600

ภาคผนวก ฉ

ตารางค่าใช้จ่ายอาหารของครัวเรือน

ค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนจำแนกเป็นประเภท

ประเภทอาหาร	รายการ	ค่าใช้จ่ายครัวเรือนเฉลี่ย	เฉลี่ยจำนวนครั้งต่อเดือน	ค่าใช้จ่ายอาหารเฉลี่ยต่อเดือน	ประมาณการต่อปี
		(บาท/ครั้ง/ครัวเรือน)		(บาท/ครัวเรือน)	
โปรตีน	เนื้อวัว	72.97	3.5	255.38	3064.58
	เนื้อหมู	98.99	8	791.93	9503.19
	เนื้อไก่	162.54	12	1950.51	23406.10
	ปลา	186.30	8	1490.37	17884.47
	นม	143.22	4	572.88	6874.58
	ไข่	92.42	7	646.91	7762.88
	ถั่ว	18.81	4	75.25	903.05
	เห็ด	72.97	4	291.86	3502.37
	กุ้ง	169.49	2	338.98	4067.80
	ปลาหมึก	98.99	2	197.98	2375.80
	รวม				6612.07
คาร์โบไฮเดรต	ข้าว	310.42	1	310.42	3725.08
	แป้ง	29.56	0.5	14.78	177.36
	น้ำตาล	48.79	1	48.79	585.46
	เผือก	10.38	0.15	1.56	18.69
	มัน	20.76	0.15	3.11	37.37
	รวม				378.66
เกลือแร่หรือแร่ธาตุ(ผักต่างๆ)	กะหล่ำปลี	20.30	3	60.89	730.68
	คะน้า	3.56	5	17.80	213.56
	ผักทอง	11.69	1	11.69	140.34
	ผักกาดขาว	19.01	2	38.02	456.20
	ผักกวางตุ้ง	1.19	2	2.37	28.47
	ผักกาดเขียว	3.56	3	10.68	128.14
	ผักกาดหอม	11.69	2	23.39	280.68
	บล็อกโคลี	3.60	3	10.81	129.66
	ถั่วฝักยาว	16.07	4	64.27	771.25
	มะเขือ	16.82	6	100.93	1211.19
	แตงกวา	14.19	10	141.95	1703.39

ประเภทอาหาร	รายการ	ค่าใช้จ่ายครัวเรือนเฉลี่ย	เฉลี่ยจำนวนครั้งต่อเดือน	ค่าใช้จ่ายอาหารเฉลี่ยต่อเดือน	ประมาณการต่อปี
		(บาท/ครั้ง/ครัวเรือน)		(บาท/ครัวเรือน)	
ประเภทอาหาร	แครอท	20.89	3	62.67	752.03
	พริก	37.76	8	302.10	3625.22
	บวบ	2.24	4	8.95	107.39
	ตะไคร้	9.66	0.5	4.83	57.97
	ขิง ข่า	21.78	0.5	10.89	130.68
	มะระ	9.83	3	29.49	353.90
	ถั่วพุด	2.71	2	5.42	65.08
	หัวหอม	21.14	1	21.14	253.73
	กระเทียม	27.50	1	27.50	330.00
	หอมหัวใหญ่	30.04	2	60.08	721.02
	ผักบุ้ง	14.26	4	57.05	684.61
	ข้าวโพด	13.22	3	39.66	475.93
		รวม			1112.59
วิตามิน (ผลไม้ต่างๆ)	กล้วย	19.39	1	19.39	232.68
	แตงโม	9.97	0.25	2.49	29.90
	มังคุด	38.98	0.25	9.75	116.95
	ลองกอง	52.54	0.25	13.14	157.63
	สับปะรด	12.71	0.15	1.91	22.88
	องุ่น	32.20	0.16	5.15	61.83
	ส้ม	127.12	0.16	20.34	244.07
	มะละกอ	20.85	1	20.85	250.17
	มะพร้าว	29.44	1.5	44.16	529.93
	เงาะ	54.24	0.5	27.12	325.42
	มะม่วง	32.94	0.15	4.94	59.29
	ขนุน	56.16	0.15	8.42	101.09
	ทุเรียน	170.34	1	170.34	2044.07
	รวม			347.99	4175.91
ไขมัน	น้ำมันพืช	33.90	2	67.80	813.56
	รวม			67.80	813.56

ภาคผนวก ช
ประมวลรูปภาพประกอบในการวิจัย

ประมวลรูปภาพในการวิจัย

รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ และติดต่อผู้นำชุมชน

การสนทนากลุ่มกับผู้รู้ในชุมชนเพื่อทำความเข้าใจบริบทการดำรงชีพเบื้องต้นและ
พัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

สภาพทั่วไปของชุมชนคลองแดน

การประเมินความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนชุมชนคลองแดน

นำเสนอผลที่ได้ให้แก่ชุมชน เพื่อรับทราบ ตรวจสอบ-แก้ไขผลการศึกษา และเพิ่มเติมข้อเท็จจริง จากนั้นร่วม
พิจารณาการนำเสนอแนวทางในการแก้ไข และนำไปสู่การสร้างความมั่นคงทางอาหารที่สอดคล้องกับบริบท
ของพื้นที่แต่ละพื้นที่

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ สกุล	นางสาวภาณุมาศ สุนทรวิจิตร	
รหัสประจำตัวนักศึกษา	5410920014	
วุฒิการศึกษา		
วุฒิ	ชื่อสถาบัน	ปีที่สำเร็จการศึกษา
ศิลปศาสตรบัณฑิต (อุตสาหกรรมท่องเที่ยว)	มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต	2551

การตีพิมพ์เผยแพร่ผลงาน

ภาณุมาศ สุนทรวิจิตร, ปุณยานิช อินทรพัฒน์ และภัทรพงษ์ เกริกสกุล. 2559. การพัฒนาตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร กรณีศึกษาครัวเรือนเกษตรกรในตำบลคลองแดนอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา. การประชุมวิชาการระดับชาติ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร ครั้งที่ 4, วันที่ 13 พฤษภาคม 2559 ณ โรงแรมโนโวเทล หัวหิน ชะอำ ปิซ รีสอร์ทแอนด์สปา.